

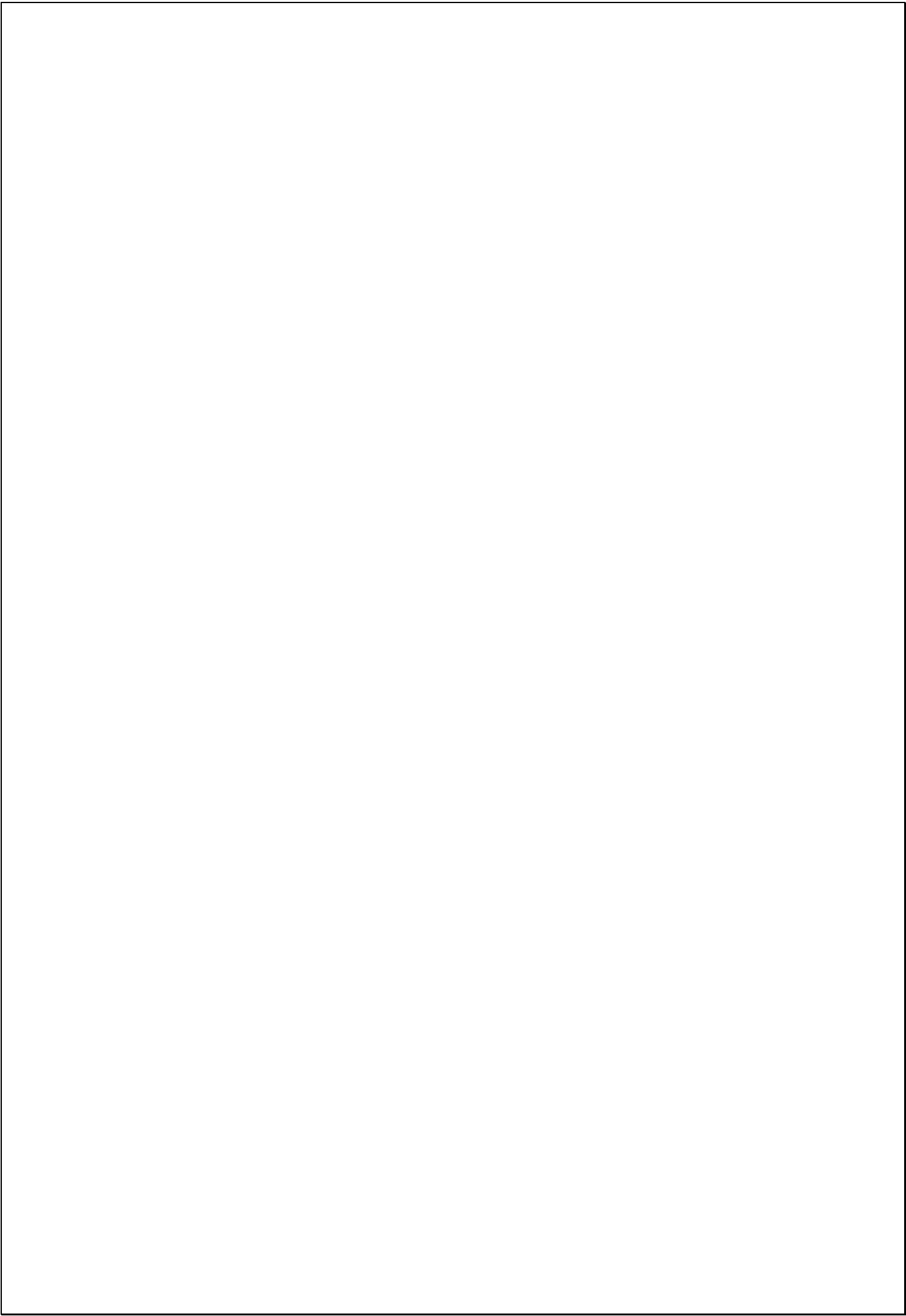
VOLUME | CİLT 1 | ISSUE | SAYI 1 | 31 DECEMBER | 31 ARALIK
2022

TELÂKKİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Telakki Journal of Social Sciences

Telakki Sosyal Bilimler Derneği

Telakki Sosyal Bilimler Dergisi

Volume | Cilt 1 | Issue | Sayı 1 | 31 December | 31 Aralık 2022

Yılda iki defa yayımlanır

31 Aralık 2022

Telakki Sosyal Bilimler Derneği tarafından yayımlanır.

İvedikköy Mahallesi İvedik Caddesi No:417 Yenimahalle/Ankara

info@telakki.org

dergi.telakki.org

Genel Yayın Yönetmeni: Etem Yunus Akbayır

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Dr. Cihan Güneş

Editör: Ergin Akdağ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Erkan Koca

Doç. Dr. Levent Korkut

Doç. Dr. Veysel Dinler

Dr. Cihan Güneş

Dr. Sibel Çalışkan

İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA – İNCELEME

4-10: ETEM YUNUS AKBAYIR - *Çok Yönlü Bir Muharrir ve Fikir-Siyaset Adamı Olarak Samet Ağaoğlu (1909-1982)*

11- 36: VEYSEL DİNLER - *Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönem İdari Yapısı ve İşleyişi*

37-63: RABİA YILMAZ – *Mükemmeliyetçilik ve Anne-Baba Tutumlarının Korelasyon İncelemesi*

KİTAP İNCELEMESİ

64-65: CEMALİ ALTUNTAŞ - *Yalın Bir Sanat Eleştirisi: Yapı(t)söküm*

ÇEVİRİ

66-71: RIZA TEVFİK – *Amerikanizm* (çev. ERGİN AKDAĞ)

Çok Yönlü Bir Muharrir ve Fikir-Siyaset Adamı Olarak Samet Ağaoğlu (1909-1982)

Etem Yunus Akbayır¹

GİRİŞ

Bu çalışmada politikacı, hukukçu, hatıra ve öykü yazarı Samet Ağaoğlu'nun yaşamı, politik dünyası ve yazarlığı incelenecektir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nin önemli figürlerinden Ahmet Ağaoğlu'nun oğlu olan Samet Ağaoğlu Ankara Hukuk Fakültesi'nde okuduktan sonra tahsil hayatına Strazbourg'da doktora yaparak devam eder. Döndükten sonra çeşitli memuriyetlerde bulunduktan sonra 1947 yılında istifa ederek Demokrat Parti'ye katılır. Parti içinde çeşitli görevleri ve hükümette muhtelif bakanlıklarda görevler icra eder. 27 Mayıs 1960 darbesiyle birlikte tevkif edilip yargılanan Ağaoğlu, bir süre hapis yatar.

Samet Ağaoğlu, Türk Edebiyatı içerisinde en çok hatıra ve portre yazan isimlerden biri olmanın yanı sıra psikolojik öyküler de yazar. Hem siyasetin bu denli, doğuştan itibaren dolaylı veya dolaysız olarak, içinde olup, hem de edebi açıdan bu denli üretken olabilen insanların sayısı oldukça azdır. Yazdığı hatıralar ve portreler İttihat ve Terakki Dönemi'nden Demokrat Parti'nin sonuna kadarki mühim isimlerin ekseriyetini tanımamıza önemli ölçüde yardımcı olur.

1. HAYATI

1.1. Ailesi, Çocukluk ve Gençlik Yılları

Samet Ağaoğlu 1909 yılında Azerbaycan'ın Karabağ şehrinde dünyaya gelmiş; politikacı, yazar, akademisyen Ahmet Ağaoğlu'nun ve Karabağ'ın soylu ailelerinden birine mensup Sitare Hanımın oğludur. Babası Ahmet Ağaoğlu da 1866 Karabağ doğumludur. Ahmet Ağaoğlu, Paris'te Hukuk öğrenimine devam ederken, oradaki Jöntürkler'den Ahmet Rıza ve Doktor Nazım gibi isimlerle tanışır. Bu tanışma onun istikbalini belirleyecektir. Bir taraftan Hukuk tahsili yapan Ahmet Ağaoğlu diğer yandan Fransızca, İngilizce, Rusça gibi dillerin yanı sıra Farsça'yı da öğrenir, bir diğer taraftan da Ernest Renan'ın derslerini izler. Fransa'da tahsilini bitirdikten sonra memleketi Azerbeycan'a dönerek Sitare Hanım'la evlenir. 1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra, İttihatçı dostlarının yanına, hürriyet mücadelesi vermek amacıyla İstanbul'a gelir. İttihat ve Terakki Fırkası'na girdikten sonra gazetecilik yapmaya başlar. Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra, birçok İttihatçı ile birlikte Malta'ya sürgün edilir. Malta'daki anılarını, *Mütareke ve Sürgün Hatıraları*² adlı kitabından öğrenmekteyiz. Sürgün yıllarında, eşi Sitare Hanım ile yazışmalarını oğlu Samet Ağaoğlu'nun *Babamın Arkadaşları*³ isimli kitabında, Sitare Hanım'a ayırdığı bölümde⁴ görüyoruz. Ahmet Ağaoğlu Malta'da iken eşi ve içerisinde Samet'in de bulunduğu beş çocuğu maddi yokluk çekmişlerdir. Ahmet Ağaoğlu 1921 yılında Malta Sürgünü'nden döner ve Milli Mücadele'ye katılmak için Ankara'ya gider. Daha sonra Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte Kars'tan mebus olarak meclise girer Bu yıllarda Ankara Hukuk mektebinde dersler verir. 1930 yılında, Atatürk'ün teklifi ve ısrarı üzerine kurulacak olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'na (SCF), Sitare Hanım'ın itirazlarına rağmen, Fethi Okyar'ın yanında girer. Serbest Cumhuriyet Fırkası sürecinde yaşadıklarını, yazmış olduğu *Serbest Fırka Hatıraları*⁵ adlı kitabından öğrenmekteyiz. 1931 yılında SCF'nin kapatılması üzerine Sitare Hanım'ın hastalığı sebebiyle İstanbul'a taşınır. Sitare Hanım, kocası Malta'da iken kalp ve karaciğer hastalığına yakalanmış, bu hastalık yıllarca sürüp gittikten sonra bu yıllarda ilerlemiştir. Ahmet

¹ Araştırmacı-Yazar

² Ahmet Ağaoğlu, *Mütareke ve Sürgün Hatıraları*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, 2. Baskı.

³ Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, 3. Baskı.

⁴ A.g.e. , s.214-239

⁵ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, 2. Baskı.

Ağaoğlu, İstanbul'a taşındıktan ve SCF deneyimi sona erdikten sonra siyasetten çekilmiş, Darülfünun'da ders vermeye başlamıştır. 1933 yılında ise, yine eşi Sitare Hanım'ın ikazlarına rağmen Akın adında bir gazete kurup muhalif yazılar neşretmeye başlar. Bunun üzerine Mustafa Kemal, Ağaoğlu'nu Dolmabahçe Sarayı'na çağırır ve sofradakilere Akın Gazetesi'ndeki muhalif pasajları okuttuktan sonra Atatürk sofradakilerden birine işaret ederek, *"Beyefendi, bir zat hem Darülfünun'da hocalık eder, hem de iktidarı tenkit ederse bunun neticeleri iyi olur mu?"*⁶ Sorusuyla başlayan tartışma yine Atatürk'ün *"Söyle bakalım sen bu gazeteyi çıkarmak için parayı nereden buldun?"*⁷ Sorusuna cevap olarak Ahmet Ağaoğlu, *"Paşam, Akın nüshaları meydana çıkararak makalelerin okunmaya başladığı zaman gazeteyi kapatmaya karar vermiştim. Fakat mademki böyle bir şüphe var, müfettişlerinizi göndererek parayı nereden, nasıl bulduğumu tahkikle ilân etmedikçe gazeteyi kapatmayacağım."*⁸ Çıkışında bulunur. Samet Ağaoğlu'nun anlattığına göre, Ahmet Ağaoğlu gazeteyi çıkarmak için Sitare Hanım'ın çeyiz olarak getirdiği, hatırası bulunan halıları satmıştır.⁹ Mustafa Kemal bunun üzerine, *"Demek kafa tutuyorsun. Hem sen unutuyorsun ki bir sığıntısın."*¹⁰ Ahmet Ağaoğlu Atatürk'ün bu lafından müteessir olduğunu belirtmekte beis görmemiştir, *"Paşam, on sekiz yaşımdan beri Türk Milleti'nin hizmetindeyim. Bana bu hizmet yolunda birçok defalar, bir çok adamlar bu sözü söylediler. Hepsine güldüm. Amma şimdi sizin ağzınızdan aynı şeyi işitmek beni ruhumun en derin noktasına kadar sarstı. Çünkü ötekiler küçük adamlardı. Siz ise bu memleketi kurtarmış insansınız. Bir yandan bütün dünyanın Türk ırkından, Türk Milleti'nden geldiği tezini ortaya atıyorsunuz, diğer taraftan hududumuzdan iki saat ötedeki halis Türk ve yazık ki esir bir yurttan Türk'ün hürriyetini muhafaza etmeye muvaffak olmuş kısmına gelen, yine halis bir Türk'e sığıntı diyebiliyorsunuz. Bu ne korkunç tezattır ve niçin Allah bana sizi böyle bir tezat uçurumu içinde göstermek felâketini nasip etti."*¹¹ Dedikten sonra Atatürk'ün nedamet getirmesine rağmen Dolmabahçe Sarayı'nı terk eder. Birkaç hafta sonra da Akın gazetesi kapanır, daha sonra Darülfünun'da çalışmasına son verilir. Yine 1933 senesinde eşi Sitare Hanım vefat eder. Ahmet Ağaoğlu, vefat edeceği 1939 yılına kadarki yaşamını yalnız ve oğlu Samet ile mektuplaşarak geçirir. Samet Ağaoğlu'nun çocukluğu çoğunlukla babasının politika yıllarında yaşadığı Keçiören'deki evde geçmiştir. Bu evin konukları, babasının arkadaşları anlattığı Babamın Arkadaşları adlı kitabında görülmektedir. Ziya Gökalp, Ömer Naci, Abdullah Cevdet, Yusuf Akçura, Kara Kemal, Recep Peker, , Reşit Galip, Fuat Köprülü gibi isimleri yakından tanımış, bunların tartışmalarına, dostluklarına küçük yaşlarda şahit olmuştur. Çocukluğunun geçtiği Keçiören'deki evde, yıllar sonra beraber siyaset yapacakları bu isimlerinden bazılarını tanımıştır. Karakterinin şekillenmesinde bu evde tanıdığı isimlerin ve babasının karakterinin ve siyasî yaşamının büyük önemi yadsınamaz. Nitekim Siyasî günlük adlı eserinde, *" Vefasızlığın, hyânetin, siyasî rekabet ihtirasının sürüklediği çeşitli ahlâksızlıkları daha o yaşlarda tanıdım ve gördüm. Daha üç beş ay önce amca diye ellerini öptüklerimin sehpalarda sallanan cesetlerine korka korka, titreye titreye baktım. Birbirlerine ölünceye kadar sadık kalmaya yemin etmiş insanların aradan çok geçmeden yine birbirlerini yok etmeğe nasıl hazırlandıklarını hayretle dinledim. Yalnız küçük dağları değil, büyükleri de kendisinin yarattığını sanan kabadayılar gördüm, süngüler arasında kendisini sorguya çeken dünkü arkadaşlarının önünde yerlere kadar eğilerek hayatını bağışlamaları için yalvarıyorlardı. Profesörler gördüm; öğrencilerini hükûmete jurnal ediyorlardı. Valiler gördüm; siyasi hasımlarının ipe çekildikleri zaman çıkardıkları seslerin taklidini yaparak, adele gevşemesinin sonucu beliren bazı halleri kahkahalarla anlatıyorlardı."*¹² Diyerek çocukluğunda tanıdığı isimlerin etkisinden bahsederken yine aynı eserde, *"Kuvvetli kişiliğinin üstümdeki etkisi ölümünden yirmi yıl sonra, bugün de devam etmektedir."*¹³ Diyerek babasının tesirini itiraf etmiştir.

⁶ Babamın Arkadaşları, s237.

⁷ A.g.e. , s237.

⁸ A.g.e. , s237.

⁹ A.g.e. , s236.

¹⁰ A.g.e. , s237.

¹¹ A.g.e. , s238.

¹² Siyasî Günlük, s24.

¹³ A.g.e., s23.

Samet Ağaoğlu, lise hayatını Ankara Erkek Lisesi'nde geçirir. Burada, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Nurullah Ataç gibi isimlerin öğrencisi olur.¹⁴ 1927 yılında buradan mezun olduktan sonra Ankara Hukuk Fakültesi'ne başlar ve burada ders veren babası, aynı zamanda hocası olur. Samet Ağaoğlu, yine burada Genç Türk Edebiyat Birliği adında bir oluşum kurar ve mecmua çıkarmaya başlarlar. Fakülte idaresinin bundan rahatsız olması üzerine, babasına şikâyet ederler ve Samet Ağaoğlu babasının itirazına rağmen cemiyeti kapatmaz. 1930 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra doktora yapmaya Fransa'nın Strazbourg kentine gider ve burada yaşadıklarını Strazbourg Hatıraları adıyla önce Varlık dergisinde tefrika halinde neşredilir, daha sonra 1945 yılında kitap olarak basılır. Samet Ağaoğlu, orada geçirdiği iki seneyi şöyle betimler,

*“Yağmurlu ve serin bir sabah Strazbourg garına inen mağrur, kendini beğenmiş, etrafa istihfafla bakan genç, iki sene sonra yine yağmurlu ve serin bir akşam, aynı gardan, benliğinin bu mânâsız ve lüzumsuz çıkıntıları tamamen törpülenmiş olarak trene bindi. Ruhunda ve kafasında büyük değişiklik olmuştu. İnsanî rekabetin ağır ıstırabını tatmış, dudaklarındaki mağrur tebessüm yerini düşünen bir çizgiye bırakmış, bu şehrin potasında kaynamış ve pişmişti.”*¹⁵

Samet Ağaoğlu, Fransa'da kaldığı müddette derslerini vermiş, yaz tatili için Türkiye'ye dönmüştür. Ancak bu sürede hükümet değişmiş, yeni Adalet Bakanı Rüştü Saraçoğlu tekrar dönmesini sağlayacak izni, babasının muhalif kişiliğinden dolayı çıkarmamış ve Samet Ağaoğlu Strazbourg'a geri dönememiştir. Ancak Strazbourg'da kaldığı süre içinde tanıştığı bir diğer Türk öğrenci Neriman Babaoğlu ile evlenmiştir.

Samet Ağaoğlu, Türkiye'ye döndükten sonra babasının da yardımıyla İş ve İşçiler Bürosu'nda tetkik memuru olarak memuriyet hayatına başlar. Bürokrasi'nin çeşitli kademelerinde bulunduktan sonra 1947 yılında İç Ticaret Umum Müdürü iken memuriyetten istifa etmiştir. İstifasından sonra, geri dönmek için söylediğini belirttiği şu dizeleri söylemiştir,

*“Görüp ahkâmı asrı münharif sık u selâmetten
Çekildik izzet ü ikbal ile bâb – ı hükûmetten”*¹⁶

Bu yıllarda oğlu Tektaş Ağaoğlu dünyaya gelmiştir. Memuriyetten istifa ettikten sonra o 1946 yılında ilk seçimine giren Demokrat Parti'ye katılmıştır.

1.2. Demokrat Parti Yılları: Parti Müfettişliği, Çeşitli Bakanlıklar

Samet Ağaoğlu, memuriyetten istifa ettikten sonra Celal Bayar'a yazdığı ısrarlı mektupların neticesinde Demokrat Parti'ye (DP) katılır. DP'ye katıldığı günden, DP'nin iktidara geldiği günlere kadar tuttuğu notları *Siyasi Günlük - Demokrat Parti'nin Kuruluşu* isimli eserinde görmek mümkündür. Bu günlüklerde, parti içi çatışmaları, ulusal gündemi, meclisin ve dönemin atmosferini görmek mümkündür.

Samet Ağaoğlu, Celal Bayar'la evlerinin yakın olmasından dolayı toplantı sonraları evinin bulunduğu semte Celal Bayar ile gitmiştir. Bu şekilde, birebir sohbetler ile gelişen muhabbet ile Bayar'ın düşüncelerini açtığı, güven duyduğu bir isim olmuştur. Ağaoğlu, parti içerisinde aynı zamanda Adnan Menderes'e de yakındır. Menderes'le yaşadığı anıları, onunla ilgili düşüncelerini *Arkadaşım Menderes*¹⁷ adlı anı kitabında görmek mümkündür.

Samet Ağaoğlu parti içerisinde Parti Müfettişi olarak oldukça yüksek bir mevkidedir. İkna gücü kuvvetli görüldüğü için parti içerisinde zaman zaman uzlaşma sağlanamayan, daha sonra da partiden ayrılan Kenan Öner, Ahmet Tahtakılıç gibi isimleri ikna etmek için görevlendirilmiştir. Siyasî Günlük isimli eserinde görüldüğü üzere hususî ortamlarda düşüncelerini çekinmeden söylediği için zaman zaman Bayar'la zaman zaman da Menderes'le ters düştüğü olmuştur ancak partideki varlığı kesintiye uğramamıştır.

1950 seçimlerinde Manisa'dan ve Muğla'dan namzet gösterilmiş, Muğla'dan milletvekili olarak seçilmiştir. Samet Ağaoğlu, kurulan ilk kabinede yer almaz. Emeğinin karşılığını alamadığı düşüncesine kapılan Ağaoğlu, Ankara Palas'ta umumi olarak Menderes'i eleştirmeye başlar.¹⁸ Bunun

¹⁴ Muzaffer Çandır, *Manisa Milletvekili – Yazar Samet Ağaoğlu: Hayatı – Sanatı – Eserleri*, Manisa, Manisa İl Özel İdaresi İl Genel Meclisi, 2013, s22.

¹⁵ Samet Ağaoğlu, *Strazbourg Hatıraları*, İstanbul, Güven Basımevi, 1945, s8.

¹⁶ *Siyasî Günlük*, s36.

¹⁷ Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, İstanbul, REK-TUR Kitap Servisi, 1967.

¹⁸ Çandır, a.g.e. , s. 45.

üzerine bir ay sonra kabineye Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak atanır. 1952’de ise Çalışma Bakanı olur. 1953’te istifa edip 1954 intihabında Manisa mebusu olarak seçilir. Bu seçimden sonra da kabinede yer alamayan Ağaoğlu, evvelde olduğu gibi Menderes’i eleştirmeye başlar. 1955’te ise yeniden kabineye, İşletmeler Bakanı olarak girer. 1957 seçimlerinden sonra Sanayi Bakanı 1958 yılında yeniden Devlet Bakanlığı yaptıktan sonra ise parti grubunun isteği üzerine istifa ettiği bakanlığına bir daha geri dönmez ancak parti içerisinde Genel İdare Kurulu’ndaki görevi 27 Mayıs 1960’a kadar devam eder.

Samet Ağaoğlu, milletvekilliği yaptığı dönemde mecliste partinin sözcüsü gibi hareket etmiştir. Suçlamalara, iddialara Meclis’teki kürsüsünden o cevap vermiş, partisini, Menderes’i ve Bayar’ı o müdafaa etmiştir.¹⁹ 27 Mayıs darbesinden sonraki yargılama sürecinde partisini en çok yoran Kırşehir’in ilçe yapılması²⁰ ve Tahkikat Komisyonu²¹ meselelerinde partisine aykırı bir pozisyona düşmemiş, alınan kararlara uygun hareket etmiştir.

1958 yılında ise sağlık sorunları belirtmeye başlar ve tedavi için Londra’ya gider. Döndüğünde ise 27 Mayıs darbesi gerçekleşmiş, Samet Ağaoğlu tevkif edilmiş, evleri aranmış ve iddiaya göre Samet Ağaoğlu’nun tuttuğu günlüklerin, yazdığı hatıraların çoğu kaybolmuştur.²²

1.3. 27 Mayıs Yargılamaları ve Ömrünün Son Demleri

Samet Ağaoğlu, 27 Mayıs 1960 sabahı darbe gerçekleştiğinde, evinden alınıp önce Harbiye’ye getirilir, bundan yaklaşık 20 gün sonra diğer partidaşlarıyla birlikte Yassıada’ya nakledilir. Burada onu, Türkiye’nin ilk kadın avukatı olan ablası Süreyya Ağaoğlu savunur. Buradaki anılarını, yazdığı *Marmara’da Bir Ada* adlı kitabından öğrenebilmek mümkündür. Kendisine, mahkeme başkanı Salim Başol tarafından yöneltilen, “Neden Halk Partisi Malları hakkındaki kanunu, neden Kırşehir Kanunu’nu savundun veya bunlara karşı durmadın?” sorusunu Samet Ağaoğlu, “şimdi ben bu teşrii işlerinden dolayı sorumlu muyum? O halde neden burada yalnızım? Kırşehir kanununa oy veren, Halk Partisi malları kanununu savunan Fethi Çelikbaş nerede? Ötekiler nerede? Onların hesabını ben mi vereceğim?” şeklinde cevaplayınca mahkeme başkanı Salim Başol, “Onu bana değil, sizi buraya tıkan kuvvete sorun” diyerek mahkemenin adilliğine bir şaibe düşürmüştür.²³

Yargılamaların sonunda, 14 Eylül 1961’de açıklanan mahkeme kararları neticesinde Samet Ağaoğlu ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılır ve Kayseri Bölge Cezaevi’ne nakledilir. Kayseri’de bir hücreye kapatılan Ağaoğlu, *Hücredeki Adam* adlı eserini burada yazar.

Samet Ağaoğlu, Kayseri Cezaevi’nde iken, eşi Neriman Ağaoğlu da Adalet Partisi’nden (AP) 1961 yılında milletvekili seçilir. Eşinin ve ailesinin gayretleri ile İstanbul Cezaevi’ne nakledilir. Daha sonra kamu haklarından yoksun kalmak şartıyla serbest bırakılır. Babasının kurucusu olduğu Anadolu Ajansı’nın hisseleri ona geçtiği için 1980 yılına kadar yönetim kurulu üyeliği yapar. Dönemin başbakanı Süleyman Demirel, siyasî yasakları kaldırmadığı için Neriman Ağaoğlu AP’den istifa eder. Akabinde, siyasî yasaklar kaldırılınca Samet Ağaoğlu 1973 yılında AP’den milletvekili olmak ister ancak muvaffak olamaz.

Son yıllarını çocuklarıyla birlikte kurduğu Ağaoğlu Yayınevi ile ilgilenerek geçiren Samet Ağaoğlu, 6 Ağustos 1982 günü vefat eder.

2. Muharrirliği ve Fikirleri

2.1. Bir Hatıra Yazarı Olarak Samet Ağaoğlu

¹⁹ A.g.e. , s. 46.

²⁰ 1954 yılındaki seçimlerde Adnan Menderes ile ihtilaf halinde bulunan Osman Bölükbaşı’nın Milet Partisi’nden milletvekili seçildiği Kırşehir, Demokrat Parti tarafından il statüsünden ilçeye düşürülür.

²¹ 1960 yılının Mayıs ayında Demokrat Parti iktidarı, meclisteki muhalefetin ve özellikle Cumhuriyet Halk Partisi’nin faaliyetlerini araştırmak için Tahkikat Komisyonu adında geniş yetkili bir komisyon kurarlar. Bu komisyon faaliyetlerini sürdürdüğü sürece siyasî partilerin meclis dışındaki faaliyetleri yasaklanmıştı. Bu şekilde İnönü’nün, Kayseri’de düzenleyeceği toplantı önlenmiş olacaktı. Kaynak: Eric Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, 29. Baskı.

²² A.g.e. , s. 52.

²³ *Marmarada Bir Ada*, s61.

Samet Ağaoğlu 9 tane hatıra ve portre kitabı yazmıştır, bunlar; *Strasbourg Hatıraları, Babamdan Hatıralar, Babamın Arkadaşları, Arkadaşım Menderes, Siyasî Günlük – Demokrat Parti’nin Kuruluşu, Marmara’da Bir Ada, Aşına Yüzler, Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri, Hayat Bir Macera! Çocukluk ve Gençlik Hatıraları* olarak sayılabilir.

Marc Augé, otobiyografi yazarını, "Otobiyografi edebiyatta kendini beğenerek anlatma eğiliminden ziyade, başkaları tarafından yok sayılamaz bazı tanıklıklar sayesinde zamanın içine yerleşme isteğini ortaya koyar."²⁴ Şeklinde tanımlar. Samet Ağaoğlu, gerek içinde büyüdüğü ailede, gerek siyaset hayatında devrin ileri gelenleriyle tanışır, arkadaşlıklar kurar ve çeşitli tartışmalarda bulunur. Bunları yazarak gelecek nesillere aktarma Saikleri güttüğü iddia edilebilir. Zweig ise hatıralarını anlattığı *Dünün Dünyası* adlı kitabının önsözüne, "Hiçbir zaman şahsımı, yaşamöykümü başkalarına anlatmayı arzu edecek kadar önemsemedim. Kendimi başkişisi, daha doğrusu merkezi yapacağım bir kitabı yazma cesareti bulabilmem için, normalde tek bir neslin yaşayabileceği olaylar, felaketler ve sınavlardan çok daha fazla şeylerin olması, inanılmaz derecede çok şeyin yaşanması gerekti."²⁵ Diyerek başlar. Nitekim Demokrat Parti’nin kuruluş ve 1950’ye kadarki olan süreçte yaşadıklarını anlattığı *Siyasî Günlük* adlı eserinin önsözünde, işbu eseri niçin yazdığını açıklar;

"Demokrat Parti’nin târihte lâıyk olduğu yeri alabilmesi, onu ön plânda temsil etmiş kimselerin hatıralarını olduğu gibi yazmalarıyla mümkündür. Aksi halde İttihat ve Terakki’nin başına gelen Demokrat Parti için de olabilir. Üçüncü, beşinci sıradan politikacılar, yazarlar 16 yılın olaylarını günlük gazetelerde bir kısmı hayâlî, bir kısmı yalan, bázısı da maksadlı tefrikalarla perişân hâle getirip koyarlar. Böyle bir sonucu önlemenin ilk çaresi, Demokrat Parti’de sorumluluk yüklenmiş insanların hatıralarını yine kendileri yazarak bir kenara koymalarıdır."²⁶

Daha önce şahit olunan bazı gerçeklikler yanlış yazılmış, çarpıtılmış, geleceğe olduğundan farklı şekillerde aktarılmıştır. Samet Ağaoğlu’nun derdi, bunları, hatıralarını yazarak geçmek ister. Yine Augé’nin, "Elbette, tanımı itibarıyla, hatıralar asla anlattıkları olaylarla aynı zamanda yazılmamıştır. Olaylara geriye dönerek bakmak; zamanın, yaşın ve de geleceğin nasıl şekillendiğini belirler. Kimi yazarlar hatıralarını yazmayı tercih eder, kimileri günlük tutar, kimileri açıkça hayatını anlatmak ister ve kimileri ise kendi hayatlarına açıkça ve bilinçli bir şekilde gönderme yapmaktan uzak dururlar."²⁷

Önceki bölümlerde görüldüğü üzere, "Daha üç beş ay önce amca diye ellerini öptüklerimin sehpalarda sallanan cesetlerine korka korka, titreye titreye baktım." Diyen Samet Ağaoğlu belki de çevresindekilerde gördüğü bu değişimin izlerini sürmeye çalışmıştır yazdığı hatıralarda.

Hatıra türünün izlerini sözlü kültürde aramak mümkündür. Tecrübeler, deneyimler, davranış kalıpları nesilden nesile sözlü olarak aktarılmış, hayatta kalma pratiklerinin kalıcılığı sağlanmıştır. Yazılı kültüre geçildiğinde ise bu sefer yaşadıklarını daha sonraki nesillere de birinci ağızdan dinletme imkânı doğmuştur. Ong’un söylediği, "yazanla hitap edilenin hayalde azami ölçüde canlandırılması"²⁸ meselesi hitap edilenin kendi nesli olduğu kadar çok sonraki nesilleri de kapsar hale gelmiştir.

2.2 Öykücülüğü

Samet Ağaoğlu’nun 5 tane hikaye kitabı vardır. Bunlar; *Zürriyet* (1950), *Öğretmen Gafur* (1953), *Büyük Aile* (1957), *Hücredeki Adam* (1964), *Katırın Ölümü* (1965) olarak sayılabilir.

Çandır’a göre, Ağaoğlu’nun yazdığı hikayelerde kendi yaşamından izler bulmak mümkündür.²⁹ Bu bağlamda Samet Ağaoğlu’nun Kayseri Cezaevi’nde yazdığı *Hücredeki Adam* adındaki hikâyeye kitabında bulunan "Üç Kişi Arasında" adlı hikâyeye, çocukluğundan itibaren babasının etkisinde yaşayan, hikayenin kahramanı Ömer, Ömer’in nişanlısı ve Ömer’in babası Ahmet arasında geçer.

²⁴ Marc Augé, *Yaşsız Zaman- Kendi Etnolojini Yazmak*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.23.

²⁵ Stefan Zweig, *Dünün Dünyası*, çev. Gülperi Sert, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2013, 3. Baskı, s.15.

²⁶ Samet Ağaoğlu, *Siyasî Günlük – Demokrat Partinin Kuruluşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, 4. Baskı, s.24.

²⁷ Augé, a.g.e. , s.29.

²⁸ Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, İstanbul, Metis Yayınları, 2014, 5. Basım, s.123.

²⁹ Çandır, a.g.e. , s. 76.

Ömer, babasının kendine biçtiği hayatı reddeder ve hikâyenin sonunda babasından uzaklaşarak arzu ettiği yaşamı sürmeye başlar. Hatıralarında gördüğümüz üzere Samet Ağaoğlu, güçlü bir baba tesirinin altında ve bu tesiri indirgemeye çalışarak sürdürür hayatını. Nitekim önceki sayfalarda alıntılandığı üzere Samet Ağaoğlu, yıllar sonra dahi, siyaset yaptığı yıllarda, babasının üstündeki tesirinin hâlâ daha devam ettiğini itiraf eder.

Hücredeki Adam'daki diğer öyküler ise "Bir Gece Yarısı", "Hücredeki Adam"dır. Kitabın içerisindeki Hücredeki Adam isimli öyküsü, Samet Ağaoğlu'nun 1960 darbesi sonrası tutuklanmasıyla birlikte hücrede geçirdiği zaman dilimini ifade eder. Orada çektiği yalnızlığı, kimsesizliği anlattığı bu öyküsünde; hikâye kahramanı, konuşmak için gardiyanla diyalog kurmak istemesine rağmen, "Uzatma. Sizinle konuşmak yasak."³⁰ cevabını alır. Hikaye kahramanını, tıpkı yazarı gibi Ankara Hukuk Fakültesi'nde okumuştur.³¹ Ağaoğlu, kahramanın hislerini, "Artık canım sıkılmıyordu. Aksine saatlerimin nasıl geçtiğinin farkına bile varmıyordum. Yüzlerce çeşit çiftleşme şekli düşündüm ve buldum. İğrenme, tikslenme, çekinme hislerimi kaybetmişim"³² diyerek özetler.

Kitabın ilk öyküsü olan "Bir Gece Yarısı"nda, hikâyenin kahramanı bilmediği bir kentte gece yarısı tanıştığı bir kadına, kendini hislerini, "Belki de ben, hatta ne istediğimi hiç bilemedim. İnsanın en verimli kabiliyeti galiba acıların da kaynağı oluyor. Hayvanlar arasında yalnız insanın olan hayal etmek imkânı onun kafasında ve kalbinde cennetle cehennemi yan yana getirip koyuyor"³³ diyerek anlatır. Bir taraftan ölmüş abisinden, bir taraftan baba evindeki güvenli ortamından bahseder. Bölümün başında da bahsedildiği gibi, Samet Ağaoğlu'nun, yazdığı öykülere kendinden parçalar kattığı iddiası, kuvvetli savlarla desteklenebilecek düzeydedir.

Sonuç

Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinin ileri gelen figürlerinden Ahmet Ağaoğlu'nun oğlu Samet Ağaoğlu'nun yaşamı ve siyasi hayatı incelenmiştir. Daha küçük yaşlarda, babasının evindeyken devrin önemli simalarıyla tanışan Samet Ağaoğlu, ilerleyen yaşlarında bu isimlerin bir kısmıyla beraber siyaset yapmıştır. Samet Ağaoğlu, siyaset adamı olmanın yanı sıra, edebiyat alanında da kuvvetli eserler vermiştir. 9 adet hatıra ve portre kitabının yanı sıra 5 tane de öykü kitabı yazmış, diğer alanlarda da muhtelif kitaplar neşretmiştir. Öykülerinde kendi hayatından, babasından ve oğlundan, baba-oğul ilişkilerinden parçalar bulmak mümkündür. Yazdığı hatıra ve portre kitapları ise Geç Osmanlı Dönemi figürlerinden, Demokrat Parti'nin önemli isimlerini kapsayacak kadar, uzunca bir devri aydınlatır niteliktedir. Demokrat Parti içerisinde Parti Müfettişliği ve hükümette de muhtelif bakanlıklarda bulunmanın yanı sıra, iki alanda da başarılı olan az sayıda insanlardandır.

Kaynaklar

- AĞAOĞLU, Samet, *Arkadaşım Menderes*, İstanbul, REK-TUR Kitap Servisi, 1967.
AĞAOĞLU, Samet, *Aşına Yüzler*, İstanbul, Ağaoğlu Yayınevi, 1965.
AĞAOĞLU, Samet, *Babamın Arkadaşları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, 3. Baskı.
AĞAOĞLU, Samet, *Hücredeki Adam*, İstanbul, Ağaoğlu Yayınevi, 1963.
AĞAOĞLU, Samet, *Siyasî Günlük - Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, 4. Baskı.
AĞAOĞLU, Samet, *Strasbourg Hatıraları*, İstanbul, Güven Basımevi, 1945
AUGÉ, Marc, *Yaşsız Zaman – Kendi Etnolojini Yapmak*, çev. Öncel Naldemirci, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2018, 2. Baskı.
ÇANDIR, Muzaffer, *Manisa Milletvekili – Yazar Samet Ağaoğlu: Hayatı – Sanatı - Eserleri*, Manisa, Manisa İl Özel İdaresi İl Genel Meclisi, 2013.

³⁰Samet Ağaoğlu, Hücredeki adam, İstanbul, Ağaoğlu Yayınevi, 1963, s. 111.

³¹ A.g.e., s. 113.

³² A.g.e. s. 118.

³³ A.g.e. , s. 15.

ONG, Walter J. , *Sözlü ve Yazılı Kültür*, çev. Sema Postancıoğlu Banon, İstanbul, Metis Yayınları, 2014, 5. Baskı.

ZWEİG, Stefan, *Dünnün Dünyası*, çev. Gülperi Sert, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2013, 3. Baskı.

ZÜRCHER, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, 29. Baskı.

OSMANLI DEVLETİ’NİN KLASİK DÖNEM İDARİ YAPISI VE İŞLEYİŞİ

Veysel DİNLER*

ÖZET

Altı yüzyıldan fazla hüküm süren Osmanlı, kuruluşundan XIX. yüzyılın başına kadar, kendine özgü bir idari yapı ve hukuk düzeni ile süre gelmiştir. Batılılaşma eğilimi gösterdiği son bir buçuk yüzyıl Tanzimat dönemi olarak bilinir ve cumhuriyete geçiş aşamasında önemli bir rol oynar. Bu çalışmanın amacı, Osmanlı’nın kendinden önceki Türk ve İslam devletleri ile uzun süre komşuluk ilişkileri içinde bulunduğu Bizans’tan alarak kendine özgü bir biçimde uyguladığı idari kurumları genel hatlarıyla ele almaktır. Çalışma konuyla ilgili literatür taramasına dayanmakta olup, arşiv çalışması yapılmamıştır. Özel olarak siyaset bilimi ve kamu yönetimi öğrencilerinin, genel olarak okuyucunun Osmanlı Devleti’nin klasik dönem idari yapısı ve işleyişi hakkında genel hatlarıyla bilgilendirilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar sözcükler: Osmanlı idaresi, padişah ve saray teşkilatı, Divan-ı Hümayun, Bab-ı Ali, Osmanlı idare teşkilatları, Osmanlı taşra teşkilatı

ABSTRACT

The Ottoman Empire, which ruled for more than six centuries, from its foundation to the until the beginning of the 19th century, it has continued with a unique administrative structure and legal order. The last century and a half, when Ottoman tended to westernize, is known as the Tanzimat era and plays an important role in the transition to the republic. The aim of this study is to discuss in general terms the administrative institutions that the Ottomans implemented in a unique way, taking from previous Turkish and Islamic states and Byzantium, which had long-term neighborly relations with Ottoman. The study is based on a literature review on the subject, and no archival work has been done. It is aimed to inform the students of political science and public administration, and the reader in general, about the classical period administrative structure and functioning of the Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman administration, Sultan and palace organization, Divan-ı Hümayun, Bab-ı Ali, Ottoman administrative organizations, Ottoman provincial organization

GİRİŞ

Türk Anayasa Hukuku ve Türk Anayasa Tarihi derslerine 1808 Sened-i İttifak ile başlamak âdettendir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nin klasik dönemi ile ilgili bilgilere bu derslerde yer verilmez. Diğer yandan Osmanlı klasik döneminin bilinmesi, bu dersler için tamamlayıcı olacaktır. Bu sebeple klasik dönem Osmanlı idari yapısını anlatan derli toplu bir çalışma ihtiyacı doğmuştur.

Türkiye toprağıyla, toplumuyla, kanunlarıyla ve kurumlarıyla Osmanlı Devleti’nin ardıllıdır. Bu sebeple Türkiye’yi iyi tanımak ve anlamak ancak Osmanlı’yı anlamakla mümkündür. Türkiye’de modernleşmenin tarihi cumhuriyetin çok öncesine gider. Modernleşme öncesi ise, Osmanlı’nın kendinden önceki Türk ve İslam devletleri ile Bizans’tan alarak kendine özgü geliştirdiği kurumları vardı. Cumhuriyet’in ikinci yüzyılına girerken, Osmanlı tarihteki saygın yerini almıştır. Bugün geçmişin mirasını yok saymak ne kadar anlamsızsa, geçmişte olanı canlandırma teşebbüsü bir o kadar boş ve anlamsızdır. Bununla birlikte geçmişini bilmek, Osmanlı’nın örgütlenme tarzını anlamak bizlere faydalı olacaktır.

* Doç.Dr., Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi. veyseldinler@hitit.edu.tr ORCID: 0000-0003-4678-3138

Bu derlemenin amacı, Osmanlı Devleti'nin klasik dönem idari yapısını ve hukuk düzenini genel hatlarıyla ele almaktır. Okuyucunun yürütme organı ve idari yapılanması başta olmak üzere, yasama ve yargı yetkisinden, bunun kimler tarafından hangi çerçevede kullanıldığının etraflı bir biçimde anlaşılmasını sağlamaktır.

Bu amaçla sadece konuyla ilgili literatür taraması yapılmış ve ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Arşiv taraması yapılmamıştır. Literatürdeki bilgi ve değerlendirmelerin verilmesiyle yetinilmiştir. Kapsam itibarıyla yürütme organı ve taşra teşkilatı dahil idari yapının hepsini kapsaması bakımından, özellikle yukarıda sözü edilen dersleri alan öğrenciler açısından yeterli bilgi sunacaktır.

Çalışma Osmanlı Devleti'nin idare yapısını incelemektedir. İdari yapıyı oluşturan öğelerin her biri ayrı ayrı ele alınarak, çok fazla teferruatı yer vermeden tanımlanmaya çalışılmıştır. Makalenin dört ana başlığı vardır. Birinci başlık, klasik dönem Osmanlı idari yapısı ve hukuk düzeni ile ilgili genel bilgi ve ilkelere yer vermektedir. Nitekim Osmanlı'yı iyi anlamak için kul sistemi, tımar sistemi ile millet sistemini bilmek gerekir. Öte yandan, Osmanlı'da egemenliğin kaynağı ve din devlet ilişkisi çok önemlidir. İdari yapının anlaşılması için bu sistem ve anlayışların iyi bilinmesi gerekir. Çalışmanın ikinci başlığında padişah ve saray teşkilatı ele alınmıştır. Padişah, şehzadeler ve törensel imgeler birinci alt başlıkta; Harem, Enderun ve Birun ikinci alt başlıkta Divan-ı Hümayun ise üçüncü alt başlıkta ele alınmıştır. Üçüncü ana başlık Bab-ı Ali ve Osmanlı bürokrasisi ile ilgilidir. Sadrazamın örgütlenmesinden başlayarak, sırasıyla maliye, ilmiye ve adliye teşkilatlarından, son olarak Osmanlı ordusu ve donanmasından söz edilecektir. Son ana başlık ise Osmanlı idaresinin taşra teşkilatını ele almaktadır. Eyalet, sancak, kaza ve köy kavramlarının yanı sıra Osmanlı'nın son iki yüz yılında çok etkili olan ayanlık sisteminden söz edilecektir.

I. OSMANLI İDARİ YAPISI VE HUKUK DÜZENİ

A) OSMANLI İDARE YAPISI

Osmanlı idare yapısının anlaşılması öncelikle bazı temel kurumların tanınmasıyla mümkündür. Bu başlıkta öncelikle devlet teşkilatının genel hatları çizilecek; merkez teşkilatı, merkez teşkilatının unsurları ve taşra anlatıldıktan sonra; Osmanlı klasik idari yapısının temelini oluşturan kul sistemi ve tımar sistemi anlatılacaktır.

1- Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönem İdari Teşkilatlanması

Osmanlılar ilk devlet teşkilatını düzenlerken Selçuklular ve İlhaniler'den örnek almışlardır.³⁴ Osmanlı Devleti'nin yönetim felsefesi ve idari yapılanması Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar intikal eden Türk töresi ve İslamî devlet esasına göre şekillenmiştir. I. Murat ile birlikte merkez teşkilatlanması oluşturulmaya başlanmıştır.³⁵

Osmanlı merkez teşkilatı genel olarak, kutsal kabul edilen bir hükümdar ve onun sarayı çevresinde şekillenmektedir. Merkezi yönetimin bütün öğeleri başkenttedir. Bu öğeler başta padişahın kendisi ve Divan-ı Hümayun'dur. Osmanlı Devleti'nin idari yapısı içinde kökenleri itibarıyla iki sınıf mevcuttur. İlmiye sınıfı; medreselerden yetişmiş, kadılık, müftilik, müderrislik, kazaskerlik, defterdarlık, şeyhülislamlik gibi mevkilere gelmiş olan kimseleri kapsamaktadır. Bu gruba ulema da denir. Ümera sınıfı ise, kul sistemi içerisinde yetişmiş, enderun veya diğer bir okulda eğitim görmüş kapıkulu ve tımar mensupları ile ağalık, subaşılık, sancakbeyliği, beylerbeyliği ve vezirlik gibi rütbelerde bulunan kimseleri kapsamaktadır. Bu gruba seyfiye de denir.³⁶

Osmanlı Devleti teorik olarak çok güçlü bir merkezi otoriteye sahip gibi görünse de zamanın seyri içinde teorik çerçeveye ters düşen bir yapılanma, adem-i merkeziyetçi bir yapının hüküm sürdüğü görülür. Özellikle İstanbul'un fethinden itibaren, II. Mahmut'un ayanları bertaraf ederek merkezi otoriteyi güçlü kılmasına kadar adem-i merkeziyet anlayışı devam etmiştir.³⁷ 19. yüzyılın ortalarında

³⁴ Yaşar Yücel ve Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 307.

³⁵ Abdullah Saydam, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Kemal Matbaacılık, Trabzon, 1995, s. 40-41.

³⁶ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta, 1997, s. 99.

³⁷ Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı" in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 111.

modern ordunun kuruluşu, demiryolu, telgraf ve diğer teknolojik gelişmeler sayesinde merkezi otorite güçlenmiştir.³⁸

Osmanlı Devleti'nde taşra teşkilatının çekirdeğini fethedilen yerlerde hukuk sistemini temsilen atanan bir kadı ile güvenlik ve adaletten sorumlu bir bey olan subaşı oluşturur.³⁹ Osmanlı'da geniş bir taşra teşkilatlanması vardı ve bu merkez tarafından denetlenmekteydi. Giderek karmaşık hale gelen taşra yönetiminde merkeziyetçi devlet teşkilatlanması benimsenmiştir. Taşra idarecilerinin hemen hemen tamamı merkez tarafından atanmaktaydı. Sadaret kethüdası tarafından tayin listesi yapılmakta ve sadrazam tarafından atamalar gerçekleştirilmekteydi.⁴⁰

2- Kul Sistemi

Kul sistemi, köle ve esirleri özel bir eğitime tabi tutarak, devlet yönetimi ve orduda kullanma usulüne denir. Bu sistem Osmanlılar'da Yıldırım Beyazid döneminden itibaren uygulanmıştır. Kölelerin eğitilip devlet yönetiminde kullanılması Sasani, Roma, Bizans ve Abbasiler'de görülmüş, Anadolu Selçuklular aracılığıyla Osmanlılar'a geçmiştir.⁴¹ Osmanlı Devleti'nin çağdaşı olan Memlûklular tarafından da uygulanmıştır. Osmanlı'da uygulanan diğerlerine göre daha sistemattir; devşirilen gençlerin eğitimi ve talimlerinde değişik yönler vardı.⁴²

Osmanlı kul sisteminde, savaşlarda esir alınanlar, para ile satın alınan köleler, tabi devlet ve beylikler tarafından gönderilen rehin çocuklar ve devşirme usulü ile toplanan hristiyan çocukları kullanılırdı.⁴³ Esas olarak Hristiyan çocuklar alınmakla birlikte Arnavutluk ve Bosna'dan Müslüman çocuklar da alınır. Bazen açlık ile karşı karşıya gelen aileler gönüllü olarak çocuklarını devlete verirdi. Devşirme yapılacak çocuklar 8 ile 18 yaş arasında ve sağlıklı, güçlü olmalıdır. Zengin aile çocukları, ayan ve eşraf çocukları, manastır öğrencileri, şehir hizmetçileri ve zanaat sahibi olanlar devşirilmezdi. Yılda ortalama 3000 çocuk devşirilirdi.⁴⁴

Aynı savaş ganimetlerinde olduğu gibi harp esirlerinin beşte biri padişaha tahsis edilmekte ve bunlara pençik oğlanı denir. Belli aralıklarla devşirme yapılmakta ve bu devşirilen çocuklar kapıkulu ordusu için kaynak teşkil ederdi. Bunun için Rumeli'ye devşirme emini başkanlığında bir komisyon gönderilir ve bu yöntemin suiistimal edilmemesi için ulemadan kimseler bu komisyon yanında giderdi.⁴⁵

Seçilmiş olanlar ve göze batanlar özel bir eğitim almak üzere Edirne Sarayı, Galata Sarayı, İshak Paşa Sarayı gibi büyük saraylara gönderilirdi. Geri kalanlar ise ileride yeniçeri olmak üzere Anadolu ve Rumeli'nin yakın köylerine gönderilir hem çalışırlar hem de iyi bir ailenin yanında memleket hayat ve adetlerine intibak ederlerdi. Türkçe veya yöre dilini öğrenip, İslam'ı benimserlerdi. Belli bir aşamadan sonra acemi oğlanlar ocağına alınırlar, buradaki sebat ve eğitimleri neticesinde yeniçeri ocağına geçerlerdi. Seçilerek büyük saraylarda özel eğitime alınmış olanlar ise ikinci bir elemeye tabi tutulurlar ve daha seçkin olanlar, devlet kademesinde belli hizmetlere getirilmek amacıyla eğitilmek üzere Enderun'a alınırlardı.⁴⁶

3- Tımar Sistemi

Kapitalizm öncesi toplumlar tarımsal artıkların devlet hazinesine alınması büyük sorun teşkil etmekteydi. Para kullanımının yaygın olmaması, tarımsal üretimden devlet payına düşeni nakti olarak alınmasını engellemekteydi. Ayrıca ordunun beslenmesini sağlamak, askerlerin maaşları büyük sorun yaratmaktaydı. Bu sorunları büyük ölçüde çözüme kavuşturacak bir sistem olan tımar sistemi, sadece Osmanlılar'a özgü bir sistem olmayıp, kökeni batı Asya İran toplumuna, Selçuklular'daki iktâ sistemine ve Bizans devletindeki *pronoias* sistemine dayanan bir sistemdir.⁴⁷

Osmanlı Devleti'nin ilk yayılma dönemlerinden başlayarak, topraklar fethedildikten sonra vergi geliri sağlayacak tüm mal ve insan kaynaklarının sayımı yapılarak bunlar tahrir defterlerine kaydedilirdi.

³⁸ Ünal, a.g.m., s. 112.

³⁹ Saydam, a.g.e., s. 88-89

⁴⁰ Muzaffer Doğan, "Divan-ı Hümayun'dan Babıalı'ye Geçiş" in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6 (Teşkilat)*, editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 201-202.

⁴¹ Ünal, a.g.e., s. 20-21.

⁴² İlber Ortaylı, *Türk İdare Tarihi*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1979, s. 173.

⁴³ Ortaylı, a.g.e., s. 173; Ünal, a.g.e., s. 21.

⁴⁴ Ortaylı, a.g.e., s. 173; Ünal, a.g.e., s. 21.

⁴⁵ Ortaylı, a.g.e., s. 173; Ünal, a.g.e., s. 21.

⁴⁶ Ünal, a.g.e., s. 21.

⁴⁷ Bu konu için bkz. Şevket Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*, Gerçek, İstanbul, 1997, 4. Baskı, s. 39-40.

Sadece tarım yapılacak topraklar değil; kentlerdeki imalathaneler, pazar yerleri, değirmenler, limanlar, gümrük kapıları da bu deftere işlenmektedir. Bu kaynaklar yıllık gelir miktarına göre dirlik denilen birimlere ayrılmaktaydı. En çok gelir sağlayan dirliklere has, orta ölçektekilere zeamet ve bu dirliklerin çok büyük kısmını kapsayan ve küçük ölçekli olan dirliklere ise tımar denirdi. Haslar padişaha ayrılır, zeametler ise maaşlarına karşılık olarak yüksek mevkideki devlet adamlarına verilirdi.⁴⁸

Tımarlar bir beratla sipahilere dağıtılmaktadır. Sipahilerden ve dirlik sahiplerinden beklenen dirliklerindeki üretime yönelik olan ve ticari faaliyetlerin düzenli bir biçimde yapılmasını sağlamak ve tahrir defterine işlenen vergi gelirlerini toplamaktır. Dirlik sahipleri, gelirlerinin bir kısmını kendi geçimleri için ayırmakla birlikte, gelirin geriye kalan kısmıyla dirliğin büyüklüğüne göre öngörülen sayıda *cebelü* adı verilen süvari ve zırhlı askerin savaş zamanında orduya katılmasını sağlamak ve kendileri de sipahi olarak savaşa katılmakla yükümlüdür.⁴⁹

16. yüzyılın son çeyreğine kadar ordudaki vurucu gücü bu sipahi ordusu oluşturmaktadır. Bu dönemde kırk bine yakın tımar ve 70-80 bin sipahi olduğu tahmin edilirken, ülke sınırları genişledikçe tımarlı sipahi sayısı giderek artmıştır. Tımar sistemi sadece orduya asker sağlayan bir sistem değildir. Aynı zamanda tarımsal artığın devlet hazinesine aktarılmasını sağlamaktadır. Küçük aile işletmelerine dayanan bir yapı olmasıyla aynı zamanda devlet otoritesine alternatif bir varlığın, bir toprak aristokrasisinin oluşmasının önüne geçilmektedir.⁵⁰

Tımarlar, sipahiye ayrılan hassa çiftliği dışında bir çift öküzün işleyebileceği şekilde aile çiftliklerine bölünmüştür. Bu çiftlikler toprağı işleme ve belli vergileri ödeme yükümlüğü karşılığında babadan oğula geçecek şekilde köylüye bırakılırdı. Her padişah değişiminde verilen tımarlar ve hane toprakları padişah tarafından yeniden verilirdi. Tahta yeni çıkan padişah bunları genişletilen ölçüde değil ilk verilen zamanki oranda kabul ediyordu ve dolayısı ile tımarların veya hane topraklarının büyümesi engelleniyordu.⁵¹ Ayrıca reaya olarak tabir edilen köylünün oğlunun da reayaya ait olduğu kabul edilirdi. Reayanın kendisine işlemesi için verilen topraktan ayrılması yasaktır. Köyden ayrılacak olan çiftçilere çift bozma resmi adı altında ağır bir para cezası öngörülmüyordu.⁵²

Sonuç olarak uygulanan sistem ile daima tarımsal üretimin gerçekleşmesi sağlanıyor, ayrıca toprakların genişletilip, bazı kimselerin devlet otoritesi dışında güç kazanmasının önüne geçilmiş oluyordu. Böylelikle ekonominin temel dinamiği olan tarımsal üretim gerçekleşiyor, sipahiye getirilen asker besleme yükümlülüğü ile de ordunun beslenmesi sağlanıyordu.

B) OSMANLI KLASİK DÖNEM HUKUK DÜZENİ

1- Osmanlı Devleti Klasik Dönemde Uygulanan Hukuk Sistemi

Osmanlı Devleti'nde hukuk sistemi üç ana temele dayanırdı. Bunlar sırasıyla, İslam hukuku (şeriat), örfi hukuku ve fethedilen yerlerin mahalli hukukudur. Böylelikle Osmanlı hukuk sisteminde iki hukuk kodu ortaya çıkmıştır; birincisi şer-i şerif denilen dinî hukuk, diğeri ise kanun-ı münif denilen şeriat hükümleri, dinî hukuk dışında kalan uygulamaları içeren adet ve gelenek hukukudur.⁵³

Osmanlı idaresi, İslam dininin toplum düzeninin sağlanması için koyduğu emir ve yasaklardan oluşan şeriat hukukunu hukuk sisteminin temeli olarak kabul etmektedir. Şeriat hukukunun kaynakları Kur'an, hadis, icma (icthāt) ve kıyastır.⁵⁴

Örfi hukuk, Türk toplumu arasında Orta Asya'dan beri süregelen adet ve geleneklere dayanmaktadır. Özellikle kamu hukuku alanında örfi hukuk ön plana çıkar. Devlet hayatını, toprak düzenini tayin eden kanunnameler şeri hukukla uyum içinde değildir. Osmanlı idaresi toplum ve devlet hayatının temel kurum ve ilişkilerini şeri hukuktan çok, örfi kanunlar, hatta gelenekler ve teamüllerle düzenlemeyi yeğlemiştir.⁵⁵

Kamu hukuku alanındaki İslam hukuk kurallarının azlığı, geniş topraklara ve birbirinden ırk, din, kültür bakımından büyük farklılıklar gösteren insan gruplarına hükmeden devletin şartlara ve

⁴⁸ Pamuk, a.g.e., s. 40.

⁴⁹ Pamuk, a.g.e., s. 40.

⁵⁰ Pamuk, a.g.e., s. 41.

⁵¹ Pamuk, a.g.e., s. 41.

⁵² Pamuk, a.g.e., s. 42.

⁵³ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s. 95.

⁵⁴ Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu ve Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, 17. Baskı, s. 61.

⁵⁵ Ortaylı, a.g.e., s. 138.

zamana uyma ihtiyacı devletin hukuk yapma zorunluluğunu doğurmuştur.⁵⁶ Hukukun düzenlemesi yetkisi genel olarak padişahıdır. Şeriat, padişaha askeri, idari ve mali konularda kanun koyma yetkisi tanımıştır. Padişah, şeriat hükümlerine aykırı olmamak koşuluyla istediği kanunu çıkarma hakkına sahiptir. Ulemanın bu konuda; “şeri maslahat değildir, ul’ulemr ne ise öyle olsa” şeklinde fetvaları vardır. Buradaki *ul’ulemr* dünyevi otoritenin koyduğu kanunlardır.⁵⁷ Padişah ancak özel hukuk alanında kanun yapamazdı. İslam hukukunun özel hukuk alanındaki düzenlemeleri hemen hiç değiştirilmeden yüzyıllarca uygulanagelmıştır.⁵⁸

Uygulamada, şeyhülislam, kazaskerler ve hukuku iyi bilen ulema kanun koyma konusunda padişaha yardımcı olurdu. Kalemîye denilen Osmanlı bürokrasisinin başında bulunan ve divan üyesi olan nişancının örfi kanunların yapılmasında ve uygulanmasında büyük etkisi vardı. Çeşitli konularda meydana getirilen kanun ve nizamla *kanunname* denirdi. İlk önemli kanunname II. Mehmet (Fatih) tarafından meydana getirilmiştir. I. Selim ve I. Süleyman’ın kendi adlarıyla anılan kanunnameleri vardır. Ayrıca her eyaletin ve sancağın kendi sosyo-ekonomik koşullarına göre düzenlenmiş olan sancak kanunnameleri vardır. Toprak tasarrufu, vergi düzeni ve tımar ile ilgili ayrıntılar bu kanunnameler ile düzenlenirdi.⁵⁹

Osmanlı klasik hukuk düzenini 17. ve 18. yüzyılın sonlarına kadar sürdürmüştür. 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı hukukunun kaynakları arasında batı hukuku da yer almaya başlamıştır. Tanzimat ve Islahat fermanlarında batı hukukunun tesiri açıkça görülmektedir.⁶⁰ 1839 yılında Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanıp, Sultan Abdülmecid tarafından kabul edilen Tanzimat Fermanı ile modern hukuk anlayışına geçilmesi hedeflenmiştir. Bu dönemde yeni kanunların hazırlanmasında şeri ve örfi hukuk kaynakları kadar batı kanunları da etkili olmuştur. Tanzimat dönemi devlet adamları batı kanunlarını tercüme ederek ortak bir kanunlar külliyyatı meydana getirmeye çalışmışlardır. Bu dönemin en önemli eseri Abdullah Cevdet Paşa’nın Mecelle’sidir.⁶¹

2- Din-Devlet İlişkisi

Osmanlı Devleti, daha kuruluşunda bir din-devlet birlikteliği içindedir. Askeri bir yapılanmaya sahip olan devlete objektif bakıldığında, İslamiyet’in Sünni-Hanefi versiyonu ile çok yakın ilişki içinde olduğu gözlenir.⁶² Osman Bey’in etrafında daha çok din bilgini olan çok değerli düşünürler bulunmaktaydı. Osmanlı’ya yol göstermiş olanlar din ile dünyanın ayrılamayacağına, biri için diğerinin feda edilemeyeceğine inanmışlardı. Kuruluş dönemi beyleri ve diğer yöneticiler, İslam’ın cihat ruhunu kitlelere benimsetmek için dini çağrışım yapan unvanlar kullanmışlardır. Ertuğrul, Osman ve Orhan beylerin din için savaşan anlamına gelen *Gazi* ünvanını kullanmaları bu nedenledir.⁶³ İslam dininde din ve dünya ayrımı yoktur, her ikisi için de aynı kanunlar geçerlidir.⁶⁴ Genellikle İslam toplularında din ile devlet arasında geçen bir iktidar mücadelesine rastlanmaz.⁶⁵

Siyasi hükümler ancak İslam hukukunu uyguladığı taktirde meşru sayılması, şeriat rejimin uygulanması, Osmanlı’da din ve devlet beraberliğini gösterir. Osmanlı dinî bir devlet kabul edilebilir, ancak bir ruhban sınıfı yönetiminde değildir.⁶⁶ Devletin kuruluş döneminde, her biri geniş halk kitlelerini temsil eden din ve tarikat liderlerine büyük saygı gösterilir, çoğu devlet yönetiminde söz sahibi olurdu.⁶⁷

Bir beylik olarak dini renge bürünen ve devletleşmesiyle birlikte bünyesinde kurumsal ve bürokratik düzlemde dine yer veren Osmanlılar, yönetimlerini en üst kademeden en alt kademeye kadar dinî alanın kapsamında görmüş ve kendinden önceki İslam devletleri gibi kurumlarını İslam esaslarına

⁵⁶ Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi (Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci 1839-1939)*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1996, s. 39.

⁵⁷ Ortaylı, a.g.e., s. 138.

⁵⁸ Bozkurt, a.g.e., s. 39.

⁵⁹ Ünal, a.g.e., s. 97.

⁶⁰ Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nu ve uygulaması için bkz. Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, çev: Ali Reşad, Kaknüs, İstanbul, 1999, s. 43 vd.

⁶¹ M. Akif Aydın, *Osmanlı Devleti’nde Hukuk ve Adalet*, Klasik, İstanbul, 2017, s. 261.

⁶² Ejder Okumuş, *Türkiye’nin Laikleşme Sürecinde Tanzimat*, İnsan, İstanbul, 1999, s. 145.

⁶³ Şükrü Karatepe, “Osmanlı’da Din-Devlet İlişkisi” in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 57.

⁶⁴ Yünni Sezen, “Osmanlı’da Din-Devlet İlişkilerinin Teorik ve Teolojik Bağlarıyla Uyumu” in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 44.

⁶⁵ Karatepe, a.g.m., s. 57.

⁶⁶ Sezen, a.g.m., s. 48.

⁶⁷ Karatepe, a.g.m., s. 57.

göre şekil vermeye çalışmışlardır.⁶⁸ Osmanlı yönetim sisteminde, resmi devlet bürokrasisi içinde yer alarak dinî nitelikli hizmetleri yürüten örgütlenme başında şeyhülislamın bulunduğu ilmiye teşkilatıdır. İlmiye teşkilatında yer alanların hepsi devlet memurudur.⁶⁹

Osmanlı'da hukukun temel kaynaklarından biri şeriat olmakla birlikte Osmanlı'yı bir şeriat devleti saymak mümkün değildir. Zira şeriat dışında da kanunlar vardır. Uygulamada örfî hukuk ağır basmaktadır. Devlet içinde bulunduğu coğrafyaya özgü ve sosyo-ekonomik koşulları gözardı etmeyen bir hukuk sistemi geliştirmiştir. Her halükârda Osmanlı Devleti ve toplumunda dinî tolerans etkili ve yaygın biçimde kendini göstermektedir. Bu tolerans ve hoşgöründen dolayı Osmanlı'yı laik olarak nitelendirenler olmakla birlikte, Osmanlı'da millet sistemi din esasına dayanmaktadır. Vergi milletlere (din mensubiyeti) göre alınmakta, yargı ve eğitim millet sistemi içinde cemaat liderlerine bırakılmaktadır. En başta hakimiyetin kaynağının dinî esaslara bağlanması Osmanlı Devleti'nin laik olmadığına göstergesidir.⁷⁰

Bazı İslam hukukçuları örfî hukuku kabul etmemekle birlikte, birçoğu Kur'an ve sünnete aykırı olmamak koşuluyla padişahın askeri, mali ve idari konularda düzenlemeler yapmasını benimsemişler, şeriata aykırı bulmamışlardır. Ayrıca Kur'an'da, kanun ve benzeri hukuk kitaplarında tarif edilene benzer bir devlet modeli gösterilmemiştir.⁷¹

Şeriat hükümleri dışında kalan konularda hükümdarın kanun koyma yetkisi daha önceki Türk-İslam devletlerinde de vardır. Esas olarak Orta Asya Türk hükümdarları kanun koyma yetkisine sahiptirler. Hükümdarlar müslüman olduktan sonra da bu haklarından vazgeçmemişlerdir. İslam hukukçuları arasında hükümdarın kanun koyma yetkisinin olup olmadığı hususunda ortak bir görüş bulunmadığından, hükümdarlar bu durumu kendi lehlerine yorumlayarak kanun ve nizam koyma yoluna gitmişlerdir. Padişahlar koydukları kanunların şeriat hükümlerine aykırılık teşkil etmemesine özen göstermişler, şeyhülislamlık görevinde bulunanlar da bu kanunları şeriat temeline oturtma çabasına girmişlerdir.

3- Egemenliğin Meşru Kaynağı

Geleneksel toplumlarda dinlerin iktidarı meşrulaştırmak gibi önemli bir siyasi işlevi bulunmaktadır. Geleneksel Osmanlı toplumunda siyasi kurumların oluşumunda ve sistemin işleyişinde hâkim kitlenin dini olan İslamiyet'in belirleyici bir fonksiyonu vardır.⁷² Meşru iktidarın dayanağı, Allah'ın iradesine ve peygamberin sünnetine uygun hareket etmektir. Kayılar, Bizans sınırına bir uç beyliği olarak yerleştirildiğinde, Abbasi halifesinin sembolik dini liderliği devam etmekteydi. Halifeler Anadolu Selçuklu sultanlarına, hilat, sarık, asa göndererek ve sultan-ı kabir, sultan-ı galip gibi isimler vererek iktidarlarının meşruluğunu onaylamışlardır.⁷³

Hükümdar olmanın baş koşulu Osmanlı Hanedanı'na mensup olmaktır. Osmanlı ailesinin hakimiyet hakkına sahip olduğu öylesine yerleşmiştir ki; imparatorluk sona erene değin bu aileyi baştan indirmeye yönelik bir girişim olmamıştır ve herhangi bir hoşnutsuzluk durumunda padişah tahttan indirilse de yerine yine Osmanlı ailesinden biri getirilmiştir.⁷⁴

Hanedan egemenliğinin kaynağını Allah'a dayandırmaktadır. Hükümdara göre halife olarak Allah'ın yer yüzünde temsilcisi; hukukçulara göre ise, iktidar Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olan halkındır ve başta adaleti sağlama işi olmak üzere, belli koşullara uymak üzere bir kişiye havale edilmiştir. Her iki halde de düşüncenin kaynağı Nisa süresi 58. ayette geçen "Allah'a, O'nun peygamberlerine ve sizden olan ülü'l-emrin emir ve yasaklarına itaat ediniz" hükmüdür.⁷⁵ Bunun yanında Orta Asya Oğuz geleneğinde var olan ve Türk hakanının otoritesini meşru kılmak için hükümdarın soyunu Oğuz Han'a dayandırmak fikri Osmanlı'da da hakim olmuş ve (uydurma) şecerelerle Osmanlı ailesinin Oğuz Han soyundan geldiği iddia edilmiştir.⁷⁶

Genel olarak padişahın her konuda mutlak bir yetkisi olduğu söylenebilir. Söylediği her şey kanun niteliğindedir. Ancak Osmanlı padişahları genellikle kendilerini hukukla sınırlamışlar ve hâkim

⁶⁸ Okumuş, a.g.e., s. 145.

⁶⁹ Okumuş, a.g.e., s. 58.

⁷⁰ Okumuş, a.g.e., s. 152.

⁷¹ Karatepe, a.g.m., s. 56.

⁷² Karatepe, a.g.m., s. 56.

⁷³ Karatepe, a.g.m., s. 57.

⁷⁴ Mehmed Niyazi, *Türk Devlet Felsefesi*, Ötüken, İstanbul, 1996, 2. Baskı, s. 147.

⁷⁵ Saydam, a.g.e., s. 42.

⁷⁶ Ortaylı, a.g.e., s. 133-134.

hukuk olan şeriatıtan ayrılmamaya çalışmışlardır. Siyasal iktidarı meşrulaştıran başlıca unsur şeriattır. Şeriatın düzenleme yaptığı bir alanda ona bağlı kalmakla yükümlü padişahın düzenleme yapma yetkisi yoktur.⁷⁷ Padişah bazı harb, katl gibi bazı konularda fetvaya muhtaçtır. Ayrıyeten mevcut kanunlar, örf ve adet ilk etapta onu bağlar. Böylelikle mutlak otoritesi ulemanın onayı, kurulu düzen, gelenekler tarafından sınırlandırılmaktadır.⁷⁸ Osmanlı Devlet hayatında hükümdarın yetkisinin sınırı sorunuyla karşılaşılmamıştır.⁷⁹ Zaten Osmanlı Devleti'nde çok açık konular da bile padişah yalnız karar vermemiş, çeşitli divan ve kurullarla müşavere, birlikte karar verme yoluna gitmiştir. Padişahlar dönemin bilginlerinden faydalanmışlar, kararların şeriata uygunluğu hususunda şeyhülislamdan onay almışlardır.⁸⁰

1808 Islahat Fermanı ile padişah kendi otoritesi yanında ayanların varlığını kabul etmek durumunda kalmıştır. Ayrıca Tanzimat Fermanıyla kişilerin cezai kovuşturma geçirmeden cezalandırılmamaları yönünde yenilikler getirilmiştir. Tanzimat Fermanı esasen kişi hak ve özgürlüklerine düzenleme getiren bir fermanıdır. Padişah Tanzimat ile getirilen prensiplerin uygulanmasını Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye adlı meclise bırakarak, yetkilerini kendi isteğiyle sınırlama (oto-limitation) yoluna gitmiştir.⁸¹

4- Millet Sistemi

Osmanlı Devleti'nin bünyesinde Müslümanlardan başka, Musevi, Ortodoks, Katolik, Ermeni ve benzeri din ve mezheplere mensup topluluklar yaşamaktaydı. Müslümanların din ile ilgili hizmetleri ilmiye sınıfı tarafından yerine getirilmekteydi. Diğer topluluklarda bu hizmetlerin yürütülmesi kendi cemaatlerine bırakılmıştır. Osmanlı millet sisteminde insanlar mensup oldukları din ve mezheplere göre gruplara ayrılmıştır. Millet burada ırk ve aynı dili konuşan topluluk anlamında değil, aynı din ve daha ziyade aynı mezhebe bağlı insanlar topluluğu olarak anlaşılır. Yahudi Milleti, Ortodoks Milleti, Ermeni Milleti gibi isimler almaktadır. Aynı dili konuşan Ermeniler, Ermeni Katolik ve Ermeni Protestan milletleri olarak ayrılmıştır.⁸² Kendi içinde örgütlenen ve özel hukuk alanında devlete karşı belli ölçüde özerkliği bulunan bu grupların eğitim, öğretim, yargı, inanç, ibadet gibi hizmetleri bağlı bulundukları cemaatler tarafından karşılanmıştır.⁸³

Osmanlılar başlangıçtan itibaren gayrimüslimleri özel hayatlarında ve bireysel hukuk işlemlerinde serbest bırakmışlardır. İstanbul'un fethinden sonra, Rum ve Ermeni patriklerinin statüsü milletbaşı olarak yeniden düzenlenmiştir. Gayrimüslim tebaa imparatorluk boyunca devlet ile olan ilişkilerini bağlı bulunduğu cemaat lideri ve dini teşkilat aracılığıyla yürütmüştür. Cemaat liderleri teşkilatlarına bağlı tebaanın devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirmesinde yardımcı olmuştur.⁸⁴

Millet sistemi İslam medeniyetinin uluslararası ilişkiler anlayışından kaynaklanmıştır. Ehl-i harp, müslümanlarla savaş halinde olan gruptur ve bu gruptakilerle savaşmak caizdir. Ehl-i ahd ise müslümanların barış içinde yaşadıkları gayrimüslim gruba verilen isimdir. Ehl-i ahd kesimi ise, tebaa olan zimmiler, kendisiyle barış anlaşması yapılmış olan gayrimüslim devletin tebaası olan muahedler ve ticaret, resmi görev veya herhangi başka sebeple Osmanlı Devleti'nde bulunan gayrimüslimlere ise müsteminler denir.⁸⁵

Zimmiler ehl-i ahd olup, İslam devletinin tebaası olan gayrimüslim gruptur. Bunlara ehl-i zimmet de denmektedir. Zimmiler, Osmanlı tebaası olmakla birlikte, müslümanlarla eşit hak ve yükümlülükler sahip değillerdi. Osmanlı Devleti onları himayede kabul etmiş ve az yükümlülükler getirmiş; hakları da ona göre düzenlenmiştir.⁸⁶

⁷⁷ Ahmet Mumcu, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun*, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1976, s. 83.

⁷⁸ Ortaylı, a.g.e., s. 139-140

⁷⁹ Karatepe, a.g.m.

⁸⁰ Üçok, Mumcu ve Bozkurt, a.g.e., s. 235.

⁸¹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Divan-ı Hümayundan Meclis-i Mebusan'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Yasama" in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 19.

⁸² Ortaylı, a.g.e., s. 139.

⁸³ Karatepe, a.g.m., s. 58-59.

⁸⁴ Karatepe, a.g.m., s. 59.

⁸⁵ Saydam, a.g.e., s. 153.

⁸⁶ Saydam, a.g.e., s. 153.

II. OSMANLI PADİŞAHI VE SARAY

A) PADİŞAH

1- Osmanlı Sultanı

Osmanlı yönetiminin en başında gelen kişi padişahdır. Devletin sahibi olarak öncelikle devletin birliğini, milletin can ve mal güvenliğini sağlamak ile sorumludur.⁸⁷ Yasama, yürütme ve yargı güçlerinin kullanılmasında hükümdar mutlak egemendir.⁸⁸ Hükümdarın herhangi bir konu hakkında verdiği karar ve kati olarak beyan ettiği fikir kanun niteliğinde olmakla birlikte; padişah memleket meseleleriyle ilgili hususlarda şer-i ve hukuki konularda ilgili kimselerin görüşüne başvuruyordu.⁸⁹

Padişahın, bizzat ordunun başında başkumandanlık yapmak, memleketi genişletmek ve yeni kanunlarla devlet esasını kuvvetlendirmek görevleri yanında, ayrıca yürütmenin ve yargının başı olmak gibi iki asli görevi vardır.⁹⁰ Yürütmenin başı olarak Fatih dönemine kadar bizzat Divan-ı Hümayuna başkanlık ederken, bu dönemden sonra Divanın aldığı kararları onaylamak ve uygulamakla yetinmişlerdir. XVII. yüzyıla kadar devlet işlerinin hemen hemen hepsiyle yakından alakadar olmuşlardır. Sonraki dönemlerde yetkilerini büyük ölçüde başka makamlara devretmekle birlikte imza yetkisi kendilerinde kalmıştır. Yargının başı olarak da kadıların atamasını yapmaktadır.

İlk dönemlerde padişahlar, *Bey*, *Han* gibi unvan alıyorlardı.⁹¹ Sade protokol kuralları, askeri geleneğin hakim olduğu, örf-adete ve istişareye dayalı bir yönetim varken; Yıldırım Bayezid ile birlikte daha şaşıklı bir protokol ile mutlak bir hükümdar kişiliği benimsenmiştir.⁹² Osmanlı padişahları, XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmed'e kadar müstebid bir hükümdar değildir ve Anadolu'daki diğer Türkmen Beylerin etkisindedir.⁹³ Fatih ile birlikte Oğuz boylarının başkanlığı yerine mutlak hükümdar ve bütün İslam aleminin başı olma anlayışına sahip olmuşlardır.⁹⁴ Bu durum fiili olarak Fatih döneminden itibaren yaşansa da padişahın resmi olarak halife sıfatını kullanması, Rusya'nın Kırım'ın ilhakını tanımakla birlikte padişahın müslüman devletlerde ruhani liderliği devam ettirmek istemesi üzerine 1789 Aynalı Kavak Tenkidnamesi ile başlar.⁹⁵

2- Şehzadeler

Oğuz boyları ve Selçuklular'da olduğu gibi, ülkenin ortak malı sayılması ve hanedana mensup herkesin veraset hakkının olması anlayışı yoktur. Veraset hakkı ilk dönemlerde padişahın en büyük oğluna verilmiş, *primogenitur* sistem izlenmiştir.⁹⁶ Bu sistemde kanlı taht mücadeleleri olmuş, kardeş katliamları yaşanmıştır. Ahmet I.'in tahtı hanedanın en yaşlı erkeğine bırakma (*senioritas*) prensibini getirmesiyle kardeş katli bir nebze de olsa hafiflemiştir.⁹⁷

Osmanlı şehzadeleri⁹⁸ XVII. yüzyıla kadar sancaklara tayin edilir, askerlik ve yöneticilik öğrenerek iyi bir idarece olmaya hazırlanırlardı. Genellikle Anadolu sancaklarına (özellikle Manisa ve Amasya) lalaların refakatinde giderlerdi. Şehzadelerin bazılarının henüz babalarının sağlığında kardeşlerine ve babalarına karşı taht mücadelelerine kalkışmalarından dolayı bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Selim II.'den sonra sadece en büyük şehzadeler sancağa gönderilmiş; Mehmet III.'ün

⁸⁷ Saydam, a.g.e., s. 11.

⁸⁸ Seyitdanlıoğlu, a.g.m., s. 17.

⁸⁹ Saydam, a.g.e., s. 45.

⁹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, 3. Baskı, s. 40-42.

⁹¹ Bu unvanlarla birlikte zaman içinde, hakan, hükümdar, gazi, kayzer, sultan, emir, halife, padişah gibi unvanlar kullanılmıştır. Sultan, Kur'an ve hadislerde sıklıkla geçen ve halifeler ve İslam devletlerinde çokça kullanılan bir unvandır. Bkz. Saydam, a.g.e., s. 43-44.

⁹² Ortaylı, a.g.e., s. 132-133. Yazar, Osmanlı'nın kuruluş dönemindeki padişahları; henüz etraflarında nüfuz grupları ve hanedan temsilcileri olan ve savaşçı kişilikleri ve yetenekleriyle sıvıran, *pirum inter pares* (eşitler arası birinci) yönetici olarak nitelendirmektedir.

⁹³ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 43.

⁹⁴ Ortaylı, a.g.e., s. 135.

⁹⁵ Ortaylı, a.g.e., s. 136.

⁹⁶ Ortaylı, a.g.e., s. 133.

⁹⁷ Ortaylı, a.g.e., s. 133. Kardeş katli ile ilgili olarak ayrıca bkz. Niyazi, a.g.e., s. 147-155. Fatih zamanında Kanunname-i Al-i Osman'a şöyle bir madde konulmuştur: "Ve her kimesneye evladından saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı alem için katletmek münaşiptir, ekser-i ulema tecviz etmiştir; anınla amel olalar."

⁹⁸ II. Murat devrine kadar padişah çocuklarına *çelebi* denmekteydi. Bkz. Saydam, a.g.e., s. 61.

tahta çıkmasından sonra ise şehzadelerin sancağa gönderilmesi adetinden tamamen vazgeçilmiştir.⁹⁹ Bu dönemden sonra şehzadeler saray içersinde kafes denen bölmede ikamete mecbur tutulmuş ve sıkı bir denetim altında kimse ile görüştürülmemişlerdir. Bu uygulama tecrübesiz ve yönetim konusunda hiçbir deneyimi olmayan ve kafes içersinde psikolojik baskı altında yaşamış padişahların başa geçmesine neden olmuştur.

3- Padişahlıkla ilgili olarak çeşitli tören ve semboller¹⁰⁰

a) *Cülus töreni*: Bir Osmanlı padişahının tahta çıkmasına cülus-u hümayun denir. Padişah tahta önceki padişahın ölümü ya da hal'i (padişahın istemeyerek tahttan el çektilmesi)¹⁰¹ halinde geçebilir. Padişah Topkapı Sarayı'ndaki Hırka-i Şerif dairesine götürülür, sadrazamdan başlanarak kendisine biat edilirdi. Bu törende kapıkulu ocaklarına cülus bahşişi dağıtılırdı.

b) *Kılıç Alayı*: Padişah tahta kılıç kuşanarak (*taklid-i seyf*) otururdu. Bu tören tahta geçişin ikinci ile yedinci günü arasında yapıldı. Hz. Eyyüb türbesi ziyaret edilir, dönüşte padişahlar ecdatlarının türbelerine giderlerdi ve kurban kesilirdi.

c) *Arife Divanı*: Ramazan ve Kurban bayramlarında bayram alayları kurulur, padişah tebrikleri kabul ederdi. Tebrikleri kabul etmeye *muayede* denirdi. Arife günleri de kendisine verilen hediyeleri alırdı.

d) *Cuma Selamlığı*: Hükümdarın Cuma namazı kılmak için camiye gidiş ve dönüşleri sırasında yapılan merasimdir. İdare-halk bütünleşmesi sağlanmaya çalışılırdı.

e) *Tuğra*: Oğuz Han'dan itibaren Türk hükümdarlarınca kullanılan semboldür. Ok-yaydan esinlenerek yapılmıştır. İçinde padişahın ve babasının adı ile "muzaffer daima" duası ve bazen gazi, adli, reşad gibi unvanlar yer alırdı. Ahitname, name-i hümayun, ferman, berat gibi kıymetli evrakların başında; son yüzyıllarda ise pul, kâğıt para ve nüfuz cüzdanlarında kullanılırdı.

f) *Mührü Hümayun*: Her birinde padişahın kendisinin ve babasının adının yer aldığı; biri zümrüt dikdörtgen ve diğer üçü altın, oval şekilde dört mühür vardır. Zümrüt olan padişah tahta kalır; diğerleri bire tane sadrazam, has odabaşı ve hazine-dara verilirdi.

B) SARAY TEŞKİLATI

Saray, padişahın özel yaşantısının geçtiği yer olmakla birlikte merkezi yönetim mekanizmasının önemli ölçüde şekillendiği yerdir. Osmanlı sarayının yönetim örgünü kavrama bakımından Topkapı Sarayı'nın planına bakmak faydalı olacaktır.¹⁰² Saray üç bölümden meydana gelmektedir: 1- Harem 2- Enderun 3- Birun. Bu bölümlerin her biri ayrı ayrı kendine düştüğü ölçüde özel ve kamusal fonksiyonları yerine getirmektedir.¹⁰³

Sarayın *Babüssaade* denilen kapısından itibaren padişahın özel yaşantısı başlar ve harem ile Enderun kısımlarını içinde barındırır. Fatih, bu kapının hemen ardına yabancı elçiler ile yüksek rütbeli devlet adamlarını kabul ettiği bir arz odası yaptırmıştır. Bu kısmın en yüksek rütbeli görevlisi ak hadım ağalarının sorumlusu olan Babüssade Ağasıdır.

1- Harem

Harem'e *Darüssaade* de denilmekteydi. Sarayda hükümdarın özel yaşantısının geçtiği ve ailesinin kaldığı kısımdır. Burada sadece yeni padişahın karısı, şehzadeler, annesi, kızları ve cariyeleri ile kardeşleri bulunurdu. Eski padişahın karısı ve çocukları ise Beyazid'deki eski saraya gönderilmekteydi.¹⁰⁴

Haremin idarecisi kendisine *valide sultan* ya da *mehd-i ulya* adı verilen padişah anneleriydi.¹⁰⁵ Saray kadınlarının en yüksek derecelilerine *kadın* denir, onlardan sonra *gedikliler* gelirdi. Kadınlar arasında en sevgili olanlar padişaha çocuk doğuranlardır. Onlara *haseki* unvanı verilmekteydi. Gedikliler ise padişahın hizmetinde bulunan hizmetlilerdir.¹⁰⁶ Burada enderundaki içöğlanlarınınkine benzer bir

⁹⁹ Saydam, a.g.e., s. 62.

¹⁰⁰ Ayrıntı için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 184 vd.

¹⁰¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 184.

¹⁰² Ortaylı, a.g.e., s. 140.

¹⁰³ Ortaylı, a.g.e., s. 140.

¹⁰⁴ Ortaylı, a.g.e., s. 140.

¹⁰⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 154.

¹⁰⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 148-149.

yapılanma söz konusudur ve haremde yaşayan cariyeler sıkı bir eğitimden geçirilmektedir.¹⁰⁷ Buradaki görevlilerin en yüksek rütbelisi kara hadım ağalarının amiri olan *darüssaade ağaları*dır.

XVII. yüzyıldan itibaren valide ve haseki sultanların devlet yönetimine karışmaya başlamaları bazı olumsuz sonuçlar doğurmuştur.¹⁰⁸ Harem sadece İslam devletlerine özgü bir yer olmayıp, benzer bir yapı Bizans Devleti'nde de vardı.¹⁰⁹

2- Enderun

Enderun, buraya mensup içoğlanlarının (*gulam*) hizmet gördüğü ve padişahın günlük yaşantısının geçtiği yerdir. Başlangıçtan beri devşirme çocuklarının seçkinleri enderun hizmetlerine, diğerleri kapıkulu ocaklarına ayrılırdı.¹¹⁰ Enderuna ayrılanların maaşları, yiyecek içecek ve bütün ihtiyaçları saray tarafından karşılanır; iç ve dış atamaları padişah tarafından yapılırdı.¹¹¹ Saray içoğlanlarının hizmet içi eğitim gördüğü Osmanlı Enderun Mektebi, musikiden dinî ilimlere, oymacılıktan hattatlığa kadar bir çok konuda eğitim veren bir yer olarak Osmanlı yönetici zümresinin kültürünün geliştiği bir yerdir.¹¹² Buradaki içoğlanları derece ve hizmetleri itibarıyla farklı odalara ayrılmıştı. Büyük ve küçük odalardan başlamak üzere başarılı olanlar bir üst odaya geçerdi. En büyük hizmet odası ise padişahın özel hizmetlilerinin bulunduğu has odadır.

a) *Büyük ve küçük odalar*: Bu odalara seçilen acemiler çeşitli hocalardan ders görerek Türk kültürü ve müslüman töresi ile yetiştirilir, din, Kur'an-ı Kerim, Türkçe, Arapça, Farsça derslerinin yanında, ok çekme, ata binme, güreş gibi spor talimleri yaparlardı.¹¹³ Büyük odanın amiri *Saray Kethüdası*, küçük odanın amiri ise *Oda Kethüdası* unvanını taşırdı.

b) *Seferli koğuşu*: Devşirme çocuklardan enderuna alınacak olanlar büyük odadan sonra ilk olarak seferli koğuşlarına alınırdı. Burada adab-ı muaşeret, okuma-yazma ve dini bilgiler veriliirdi. Burada müzisyenler, hanendeler, berberler, pehlivanlar, hamamcılar yetiştirilmiştir. Ayrıca saraydaki dilsiz ve cüceler de burada eğitim görürdü. Bu odanın amiri büyük odanın da amiri olan saray kethüdasıdır.¹¹⁴

c) *Kiler koğuşu*: Fatih zamanında kurulmuş olan bu odada, otuz kadar içoğlanı padişahın ve haremde her türlü yiyecek ve içeceğini karşılamak, sofraya hizmetlerinde bulunmak üzere eğitime alınırdı. Bu odanın amiri *Kilercibaşısı*dır.¹¹⁵

d) *Hazine koğuşu*: Hazinecilik padişahın özel hazinesini ve enderun hazinesini korumakla görevlidirler. Bu odanın amiri *Hazine Kethüdası*dır.

e) *Has oda*: Saray içoğlanlarının en yüksek rütbelilerinin alındığı bölümdür. Hazine koğuşunda başarı gösterenler bu odaya alınır ve padişahın özel hizmetlerini yerine getirirlerdi. Padişahın her bir çeşit elbisesi için ayrı ayrı görevliler söz konusudur ve ayrıca padişahın silahını taşıyan silahdarlar vardır. Bu odanın amiri ise *Has Odabaşısı*dır.¹¹⁶

Her cülusta veya yedi yıllık dönemlerde enderun mensupları dış görevlere tayin edilirlerdi. Buna Birun'a çıkma denirdi.¹¹⁷ II. Mahmut 1831 yılında enderun yönetimini Enderun-u Hümayun Nezareti adıyla kurulan bir memuriyete vermiştir ve II. Meşrutiyetle birlikte bu kurum lağvedilmiştir.¹¹⁸

3- Birun

Birun, sarayda *Babüsseade* kapısı dışında kalan ve Enderunla harem haricinde bütün sarayı kapsayan ve esas olarak devlet işlerinin yürütüldüğü kısımdır. Divan-ı Hümayun kalemleri ve Kapıkulu sivarileri burada bulunmaktadır. Padişahın özel hizmetlileri dışındaki saray görevlileri ile divanı da göz

¹⁰⁷ Ünal, a.g.e., s. 26

¹⁰⁸ Ünal, a.g.e., s. 27 ayrıca bkz. Ortaylı, a.g.e., s. 141.

¹⁰⁹ Ortaylı, a.g.e., s. 141.

¹¹⁰ Ortaylı, a.g.e., s. 141.

¹¹¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 308-309.

¹¹² Ortaylı, a.g.e., s. 141.

¹¹³ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 309-310.

¹¹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 311-312.

¹¹⁵ Ünal, a.g.e., s. 22; ayrıntı için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 313-315.

¹¹⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 322 vd.

¹¹⁷ Ortaylı, a.g.e., s. 142.

¹¹⁸ Ortaylı, a.g.e., s. 143. Enderun Mektebi'nin kapatılmasıyla onun yüksek rütbeli yönetici yetiştirme görevini Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) ve Mekteb-i Fünunu Mülkiye (Siyasal Bilgiler Fakültesi) yerine getirmeye başlamıştır.

önüne aldığımızda asıl olarak devlet işlerinin yapıldığı kısım Birun'dur. Birun, her biri ayrı bir işle görevli olan saray hizmetlilerini içine almaktadır.¹¹⁹

a) *Kapıkulu süvarileri*: Bu süvariler devşirmelerden kurulu silahdaran, sipahi oğlanları, sağ ve sol ulufeciler isimli dört bölük ile Anadolu Türkleri'nden kurulu sağ ve sol *garibler* adlı iki bölük olmak üzere toplam altı bölükten teşekkül idi. Bunlara *Altı Bölük Halkı* da denilmekteydi.

b) *Mehter takımı*: Padişahın hakimiyet sembolleri olan, bayrak, tuğ, çadır ve otağ hizmetlerine bakar ve askeri bandosu görevini yerine getirirdi. Mehter takımı *Mir-i Alem* komutasındadır.

c) *Müteferrikalar*: Padişah saray dışına çıktığı zaman ona parlak ve göz alıcı kıyafetleriyle eşlik eden kimselerdir. Beyzadeler, enderundan çıkmış içoğlanlar ve bazı imtiyazlı aristokrat çocuklarından oluşmaktadır. Amirleri ise *Müteferrika Başısı*dır.

d) *Çaşnigirler*: Sarayın ziyafet işlerinden sorumludurlar. Başlarındaki görevliye *Çaşnigirbaşı* denmekteydi.

e) *Dergah-ı mualla çavuşları ve kapıcılar*: Çavuşlar imparatorlukta protokol vazifelerini yürütür, elçilik ve ulalık hizmetlerini görürlerdi. Çavuşbaşının yönetimindedirler. Kapıcılar padişahın emirlerini gerekli yerlere ulaştırırlardı. Başlarındaki görevliye ise *Kapıcıbaşı* denirdi.

f) *Mirahur*: Padişahın seferde kullanmak ya da hediye etmek maksadı ile kullandığı atların yetiştiricisidir.

g) *Çakırcılar*: Padişahın avda kullandığı av kuşları ve köpekleri besleyen kimseledir. Başlarında *Çakıcıbaşı* bulunur.

Bu hizmetli gruplarının reislerine *rikabdar* ağalar denir ve padişahın günlük yaşamında ve savaşta yakın maiyetini oluşturlardı. Birunda bu görevliler dışında hekim başılar, cerrah başılar, müneccim başılar, darphane emiri, hassa mimarları ile terzilik, hattatlık, dokumacılık yapan zanaatkarlar ve sarayın bostanlarına bakan ve İstanbul sahillerinin inzibati görevi ile sorumlu bostancılar vardı.

C) DİVAN-I HÜMAYUN

1- Divan-ı Hümayun'un Tarihi Gelişimi

Yönetme erkinin doğası gereği yöneticiler, doğru kararlar almak, sorumluluğu paylaşmak, kararları geniş gruplara benimseterek taraftar sağlamak, uygulanabilirliğini kolaylaştırmak ve meşrulaştırmak için alınan kararların kollektif aklın süzgecinden geçmesi gereğini hiçbir zaman gözardı etmemişler; bu nedenle meclisler ve danışma kurulları devlet idaresinde olmazsa olmazlardan olmuştur.¹²⁰

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren devlet işlerinin görülmesinden birinci derece sorumlu organ Divan-ı Hümayun'dur. Devletin siyasi, idari, mali, hukuki her türlü işleri burada padişah adına görüşülüp, onun adına kararlar alınırdı.¹²¹ Devlet işlerinin divan kurularak yürütülmesi geleneği Osmanlılara İslam ve Türk-İslam devletlerinden geçmiş ve Anadolu Selçuklular'ın divanı ile İlhanlıların divanı Osmanlı Divan-ı Hümayunu'nu önemli ölçüde etkilemiştir.¹²²

Devletin kurulduğu ilk yıllarda Divan teşkilatının nasıl geliştiği yolunda somut veriler olmamakla birlikte Osman Bey döneminde zaman zaman Divanın toplandığından söz edilmektedir.¹²³ Ancak yapılan bu toplantıların divan olup olmadığı tartışılmakla birlikte ilk vezirlik kurumunun Orhan Bey ile gelişmeye başladığı¹²⁴ ve Divanın ilk olarak Orhan Bey ile birlikte toplanmaya başladığı genel kabul görür.¹²⁵ Bununla beraber Divan-ı Hümayun'un gerçek anlamda fonksiyonlarını ortaya koyacak şekilde örgütlenmesi Fatih ile birlikte olmuştur.¹²⁶ En mükemmel dönemine ise, Kanuni Sultan Süleyman'la kavuşmuştur. XVII. yüzyıldan itibaren sadrazamların kendi köşklerine yaptıkları divanın önem kazanması ve divan bürokrasisinin reisülkütablığına bağlı kısımları burada faaliyet göstermeye

¹¹⁹ Divan-ı Hümayun kalemleri Divan kısmında ele alınacağı için burada bahsedilmeyecektir. Bu hizmetlilerin görevleri için bkz. Ortaylı, a.g.e., s. 143-145; Ünal, a.g.e., s. 33-35. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 359 vd.

¹²⁰ Seyitdanlıoğlu, a.g.m., s. 17.

¹²¹ Ortaylı, a.g.e., s. 146.

¹²² Recep Ahışhalı, "Divan-ı Hümayun Teşkilatı" in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6 (Teşkilat)*, editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 24. Ayrıca bkz. Yücel ve Sevim, a.g.e., s. 307: "... Osmanlı divanı 50 yıl İlhanlı divanının aynı olarak devam etmiştir."

¹²³ Mumcu, a.g.e., s. 21.

¹²⁴ Mumcu, a.g.e., s. 21-22. Osmanlı Devleti'ndeki ilk vezirlerle ilgili olarak bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, 3. Baskı, s. 111.

¹²⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 1.

¹²⁶ Saydam, a.g.e., s. 67.

başlayınca, Divan-ı Hümayun'un önemini yitirmeye başlamıştır.¹²⁷ Tarihsel süreçte durumunu koruyamamış ve devamlılık kazanıp kurumsallaşamamıştır.¹²⁸

Divan-ı Hümayun toplantıları Birun'da, padişahın kapısı önünde *Divanhane* denilen salonda yapıldı. *Kubbealtı* denilen bu salon üçü de kubbeli olan üç bölümden meydana gelmektedir: 1- asıl divan toplantısının yapıldığı ve ayrıca *Kasr-ı Adl* bölmesinin olduğu oda; 2- Divan kalemlerinin bulunduğu büro; 3- her türlü idari ve mali kayıtların bulunduğu maliye defterhanesi.¹²⁹ İlk divanhane Fatih tarafından yaptırılmıştır. Bugün Topkapı Sarayı'nda bulunan Kubbealtı denilen bina ise Kanuni döneminde sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır.¹³⁰

Fatih dönemine (1475 yılı)¹³¹ kadar padişahlar Divan toplantılarına bizzat katılarak, divan başkanlığını yapmaktaydılar. Fatih ile birlikte bu adetten vazgeçilmiş ve padişahlar divan toplantılarını divanhaneye hakim bir konumda yaptırılan *Kasr-ı Adl* denilen kafesli bölmelerden izlemişlerdir. Sarayın Babüssaade kapısının hemen ardına yapılan arz odasında da padişah sadrazamların arzlarını kabul ederek divanda görüşülen konular ve alınan kararlar hakkında bilgi almışlardır. Bu dönemden itibaren divan başkanlığını padişahın doğal vekili olan sadrazamlar yürütmüştür.

Divan toplantılarının hemen bitiminde sadrazam toplantıda kararlaştırılan hükümleri arz odasında padişahın onayına sunardı. Kazaskerler adli, defterdarlar mali konularda gerekli olduğu zaman, sadrazam ise her zaman ve genel konularda alınan kararları arz ederler ve padişah tarafından onananlar müsveddeleri hüküm kabul edilir ve derhal defterlere geçirilip, yürürlüğe girerdi. Kararların yazılı olduğu bu defterlere *mühimme defterleri* denirdi.¹³²

Divan ilk kurulduğu dönemde Cuma günleri hariç her gün sabah namazından öğle yemeğine kadar toplanırdı. XVI. yüzyıldan itibaren dört günde bir, XVIII. yüzyıl başlarından itibaren ise iki günde bir toplanmaya başlamıştır. 1768'den itibaren altı haftada bir gün toplantı yapılmış, XIX. yüzyıldan itibaren ise sadece ulufe dağıtımı ve yabancı elçilerin kabulü için toplanmaya başlamıştır.¹³³

Selim III. ile birlikte sadece önemli devlet meselelerinin görüşüldüğü meşveret meclisi haline getirilmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren Divan-ı Hümayun önemini tamamen yitirmiş ve yabancı elçilerin ağırlanması, ulufe dağıtımı ve yeni atanan devlet ricalinin süregelen bir adet olarak padişah tarafından arzlarda kabulü merasiminden ibaret kalmıştır.¹³⁴

Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra, Mahmut II.'nin merkez örgütünü yeniden düzenlemesi üzerine kabine usulü kabul edilmiştir. Divan-ı Hümayun'u kaldırarak onun görevlerini Avrupalı tarzda kurulan ve modern anlamda bakanlar kurulu olan *Meclis-i Hass-ı Vükela*'ya vermiştir.¹³⁵

2- Divan-ı Hümayun'un Yetkileri

Divan ülke yönetiminde en başta gelen ve birinci derece sorumlu bir organdır. Dolayısı ile çok üstün ve özel, yetkileri kendinde toplamıştır. Divanın tabii başkanı olarak padişahın kendi yönetim yetkisini, yine kendi denetiminde divan ile paylaşması¹³⁶ yetkilerinin çok geniş olmasını sağlamıştır. Yetkileri genel olarak siyasi, hukuki ve idari olmak üzere üç gruptur.

Devletin bütün tebaasının güvenliğini temin etmek, güvenliğe yönelik yapılmış olan olayları bastırmak, teşebbüs edenleri cezalandırmak, nüfus hareketlerini kontrol altında tutmak, konar-göçer ve göçebe toplulukların kontrolünü sağlamak Divanın iç işlerdeki yetki ve sorumluluğudur.¹³⁷ İslam'a karşı suç işlemiş olanlar büyük bir gösterişle Divan tarafından cezalandırılırdı. Gayrimüslim olup müslüman olmak isteyen kimseler, sadrazam önünde müslüman olurlar ve onlara *tasadduk akçesi* verilirdi.¹³⁸

¹²⁷ Ahışhalı, a.g.m., s. 24

¹²⁸ Ortaylı, a.g.e., 146.

¹²⁹ Ortaylı, a.g.e., s. 147-148; Ünal, a.g.e., s. 36.

¹³⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 8.

¹³¹ Ünal, a.g.e., s. 37.

¹³² Ortaylı, a.g.e., s. 46.

¹³³ Divanın toplantı zamanlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 2-6; ayrıca kısa bir özet için bkz. Ahışhalı, a.g.m., s. 25.

¹³⁴ Ahışhalı, a.g.m., s. 25.

¹³⁵ Ünal, a.g.e., s. 36.

¹³⁶ Ahışhalı, a.g.m., s. 32.

¹³⁷ Necati Gültepe, "Osmanlılarda Bürokrasi: Merkezin Yönetimi" in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 242.

¹³⁸ Mumcu, a.g.e., s. 73-75.

Divanın dış ilişkilerle ilgili yetkileri genel olarak devletin güvenliğini sağlamak, barışı korumak, devlet çıkarlarını sağlamak, İslam'ı yaymaktır. Yabancı elçilerin karşılanması Divanın sorumluluğundadır.¹³⁹

Divanın hukuki yetkileri yasama ve yargılamadan meydana gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde, padişahın fermanları, emirleri ve buyrultuları gibi özel nitelik taşıyan kanunlar dışındaki bütün yasalar divan tarafından hazırlanır ve uygulamaya konurdu. Hazırlanan yasalar arasında günümüz anlamında kanun, tüzük, yönetmelik gibi farklılıklar yoktur. *İrade-i seniyye, beraat-ı ali, kanun, hüküm* organik olarak aynı, sadece biçim olarak farklıdır.¹⁴⁰ Divan, çoğunlukla örfi davalarda ilk yargılama yeridir ve değiştirilemez hükümler verir. Tebaanın doğrudan bir dava için divana başvurma hakkı vardır ve bu çoğu kez, kişilerin kendi yerel mahkemesini atlayarak, direk divana başvurmalarına neden olmuştur. Kendinden üst bir makam olmadığı için verdiği hükümler ve kararlar kesindir.¹⁴¹ Yargıda bir üst mahkeme görevi yapar ve yargıda düzeltme (temyiz) merciidir. Yerel mahkemenin tarafsızlığından şüphe edenler ya da verilen kararın doğru olmadığına inananlar davanın doğrudan Divan tarafından görülmesini isteyebilmekteydiler. Ayrıca *Müfettiş-i Hükkam* vasıtası ile kadı ve naiblerin denetimini yapardı.¹⁴²

Divanın idari yetkilerinin başında bütün üst düzey yöneticilerin ve kadıların atamasını yapmak, hakkında şikayet olan bir yöneticinin tahkikatını yaparak neticelendirmek gelirdi. Gereğinde rütbesi ve unvanı ne olursa olsun bir memurun azil ve uzaklaştırılması yanında adli ceza da verilmekteydi. Din, vakıf, eğitim ve tüm idari mekanizmanın denetimini yapmak, nüfus listeleri yaptırmak, buhranlı dönemlerde tedbirler almak, mahkeme sayısını artırmak, hazineden para çıkarılması ve vergi işlerinin düzenlenmesi gibi görevleri vardır.¹⁴³

3- Bazı Özel Divan Toplantıları

a) *Ayak Divanı*: Çok önemli ve acil işlerin halledilmesi için padişahın huzurunda kurulan divan toplantılarına denirdi. Padişahın isteği üzerine sarayın babüssaade kapısının önünde, genellikle savaş durumlarında ya da yeniçeri ayaklanmalarında kurulur; savaş hallerinde kurulan ayak divanında padişah yok ise eğer, yine divana vezir-i azam başkanlık yapardı. Bu divan toplantısını ismini, padişah otururken divanın bütün üyelerinin ayakta durmalarından alır.¹⁴⁴

b) *Galebe Divanı*: Kapıkulu ocaklarına maaş verilmesi ve yabancı elçilerin kabul edilmesi amacıyla toplanan divandır. Galebe divanına Yeniçeri Ağası geniş bir maiyetiyle katılır ve topluca yemek yenirdi.¹⁴⁵ Yeniçeri ve diğer kapıkulu ocaklarının maaşları üç ayda bir verilirse *kıst*, yılda bir verilirse *mevacib akçesi* denirdi.¹⁴⁶

c) *İkinci Divanı*: Vezir-i azam her gün kendi konağında, ikinci vakti divanı toplardı. Burada devlet işleri konuşulur, divanda görüşülmeyip eksik kalan meseleler halledilir ve şikayetler dinlenirdi. XVII. yüzyıldan itibaren bu divanın önemi artmış ve çok önemli meseleler görüşülmeye başlanmıştır.¹⁴⁷

d) *Sefer Divanı*: Sadrazamların serdarı ekrem olarak sefere çıktıkları zaman, tevcihat, atama, tayin, azil, katl ve tahsilat gibi devlet işlerini yerine getirmek maksadıyla kurulan divandır.¹⁴⁸

e) *Mazlama Divanı*: Divan yolsuzluk ve zulümlerin önlenmesi için şikayetçilerin dinlenmesi halinde mazlama divanı adını alırdı.¹⁴⁹

f) *Murafaa Divanı*: Cuma günü toplandığı için Cuma divanı da denilirdi. Hukuki davalar Cuma günleri murafaa divanında kazaskerler tarafından halledilirdi.¹⁵⁰

4- Meşveret Meclisi

Çok buhranlı dönemlerde padişahın başkanlığında toplanır, kazaskerler ve diğer devlet erkânı hazır bulunurdu. Divandan farklı olarak belli bir toplanma yeri ve zamanı yoktur. Ayrıca divanın sahip olduğu gibi kendisine bağlı bürokrasi kalemleri yoktur.¹⁵¹ İmparatorluğun kuruluşundan itibaren olağan

¹³⁹ Mumcu, a.g.e., s. 76-77.

¹⁴⁰ Mumcu, a.g.e., s. 84.

¹⁴¹ Mumcu, a.g.e., s. 87.

¹⁴² Mumcu, a.g.e., s. 87.

¹⁴³ Mumcu, a.g.e., s. 88.

¹⁴⁴ Saydam, a.g.e., s. 54.

¹⁴⁵ Ünal, a.g.e., s. 38-39.

¹⁴⁶ Ortaylı, a.g.e., s. 149.

¹⁴⁷ Ünal, a.g.e., s. 38.

¹⁴⁸ Ünal, a.g.e., s. 38.

¹⁴⁹ Ortaylı, a.g.e., s. 148.

¹⁵⁰ Ortaylı, a.g.e., s. 148.

¹⁵¹ Mumcu, a.g.e., s. 157-162.

üstü durumlarda padişahın hatt-ı hümayunu ile toplanırdı. Görevde olanların yanısıra emekli olmuş olan devlet adamları da çağrılır, kararların alınmasında geniş katılım sağlanırdı.¹⁵²

Savaşa karar vermek, iç ve dış meseleleri çözüme bağlamak gibi bir işlevi vardır. Divanın üstünde kararlar alabilmekteydi.¹⁵³ Divan-ı Hümayun'un önemini kaybetmesinden sonra özellikle Selim III. döneminde oldukça sık toplanmaya başlamıştı. Nizam-ı Cedid reformları sık sık toplanan Meşveret Meclisiyle kararlaştırılmıştır.¹⁵⁴ Padişahın ölümüyle birlikte kendiliğinden toplanır ve yeni padişahın kim olacağına kara verirdi. Ahmet I. öldükten sonra çocukları çok küçük olduğundan yerine kardeşi Mustafa'yı tahta geçirerek, uygulanmakta olan *primogenitur* sistemine son verilerek, *seniorat* sistemine geçilmesi bu meclisin kararıyla olmuştur.¹⁵⁵ Nadiren padişah ölmeden tahttan indirip, yerine başka birinin getirildiği olurdu. Mustafa I. ve Sultan İbrahim bu meclisin kararıyla tahttan indirilmişlerdir.¹⁵⁶

5- Divan-ı Hümayun'un Üyeleri

Divan-ı Hümayun'un başkanı yukarıda belirtildiği gibi Fatih dönemine kadar bizzat padişahı. Bu dönemden itibaren başkanlığı veziri azam (sadrazam) sürdürmüştür. Sadrazam dışında diğer vezirler, devletin bütün adli işlerinin sorumlusu kazasker, Osmanlı Devlet bürokrasisinin başı konumundaki nişancı, devletin bütün mali işlerini yürüten başdefterdar divanın asil üyeleridir. Divan-ı Hümayun'un bahsedilen üyeleri dışında, yenceri ağaları ve kaptan-ı derya da şartlı olarak toplantılarına katılabilmektedirler. Eğer vezir rütbeleri var ise, Divanın asli üyesi durumundadırlar.¹⁵⁷ Vezaret rütbeleri yok ise kendileri ile ilgili konularda görüşlerini bildirmek üzere gerektiğinde toplantılara çağırılmaktadırlar. Vezir olsun ya da olmasınlar yalnız başlarına arza çıkabilmektedirler. Şeyhülislam Divan'ın üyesi değildir, ancak gerektiğinde bilgi almak üzere çağırılırlardı.¹⁵⁸

a) *Vezir-i Azam (Sadrazam)*: Osmanlı Devleti'nde sadrazam padişahın mutlak vekilidir ve her zaman pratiğe yansımaya da onun yetkilerini kullanabilmekteydi. Her türlü devlet işlerinde padişahın mutlak vekili kabul edilerek geniş yetkiler verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde padişaha yönetimde yardımcı olan bir vezir varken, giderek devlet işlerinin yoğunlaşması ve karmaşıklaşması neticesinde vezir sayısı artmış ve diğerlerinden ayırmak maksadı ile birinci vezire vezir-i azam denilmiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren sadr-ı azam adı daha yaygın olarak kullanılmıştır.¹⁵⁹

Padişaha ait olan mühr-i hümayunu taşıyarak padişahın mutlak vekili sıfatını kazanırlardı. Mühr-i hümayunun padişah tarafında geri istenmesi vezir-i azamın azli anlamına geliyordu. Padişahların divan toplantılarına katılmayı bırakmalarından sonra Divan-ı Hümayun'un başkanı olmuşlardır. XVII. yüzyıldan sonra sadrazamların kendi konaklarında yapmış oldukları ikinci divanlarının önemi artmıştır. Sadrazam yetkisini padişahın alır ve kendi yetkisi çerçevesinde, yasama, yargı ve yürütme görevini kullanırdı. Savaşa karar verme, çok yüksek rütbeli devlet adamlarının azli, terfii ve atamaları ile 5,999 akçadan fazla olan tımarları verme konularında padişahın tasdikini alırdı. Kendi yetki alanında vermiş olduğu kararlar padişahın kararı sayılırdı. Savaş durumlarında *Serdar-ı Ekrem* sıfatıyla başkumandanlık görevini yürütürlerdi.¹⁶⁰ Uzun süre merkezden ayrılması gerektiği durumlarda yerine *sadaret kaymakamı* adı verilen bir vezir vekil olarak tayin edilir ve vezir-i azama ait yetkilerle onun görevini yerine getirirdi.¹⁶¹

b) *Vezirler*: Osmanlı Devleti'nde vezirlik kurumu ilk defa Orhan Bey zamanında ortaya çıkmıştır.¹⁶² Osmanlı'nın ilk dönemlerinde vezirler *erbab-ı seyf* denilen askerlerden olmayıp *erbab-ı kalem* adı verilen bilgin sınıfından olmuştur.¹⁶³ Murat I. döneminde devlet teşkilatının esaslı olarak gelişmesiyle, özellikle vezirlik kurumu Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa ile birlikte güçlenmiş, ulemeden gelen bu kişi askeri yetkileri de kendisinde toplayarak gerçek anlamda ilk vezir olmuştur.¹⁶⁴

¹⁵² Mumcu, a.g.e., s. 157-162.

¹⁵³ Gültepe, a.g.m., s. 242.

¹⁵⁴ Seyitdanlıoğlu, a.g.m., s. 18.

¹⁵⁵ Mumcu, a.g.e., s. 158.

¹⁵⁶ Gültepe, a.g.m., s. 242.

¹⁵⁷ Üçok, Mumcu ve Bozkurt, a.g.e., s. 252.

¹⁵⁸ Üçok, Mumcu ve Bozkurt, a.g.e., s. 252.

¹⁵⁹ Doğan, a.g.m., s. 200.

¹⁶⁰ Üçok, Mumcu ve Bozkurt, a.g.e., s. 229-230.

¹⁶¹ Üçok, Mumcu ve Bozkurt, a.g.e., s. 231.

¹⁶² Karatepe, a.g.m., s. 58-59.

¹⁶³ Yücel ve Sevim, a.g.e., s. 309.

¹⁶⁴ Mumcu, a.g.e., s. 23.

Vezirler Kanuni dönemine kadar genellikle merkezde bulunurlardı. Bu dönemden itibaren taşraya gönderilmeye başlanmıştır. Önemli eyaletlere vezirler tayin edilmiş ya da tayin olunan beylerbeyine *vezaret* (vezirlik) payesi verilmiştir. Bununla birlikte Rumeli beylerbeyi vezir olmasa bile Divanın asli üyesidir. Kubbealtı denilen divanhanenin yapılmasıyla Divan toplantılarına katılan vezirlere Kubbealtı vezirleri denilmiştir. Bu vezirler divada davalara müdahale etmezler, sorulduğu taktirde fikirlerini beyan ederlerdi. Devlet yönetiminde tecrübe kazanmak ve danışmanlık hizmetinde bulunmak için Divan-ı Hümayun toplantılarına katılırlardı. XVIII. yüzyılda bu kurum önemini yitirmiş, 1731’de tamamen ortadan kalkmıştır.

c) *Kazasker*: Fatih dönemine kadar bir kazasker varken, devlet işlerinin yoğunlaşması üzerine Rumeli ve Anadolu kazaskeri olmak üzere iki kazaskere çıkarılmıştır. Görevleri divana gelen adli davalara bakmaktır. Divan-ı Hümayun toplantıları dışında Cuma divanı denilen kendi konaklarında, kendi işleriyle ilgili toplantılar yaparlardı. Kazaskerlikten sonraki basamak olarak ise şeyhülislamıktı. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin klasik dönemindeki kazaskerlik müessesesi kaldırılarak yerine önce *nezaret-i deavi*, daha sonra 1870 yılında adliye nezareti kurulmuştur.

d) *Nişancı*: Görevi padişahın fermanları üzerine padişahın tuğrasını çekmektir. Bu nedenle *tevki’i*, *muavakki’*, *tuğrai* veya *tuğrakeş* adıyla da anılmaktadır.¹⁶⁵ XVII. yüzyılın ortalarına kadar Divandaki maliye haricindeki bürokrasinin başı konumundaydı. Bu dönemden sonra reisülküttablığın önem kazanmaya başlamasıyla önemini kaybetmeye başlamıştır. Başlıca görevleri önemli fermanları yazmak, reisülküttab tarafından yazılmış fermanların tashih ve kontrollerini yapmak, fermanlar üzerine padişahın tuğrasını çekmek, örfi hukukla ilgili kanunları tespit etmek, tapu tahrir defterlerinde olan değişiklikleri kaydetmektir. *Reisülküttab*, defter emini ve bunlara bağlı katiplerin amiri konumundaydı.¹⁶⁶

e) *Başdefterdar*: Osmanlı’da önceleri bir defterdar varken, devletin sınırlarının genişlemesiyle Rumeli ve Anadolu defterdarı olmak üzere sayısı ikiye çıkarılmıştır. Rumeli defterdarına *başdefterdar*; *şikk-ı evvel*, diğerine ise *şikk-ı sani* adı verilmiştir. Başdefterdar Divanın asıl üyelerindendir ve vezir rütbesinde değillerse kazaskerden sonra gelmektedir. Mali konularda geniş yetkilere sahiptirler ve padişahın mallarının vekili konumundadırlar. Çeşitli kimselere çavuşluk, sipahilik, katiplik, sancak ve zeamet verilmesini sadrazama teklif etmek, maliyeyle ilgili meselelerde hükümler yazmak, ulufelilerin maaşlarına zam yapmak gibi yetkileri vardır. Mal ve defter hazineleri onun huzurunda açılır ve kapanırdı.

III. BAB-I ALİ VE OSMANLI BÜROKRASİSİ

A) SADRAZAM VE BAB-I ALİ

Devletin sınırlarının gelişmesi, buna bağlı olara nüfusun artması devlet işlerinin çoğalmasına neden olmuştur. Netice itibarıyla yoğunlaşan işler Divanın kapasitesini aşmaya başlamış ve zamanında işlerin yetiştirilememesinden dolayı bazı mahzurlar ortaya çıkmıştır.¹⁶⁷ İkinci divanı, divan toplantılarında bitirilemeyen meselelerin, sadrazamın köşkünde ele alındığı bir meclis olarak ihtiyaca binaen ortaya çıkmıştır.¹⁶⁸ Sadrazamların aynı zamanda ikamet olarak kullandıkları konaklarda ortaya çıkan bu küçük divan modeli uzun sayılabilecek bir sürede gelişerek, XVII. yüzyılın ortalarına doğru yeni bir hükümet merkezi olma özelliği kazandı. Bu dönemden itibaren divanın yapacağı işlerin büyük bölümü burada halledilir olmuştur.¹⁶⁹ Divan-ı Hümayun’un etkisinin ve gücünün azalmasıyla önemi artmış, devlet yönetiminde sadrazamlık kurumu ile birlikte yetkileri ve merkezi otoritedeki rolü güçlenmiştir. XIX. yüzyılda güçlü ve etkin bir konuma gelmiş olan Bab-ı Ali, sadrazam ve ikinci divanın yeni baştan şekillenmesiyle ortaya çıkmıştır.¹⁷⁰

Önceleri *Paşa Kapısı* veya *Bab-ı Asaflı*, sonradan *Bab-ı Ali* denecek olan müessesenin oluşumunda belli bir süreçten geçilmiştir.¹⁷¹ İlk olarak resmi bir şekilde sadrazamlara hem ikamet olarak

¹⁶⁵ Ahışhalı, a.g.m., s. 30.

¹⁶⁶ Üçok, Mumcu ve Bozkurt, a.g.e., s. 253.

¹⁶⁷ Doğan, a.g.m., s. 199.

¹⁶⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 262.

¹⁶⁹ Ortaylı, a.g.e., s. 156; Doğan, a.g.m., s. 200.

¹⁷⁰ Mumcu, a.g.e., s. 29-30, Seyitdanlıoğlu, a.g.m., s. 18.

¹⁷¹ Ortaylı, a.g.e., s. 156.

kullanacakları hem de devlet işlerini takip edecekleri bir konak tahsis edilmiştir. Kendisine resmi olarak bir saray verilen ilk sadrazam Derviş Mehmed Paşa'dır.¹⁷² Sadrazamların tam olarak siyasi bağımsızlıklarını elde etmeleri Köprülüler ile birlikte olmuştur. Kanuni döneminin sonlarına kadar padişahlar devlet yönetimine direk katılıyorlar ve mümkün mertebe kontrolü ellerinde tutmaya çalışıyorlardı. Bu dönemden sonra saray içersinde valide sultanlar, saray ağaları, padişah hocaları; saray dışında şeyhülislam ve yeniçeri ağaları etkin hale gelmeye çalışmışlardır. Köprülüler sonrası Babiali'nin oluşmasıyla sadrazam ve Babiali, hükümet etmede diğer gruplara göre ağırlığını daha da artırmıştır.¹⁷³

Babiali'nin oluşması aynı zamanda Osmanlı bürokrasisine yapısal yenilikler kazandırmıştır. Sadrazamın alt bürolarını başlıca *sadaret kethüdası*, *reisülküttab* ve *çavuşbaşı* meydana getirmektedir. Padişahın Tanzimat Fermanında kabul edilen prensiplerin uygulanmasını ve fermana uygun kanunların çıkarılmasını *Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye* adındaki meclise bırakması yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılmasının ve imparatorlukta modern anlamda parlamentoya geçişin ilk adımlarını bu bürokratik yapılanma sağlamıştır.¹⁷⁴

1- Sadaret Kethüdası

Sadaret Kethüdası, sadarete yardımcı bir devlet memurluğudur. Babiali'nin oluşum sürecine paralel olarak gelişmiş ve XVIII. yüzyıl başlarında devlet bürokrasisinde sadarettten sonra gelen ikinci makam haline gelmiştir. Klasik dönemde sadrazama padişah tarafından havale edilen işlerin önemli bir bölümünün organizasyonu, takip edilmesi ve sonuçlandırılması sadaret kethüdasının görevi olmuştur.¹⁷⁵

Sadaret Kethüdasının en önemli görevi taşraya yapılacak yönetici tayinlerinin listesini hazırlamaktır. Taşra ile merkezin ilişkilerinin sağlanması ve resmi yazıların ulaştırılmasıyla görevliydi. Sefer hazırlıklarını tamamlama ve sefere katılacak eyalet kuvvetlerinin sayısı ve işlerini belirlemek bir diğer göreviydi. Sadaret kethüdaları müteferrikalardan seçilmekteydi ve dolayısıyla *Ağayan* denilen sınıftandırlar. Bu makam 1835 yılında Mülkiye Nezareti, 1837 yılında ise Dahiliye Nezareti ismini almıştır.¹⁷⁶

2- Reisülküttab

Divan üyesi olmamakla birlikte bütün toplantılara katılır ve kedisine bağlı bulunan beylikçi, ruüs, tahvil ve amedi kalemleri aracılığı ile Divanın bürokratik işlemlerinin önemli bir kısmını yürütürdü. Yabancı devletlerle olan diplomatik işlerde önceden beri sorumlu kimsedir. XVII. yüzyıldan itibaren diplomatik ilişkilerin artmasıyla birlikte reisülküttablığın önemi artmıştır.¹⁷⁷ Bu gelişmeye paralel olarak reisülküttablığın ismi 1836 yılında "Umur-ı Hariciye Nezareti" olarak değiştirilmiştir.¹⁷⁸

Reisülküttaba bağlı olarak çalışan kalemlerden, beylikçi kalemi, bütün kanunnameler, ahidnameler ve fermanların yazılıp, kaydedildiği yerdi. Buraya *Divan Kalemi* de denmekteydi. Beylikçi kaleminin bünyesinde, evrak muhafızı olan *kisedarın* başkanlığında *mühimme kalemi*; yazıların belgelerin kanuna uygunluğunu denetleyen *kanuncu kalemi* ve anlaşmazlık konularında rapor düzenleyen *ilamcı kalemi* yer alırdı.¹⁷⁹

Tahvil kalemi yüksek rütbeli devlet memurlarının tayin, terfii işleri ve dirlik tevcihlerinin kayıtları ile meşguldür. *Ruüs kalemi*, devletin tımar ve has sahipleri dışında kalan bürokrasisinin maaş, tayin, emeklilik işlerine bakardı. Reisülküttaba bağlı olarak ayrıca idare ve saray arasındaki yazışmaları sağlayan *amedî kalemi*; protokol işlerini yürüten *teşrifatçı*; görevi resmi tarih yazıcılığı olan *vakanüvis kalemi* bulunmaktaydı.¹⁸⁰

3- Çavuşbaşı

Divan-ı Hümayun toplantılarının kanuna uygun şekilde cereyan etmesini sağlamak, yabancı devlet elçilerini karşılayarak Divana getirmek gibi görevleri vardır. Yüksek rütbeli devlet adamlarının tutuklanması, sürgüne gönderilmesi ve çeşitli adli kararların uygulanmasında görevlidirler. Her Divan

¹⁷² Doğan, a.g.m., s. 200.

¹⁷³ Doğan, a.g.m., s. 200.

¹⁷⁴ Seyitdanlıoğlu, a.g.m., s. 19.

¹⁷⁵ Doğan, a.g.m., s. 201-202.

¹⁷⁶ Ortaylı, a.g.e., s. 57; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 259.

¹⁷⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 242.

¹⁷⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 246.

¹⁷⁹ Üçok, Mumcu ve Bozkurt, a.g.e., s. 253.

¹⁸⁰ Üçok, Mumcu ve Bozkurt, a.g.e., s. 254.

toplantısında defterhanenin mührünü açmaktadırlar. 1836 yılında çavuşbaşılık makamının ismi önce “Divan Deavi Nezareti”ne sonra ise “Adliye Nezareti”ne çevrilmiştir.¹⁸¹

4- Diğer Bürokratlar

a) *Kapıcılar Kethüdası*: Divan-ı Hümayun toplantılarında başta sadrazam olmak üzere, diğer vezirlere ve üyelere teşrifatçılık ederek Divan toplantısına götürmek gibi görevlerinin yanında, devlet erkanı ile padişah arasındaki muhabereyi sağlamak görevi vardı.

b) *Tezkireciler*: Halkın sunduğu arzuhalleri tasnif ederek, arzuhal sahiplerini divana getirmek ve arzuhalleri okumak gibi görevleri vardı. XVI. yüzyılda nişancılığa bağlı olarak gelişmişler; XVII. yüzyıldan itibaren *tezkire-i evvel* ve *tezkire-i sani* olmak üzere sayıları ikiye çıkmıştır. Her ikisi de çavuşbaşının maiyetinde sayılmaktadır.

B) MALİYE TEŞKİLATI

Osmanlı maliye örgütü Bizans, Abbasi, İran ve İlhanlı maliye örgütlerinden etkilenmiştir. XVI. yüzyıldan itibaren maliye klasik biçimini almıştır. Maliyenin başında defterdar bulunmaktadır, Divanda maliyeyi başdefterdar temsil etmektedir.¹⁸²

1- Başdefterdar ve Maliye Memurları

Murat II.’den itibaren merkezde gelir giderlerin tespit edilmesi ve vergilerin toplanmasıyla ilgilenen bir defterdar vardı. Eyaletlerde de onun adına görev yapan bürolar yer almaktaydı. Ülke sınırları genişleyince defterdar sayısı artmıştır. Rumeli defterdarı başdefterdar konumundadır ve onun yanı sıra Anadolu defterdarı, sonraki yıllarda Arap Acem defterdarı ve Tuna yalılar defterdarı varlık göstermiştir. Fatih kanunnamesinde başdefterdarın görev, yetkileri ve maaşı belirlenmiştir. Başdefterdar hazine işlerini padişah adına yürütmekle görevliydi. Hazineye giren her şeyin kaydını tutmaktaydı. Defterdarın sorumlu olduğu hazine sarayın ve padişahın özel masraflarının karşılanması ve olağanüstü durumlarda yapılacak harcamalar için kurulmuş Enderun hazinesi ve padişahın *ceb-i hümayun*’u dışında kalan birinci hazinedir.

1838 yılında Maliye Nezareti kurularak, devletin maliyeye ait işlemleri buradan yürütülmeye başlanmıştır. Hazine kalemleri ve muhasebe kalemleri olmak üzere iki kısım maliye nezaretini oluşturmuştur. Maliyeye bağlı olarak vilayetlere defterdarlar ve sancaklara mal müdürleri gönderilmiştir.¹⁸³ Kırım Savaşı’ndan sonra devlet harcamalarının tümünün kontrolünü yapan Divan-ı Muhasebat kurulmuştur.¹⁸⁴

Osmanlı Devleti’nde maliyenin örgütlenmesi başdefterdar, yanında iki defterdar ve başdefterdara bağlı memurlar şeklindedir. Başdefterdara bağlı memuriyetler şunlardır:

a) *Başbaki kulu*: Vergileri tanzim etmekle görevliydi. Bugünün vergiler genel müdürü gibi bir fonksiyonu vardı.

b) *Cizye başbaki kulu*: Hristiyanlardan alınan cizye vergisini toplamak ve bu verginin kaynağını ihale etmekle (mukataaya vermek) görevliydi.

c) *Veznedar*: Sikke basımı ve sikke rayicinin tayini ile ilgilenmekteydi.

d) *Defter Kethüdası*: Maliyeye ait bütün defterlerin tutulmasından sorumluydu.

e) *Defter tezkirecisi*: Devlet hazinesine giren ve çıkan para meblağını başdefterdara rapor halinde sunmakla sorumluydu.

XVIII. yüzyıldan itibaren dairelerde ihtisaslaşmadan dolayı memur sayısı artmıştır. Eyaletlerin kendi mali işleri, gelir ve giderleri eyalet memurlarının ve yöneticilerinin inisiyatifi ve bilgisi dahilindedir. İmparatorluğun taşra teşkilatı otonom birimler olarak kalmıştır.

2- Osmanlı Para Birimi ve Devlet Gelirleri

Osmanlı para birimi (*vahid-i kıyası*) akçadır. Akça gümüş sikkedir. Tedavülde altın sikke olarak yabancı paralar vardı; Venedik dükası ve Mısır florisi dolaşımdaydı. XV. ve XVI. yüzyıllarda altın para karşısında gümüş akçenin oldukça dengeli bir değeri vardı. XVI. yüzyılda Akdeniz dünyasını sarsan gümüş enflasyonu gümüş akçanın değerinin düşmesine yol açmıştı. Darbhane sadece İstanbul’da bulunmaktadır ve başında divan katiplerinden darbhane emini bulunmaktaydı.

¹⁸¹ Gültepe, a.g.m., s. 245.

¹⁸² Bu konu için bkz. Ortaylı, a.g.e., s. 158-164; Ünal, a.g.e., s. 83-93.

¹⁸³ Ünal, a.g.e., s. 93; ayrıca bkz. Engelhardt, a.g.e., s. 106.

¹⁸⁴ Divan-ı Muhasebat bugünkü anlamda Sayıştay’ın görevini yapan bir kuruluştur. Bkz. Ünal, a.g.e., s. 94.

Devlet bütçesinin en büyük gelir kaynağı ülkenin dört bir yanında bulunan padişaha ait haslardı. Eyaletler gelirlerini belli oranda merkeze göndermekle yükümlülerdi. Bunun yanında Hristiyanlardan *cizye vergisi* ve köylülerden alınan üretimin onda bir ile beşte biri arasında değişen *öşür vergisi* ile sayı başına hayvanlar için alınan *ağnam vergisi* bulunmaktadır. Bu vergiler toplanmakta güçlük çekildiğinden genelde mukataaya verilmektedir. Ayrıca tuzla, maden, iskele, liman mukataaları ve gümrük gelirleri doğrudan hazineye aktarılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde *Tekalif-i divaniye* adı verilen ve olağanüstü durumlarda alınan vergiler zaman içinde sık sık toplanmaya başlamış ve normal bir vergi haline gelmiştir.

3- İltizam Sistemi

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda uzun süren ve sık sık yenilgilerle neticelenen savaşlar nedeniyle Osmanlı maliyesi zor duruma düşmüştü. Devlet avarız, imdadiye ve tekalif olarak adlandırılan ve olağanüstü durumlarda alınan vergileri düzenli olarak toplama yoluna gitmişti. Vergi gelirlerini ise tımar sistemi yoluyla dolaylı olarak toplamak yerine iltizam sistemini uygulayarak doğrudan toplama yoluna gitmiştir.¹⁸⁵

Mukataa, coğrafi sınırları ile alınacak vergilerin tür ve miktarları maliye tarafından saptanmış vergi kaynağı anlamındadır. Tımar sistemi dışında kalan toprakların mukataaların vergi toplama işi bir ya da üç yıl süreyle açık artırma yoluyla *mültezim* adı verilen özel kimselere devrediliyor veya satılıyordu. Mültezimler devlet adına vergi toplama işine kâr amacıyla girmektedirler. Açık artırma sırasında mültezimler devlete teklifte bulunur, belirlenen miktarın bir kısmı devlete peşin ödenir, diğer kısmı taksitlere bağlanırdı.¹⁸⁶

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin nakit ihtiyacı nedeniyle tımara ayrıla toprakların büyük kısmı iltizama ayrılmıştı. Birçok devlet memuru da kendisine maaşı karşılığı verilen dirlikleri mültezime verme yoluna gitmişti. Böylelikle taşrada devletin vergisini toplamakla uğraşan ve bu yolla büyük kazançlar sağlayan bir grup ortaya çıkmıştı.¹⁸⁷ Bunun yanında iltizam vergiyi ödeyenler açısından çok ağır yük oluşturmaktaydı. Tımara sahip sipahi tarımsal üretimin sağlanması açısından maiyetindeki reayayı kollamak durumundayken, mültezimin böyle bir sorunu yoktu. Mültezimler en kısa zamanda en fazla vergiyi toplama yoluna gitmişler, bu da köylü üzerindeki baskıyı ve vergi yükünü artırmıştı.¹⁸⁸

C) İLMİYE TEŞKİLATI

İlmiye teşkilatı, eğitim, öğretim, sivil yargı, hukuki ve dini danışmanlık, camilerin yönetimi gibi önemli kamu hizmetlerini yürüten kamu kurum ve kuruluşlarını bünyesinde toplamaktadır.¹⁸⁹ Bu sınıftakiler içine, görevleri; eğitim, fetva vermek, yargılamada bulunmak olan, müftiler, müderrisler, kazaskerler, kadılar ve padişah hocaları girmektedir.¹⁹⁰

1- Şeyhülislam

Şeyhülislam ilmiye teşkilatının başı konumundadır. Fetvasına itimat edilen, yetkili, bilgin, müctehit hukukçu anlamında daha önceleri de kullanılmış olmakla birlikte, ilk kez Osmanlı döneminde merkez teşkilat içinde yer alan resmi bir makam olmuştur. En yetkili din bilgini ve en yüksek müftidir.¹⁹¹

İlk kez Murat II. tarafından bu makama yer verilmiştir. Fatih kanunnamesinde şeyhülislamdan ulemanın başı olarak bahsedilmektedir. Daha önce aynı zamanda yargılama makamı iken, şeyhülislam sıfatını aldıktan sonra yargı yetkisini bırakarak, sadece fetva makamı olmuştur. Doğrudan iktidar ilişkilerinin söz konusu olmadığı durumlarda padişahlar İslam hukukunun etkin olmasını isterler, bu konuda şeyhülislamdan fetva alırlardı. Siyasi, dini, idari ve hukuki konularda fetva vermek ve başında bulunduğu ilmiye teşkilatını yönetmek gibi iki kısım görevleri vardır.¹⁹²

¹⁸⁵ Pamuk, a.g.e., s. 126.

¹⁸⁶ Pamuk, a.g.e., s. 127.

¹⁸⁷ Pamuk, a.g.e., s. 128.

¹⁸⁸ Pamuk, a.g.e., s. 128.

¹⁸⁹ Karatepe, a.g.m., s. 58.

¹⁹⁰ Ortaylı, a.g.e., s. 165 vd. Devlet yönetiminde Ulema'nın yeri, işlevi ve İlmiye bürokrasisi için bkz. Okumuş, a.g.m., s. 152.

¹⁹¹ Karatepe, a.g.m., s. 59.

¹⁹² Karatepe, a.g.m., s. 59.

Şeyhülislam, padişah veya sadrazam tarafından atanırlardı. Sadrazamın azil yetkisi vardır. Böylece yürütme, dini-ilmi otoriteden daima üstün tutulmuştur. Sadrazamların azil ve katillerinde ise şeyhülislamdan fetva alınırdı. Böylelikle ikisi arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır.¹⁹³

Emeviler döneminden başlayarak, yöneticiler dönemin önde gelen din bilginlerinden fetva alma yoluna gitmişlerdir. Fetva bir yargı kararı olmamakla birlikte, yargı kararları fetvalara bağlı kalınarak verilmektedir. İlk dönem şeyhülislamı “şer’i maslahat değildir, nasıl emrolunmuşsa öyle hareket etmek uygundur” şeklinde kaçamak kararlar verirken; XVI. yüzyıldan itibaren güçlü şeyhülislam, siyasi ve idari konulara bizzat katılmışlardır. Bu konularda bizzat düzenlemeler yapma yoluna gitmişlerdir. Örfi hukuk ile şeriat hukukunu birleştirmeye çalışmışlardır.¹⁹⁴

2- Padişah Hocaları

Şehzadeler belli bir yaşa gelince onlara ulemanın önde gelenlerinden bir hoca tayin olurdu. Tahta geçtikleri takdirde bu hocalar *hace-i sultani* (padişah hocası) ünvanı alırlardı. Padişah hocalarının ilmiye sınıfında büyük itibarları olduğu gibi, padişahlar üzerinde de nüfuz sahibidirler. Fatih kanunnamesinde şeyhülislamla eş tutulmuşlar, protokolde sadrazamdan üstünde bir yer öngörülmüştür. Bilinen ilk padişah hocası Çelebi Mehmed’in hocası Sofu Beyazid’dir.¹⁹⁵

3- Müderrisler

Medrese ders verilen yer demektir. Medresede ders verene ise *müderris* denirdi. İlk Osmanlı medresesi Orhan Bey tarafından İznik’te bir cami imaretiyle birlikte yaptırılmıştır. Buraya dönemin önemli fikir adamı ve alimlerinden olan Davud-ı Kayseri müderris tayin edilmiştir. Sonradan padişahlar tarafından Bursa, Edirne şehirlerinde medrese kurmuşlar, Fatih İstanbul’da *Sahn-ı Seman Medreselerini* açmıştır. Daha sonra Kanuni Süleymaniye medreselerini yaptırmıştır.

İlk Osmanlı medreselerinde okutulan dersler arasında gramer, mantık, feraiz, kelam, belagat, fıkıh, hadis, tefsir vs. vardır. En yüksek dereceli medreselerden mezun olan talebeler önce bir müderrisin yanında *mu’id* (asistan) olurlar, müderrisin dersini tekrar eder ve talebelerin disiplini ile meşgul olurlardı. İcazetname alarak medreseyi bitiren müderris adayları adlarını *ruznameye* kaydettirirler ve medreseye atanmak için sıralarının gelmesini beklerlerdi.

D) ADLİYE TEŞKİLATI

Osmanlı Devleti’ndeki adliye teşkilatı İslam’ın ilk yıllarından beri süregelen adalet sisteminin devamı niteliğindedir. Abbasiler döneminde önemli ölçüde sistemli hale gelen bu örgüt Selçuklulara, onlardan da Osmanlılara intikal etmiştir.¹⁹⁶ Esas olarak ilmiye teşkilatı ile adliyeyi ayırmak oldukça güçtür. Adliye teşkilatı görevlileri ilmiye sınıfından gelmektedir. Fetva bir yargı ögesi olmamakla birlikte, yargılamayı etkilememesi imkansızdı. Şeyhülislam adli teşkilatta yer almamasına karşın, adliye üzerinde tartışılmaz bir etkililiği vardı.¹⁹⁷

Adli teşkilatın esas unsuru, kazasker ve kadılardır. Kazaskerlik Çandarlı Halil Paşa tarafından ordudaki davaların görülmesi için kurulmuştur. Sonraları Anadolu kazaskerliğinin kurulmasıyla ilmiye sınıfına ait bütün işler Rumeli kazaskeri tarafından yürütülmüştür. Kazasker divan üyesi ve söz ve oy sahibidir. Kaza mahkemelerinde halledilemeyen davalar divanda kazasker tarafından görüldü. Bir nevi yüksek mahkeme görevini görüldü ve kazaskerin verdiği karar kesindir. Devlet içindeki bütün kadıların ve müderrislerin terfii ve azilleri kazasker tarafından yapıldı.¹⁹⁸

Kazaskerin kendi bünyesinde ona yardımcı olarak kurulmuş olan geniş bir bürosu vardır. *Tezkireci*, resmi yazışmaları yönetirdi. *Ruznamçeci*, müderris ve kadıların tayini için gerekli sicil, sıra ve kayıt işlemlerini tutardı. *Matlabcı*, ilmiye sınıfına mensup kimselerin tayinin kıdem ve sıra önemli olduğundan bunları takip ederdi. *Tatbikçi*, büyük kadıların mühürlerinin bir örneğini saklarlardı. Ayrıca büronun diğer işleriyle uğraşan *mektupçu* ve *kethüda* adı verilen görevliler vardır.¹⁹⁹

¹⁹³ Karatepe, a.g.m., s. 59.

¹⁹⁴ Karatepe, a.g.m., s. 59; ayrıca bkz. Ortaylı, a.g.e., s. 138.

¹⁹⁵ Ünal, a.g.e., s. 105-106.

¹⁹⁶ Saydam, a.g.e., s. 225.

¹⁹⁷ Saydam, a.g.e., s. 225.

¹⁹⁸ Ünal, a.g.e., s. 101-102.

¹⁹⁹ Ortaylı, a.g.e., s. 167.

Padişah yargı yetkisini kadılar marifetiyle kullanırdı. Doğrudan padişah fermanıyla atanan kadıların özlük işlerini kazasker yürütmekteydi. Kadı aynı zamanda kazanın en büyük mülki amiridir ve yargı görevi dışında mülki, beledi, askeri, mali ve noterlik konularında geniş yetkileri vardı.²⁰⁰

Kadılar ilk olarak kazalara tayin edilirdi. Kaza kadılığından sancak kadılığına terfi eden *mevleviyet* payesi alır ve geliri yükselirdi. Mevleviyet payesi beş kategoridir: 1- Devriye Mevalisi 2- Mahrec Mevalisi 3- Bilad-ı Hamse Mevalisi 4- Haremeyn Mevalisi 5- İstanbul Kadılığı. Hamereyn mevalisi Mekke ve Medine kadılıklarıdır. Diğer dereceli yerler zamanla değişmiştir. Bir kadı terfi ettikçe geliri de yükselirdi. Son olarak *eşraf-ı kuzat* adıyla anılan zümreden sayılırdı.²⁰¹

E) OSMANLI ORDUSU ve DONANMA

Osmanlı Devleti gaza ve cihad esası üzerine kurulmuştur. Devlet kurumları adeta devamlı savaş halinde olan bir ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için teşkilatlanmıştır. Orta Asya Türk devletlerinden itibaren güçlü bir orduya sahip olma prensibi bütün Türk devletlerine hakim olmuş, bu gelenek Osmanlılar'da da devam etmiştir. Yükselme döneminde fethedilen yerlere asker gönderme ihtiyacı oluşmuştur. Bu nedenle klasik Osmanlı döneminde Osmanlı ordusu çağdaşlarının en büyüğü ve en kuvvetlisi olma özelliğini devam ettirmiştir. Kuruluş döneminde denizci beyliklerin fethedilmesi ve Rumeli'ye geçişle birlikte kurulan Osmanlı donanması gerileme dönemine kadar çağdaşlarının hep en büyüğü ve güçlü donanması olmuştur.²⁰²

1- Kara Ordusu

Osmanlı kara ordusu iki kısımdan teşekküldür. Birincisi merkez kuvvetleri, diğeri ise eyalet kuvvetleridir.²⁰³ Ordunun temelini Anadolu ve Rumeli'de bulunan tımarlı ordusu ve merkezdeki kapıkulu askerleri oluşturmaktadır. Buna ek olarak imtiyazlı eyaletlerden gelen yardımcı kuvvetler söz konusudur.²⁰⁴

a) *Merkez Kuvvetleri*: Osmanlı Devleti'nin ilk askeri teşkilatı *yaya* ve *müsellem* kuvvetleridir. İlk fetihler Osmanlı beyi ve onun silah arkadaşlarının her birinin kendisine bağlı küçük kuvvetleriyle yapılmaktaydı. Zamanla fetihlerin genişlemesi düzenli bir orduya zaruri kılmıştır. Bu teşkilatlanmada biner kişilik atlı ve yaya birlikler halinde teşkil edilmiştir. Bu sitem Çandarlı Halil Paşa tarafından kurulmuş, Anadolu Selçuklular'ın *haşer* ve *kaser* teşkilatından örnek alınmıştır. Bu kuvvetler sefer zamanı sefere çıkar ve yevmiye alırlar, sefer zamanı dışında kendilerine tahsis edilen çiftliklerde ziraatla meşgul olurlardı.²⁰⁵

Yaya ve müsellemelerin fetihler için yeterli kuvvet oluşturmaması ve ayrıca merkezde devamlı bulunacak askeri birliklere ihtiyaç duyulması sonucu, devamlı silah altında olan merkezi kuvvet teşkiline gidilmiştir.²⁰⁶ Kapıkulu ordusu Avrupa kıtasının ilk daimi ve düzenli ordusudur. Bu durum Osmanlılar'ın XVII. yüzyıl sonuna kadar etkin olmasındaki önemli faktörlerden biridir. Kapıkulu devşirme askerlere verilen addır.²⁰⁷

Yeniçeri Ocağı Murat I. zamanında Selçukluların *hassa* ordusu örnek alınarak, Çandarlı Halil Paşa tarafından kurulmuştur. Yeniçeri Ocağının asker kaynağı acemi oğlanlar ocağıdır. Kapıkulu ordusunun en kalabalık kısmı Yeniçerilerdir ve padişahın merkezi otoritesinin temelini oluşturmaktadır. Padişah uç beylerine karşı dengiyi yeniçeri ocağı sayesinde sağlayabilmiştir. Yeniçeriler piyade olarak savaşırlar ve seferde merkezde padişahın yanında bulunurlardı.²⁰⁸ Yeniçerilerin başında *Yeniçeri Ağası* bulunmaktaydı. Doğrudan padişaha bağlıdır ve doğrudan arza çıkabilmekteydi. Yapılanmalarında, cemaat, orta, bölük ve sekbanlara ayrılmışlardır. Yeniçeriler dışında, kapıkulu ordusu içinde yeniçerilerin savaşta kullanmaları için askeri malzeme ve silahların bakım ve sefere götürülmelerinden sorumlu *Cebeci Ocağı*, topun savaşlarda kullanılmaya başlanmasından sonra kurulan, savaş topunun dökümü ve kullanılmasından sorumlu *Topçu Ocağı*, çeşitli bombaların kullanılmasından sorumlu olan

²⁰⁰ Ünal, a.g.e., s. 106.

²⁰¹ Ortaylı, a.g.e., s. 169.

²⁰² Ünal, a.g.e., s. 51.

²⁰³ Ünal, a.g.e., s. 51.

²⁰⁴ Ortaylı, a.g.e., s. 172.

²⁰⁵ Ünal, a.g.e., s. 51-52.

²⁰⁶ Ünal, a.g.e., s. 53.

²⁰⁷ Ünal, a.g.e., s. 172-173.

²⁰⁸ Ünal, a.g.e., s. 56.

Humbaracılar, tünel kazmakla görevli *Lağımıcılar* bulunmaktaydı. Bunların yanında *Altı Bölük Halkı* adı verilen kapıkulu sipahileri bulunmaktaydı.²⁰⁹

Yükselme dönemi sonuna kadar sayıları gittikçe artmış, bu yeniçerilerin siyasi baskı ve nüfuzlarının artmasına sebep olmuştur. Duraklama döneminde padişah değişiminde verilen cülus bahşişleri pazarlık konusu yapılmış, yeniçeriler sudan sebeplerden dolayı sık sık ayaklanmışlardır.²¹⁰ Selim III. zamanla yozlaşmış ve devlete ayak bağı olmuş olan bu orduyu kaldırmak istemiş, başaramayınca Nizam-ı Cedid ordusunu kurmuştur. Yeniçeriler tarafından tahttan indirilerek öldürülür. Mahmut II. tahta geçer geçmez yeniçerileri kaldırmanın planlarını kurmuştur. 1826 yılında yeniçeri ordusunu kaldırarak yerine Avrupa orduları gibi teknoloji ve donanımına sahip bir ordu kurmuştur.²¹¹ *Asakir-i Mansure-i Muhammediye* adı verilen bu teşkilat günümüz modern Türk ordusunun temelini teşkil eder.²¹²

b) *Eyalet Kuvvetleri*: Tımar sisteminde dirlik sahiplerinin dirliklerinin büyüklükleri oranında (*cebelü*) asker beslemek ile yükümlüydüler. Tımarlı sipahiler, sefer zamanlarında sancakbeyi ile birlikte savaşa giderlerdi. Dirliğin bulunduğu yerde oturmak, atını ve silahını temin etmek ve sefere çağrıldıklarında derhal sefere gitmekle yükümlüydüler.

Tımarlı sipahilerin bir kısmı *kale muhafızı*, diğer bir kısmı da *eşkincidir* (atlı sipahi). Sancaklara taksim edilmişlerdir ve sancakbeyi sancağındaki sipahilerin en büyük amiridir. Ondan sonra alaybeyi gelmektedir. Sefer sonunda sipahiler dirliklerine dönerlerdi. Sefere katılmayan sipahilerin dirlikleri alınır, bazen daha ağır cezalara çarptırılırlardı. Savaşların uzun sürmeye başlaması ve barutlu silahların kullanılması tımarlı sipahilerin önemini ikinci plana düşürmüştür.

Tımarlı sipahiler dışında eyalet kuvvetleri arasında, padişaha doğrudan bağlı bulunan ve görevleri hudut boylarını korumak ve sefer sırasında öncülük etmek olan akıncılar vardır. *Deliler*, hudut bölgelerinde bulunan, kelle koltukta düşmana karşı savaşan kuvvetleridir. İran, Avusturya, Polonya ve Rusya sınırlarının güvenliğini sağlamak üzere *kale muhafızları* bulunmaktaydı. Ayrıca, Kırım Hanlığı, Eflak, Erdel, Boğdan voyvodalıklarına bağlı olan kuvvetler sefer zamanında Osmanlı ordusuyla birlikte savaşa katılırlardı.

2- Donanma

Osmanlıların denizle ilk temasları Marmara ve Ege denizi sahillerin kıyısındaki beyliklerin ilhakından sonra olmuştur. İlk olarak Karesi Beyliği ele geçirilince tersanesinden faydalanılmış, Saruhan, Menteşeoğulları ve Candaroğulları topraklarında gemi yapımı ve denizcilik faaliyetleri devam etmiştir.²¹³ Yıldırım Beyazid döneminde Çanakkale Boğazı'nın önemi algılanarak, 1390 yılında Gelibolu'da tersane kurulmuştur. Gemide hizmet etmek üzere azap adı verilen bir sınıf oluşturulmuştur.²¹⁴

İstanbul'un fethinden sonra denizcilik faaliyetlerine daha da önem verilmiştir. Haliç tersanesi genişletilerek, donanma kuvveti artırılmıştır. Barbaros ve kuvvetlerinin Osmanlı'ya katılımı ile donanma güçlenmiştir. Mısır'ın alınmasından sonra Süveyş tersanesi Asya ve Hindistan'a açılmada önemli olmuştur. Tersanelerde büyüklüklerine göre çok sayıda kaptan, azap, kalafatçı, marangoz, yelkenci gibi ustalar, işçiler ve diğer görevliler çalışmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde tersaneler de dahil olmak üzere donanmayla ilgili her şeyin sorumlusu Kaptan-ı Derya'dır. Kaptan paşalık Gelibolu sancakbeyi olana verilirdi.²¹⁵ Önceleri sancak beyi rütbesindeki bu makam Barbaros ile birlikte beylerbeyliği ve vezirlik rütbesiyle eş tutulmuştur. Kaptanı Deryalar önceleri denizcilikten gelenlerden seçilirken, XVII. yüzyıldan sonra denizcilikle ilgisi olmayanlar da bu göreve getirilmiştir. Kaptan paşanın maiyeti kalabalık ve masrafı fazla idi. Kendisine verilen dirliğin gelirine göre savaşa cebelü götürmekle yükümlüydü ve kendisine çok sayıda sancak beyi statüsünde derya beyi bağlıydı. Türk denizciliği Barbaros zamanında zirvesine çıkmış, ondan sonra gelen Piyale Paşa, Kılıç Ali Paşa ile birlikte XVI. yüzyılın sonlarına kadar çağdaş ülkelerin hep ilersinde olmuştur.

²⁰⁹ Ünal, a.g.e., s. 56.

²¹⁰ Ünal, a.g.e., s. 56 vd.

²¹¹ Engelhardt, a.g.e., s. 19-20.

²¹² Ünal, a.g.e., s. 75.

²¹³ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 389-390.

²¹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 395.

²¹⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 414.

XVI. yüzyılın sonlarında itibaren, donanmada bozulmalar başlamıştır. Bu dönemden itibaren rüşvetle kaptan paşalığa yükselenler olmuş, iyi denizciler yetiştirilememiş, gemi yapıcılığında herhangi bir yeniliğe gidilmemiştir. 1773 yılında Deniz Mühendishanesi açılarak deniz subayı yetiştirilmeye başlanmıştır. Tanzimat döneminde denizcilik ile ilgil problemleri çözüme kavuşturmak üzere Bahriye Meclisi kurulmuş, ancak fazla bir başarı elde edilememiştir. 1867 yılında Bahriye Nezareti kurulmuş, 1880 yılına kadar kaptan paşalık devam etmiş, bu yıldan sonra denizcilik tümüyle Bahriye Nezareti'ne bırakılmıştır.

IV. TAŞRA TEŞKİLATI

Osmanlı Devleti'nde idari düzenleme klasik olarak; eyalet (beylerbeyliği, vilayet), sancak (liva), kaza, köy ve mezra şeklindedir.²¹⁶ 1864 yılında kabul edilen Vilayet Nizamnamesiyle taşra yönetimi, vilayet, sancak, kaza ve köy olarak idari birimlere ayrılmıştır.²¹⁷ Kuruluş döneminden itibaren, Osmanlı sultanları her idare birime iki amir tayin ederlerdi. Bunlardan birisi askeri sınıftan ve padişahın yürütme gücünün temsilcisi beylerbeyi, sancak beyi gibi amirler; diğeri padişahın hukuki yetkisini temsil eden, ilmiye sınıfından gelen kadıdır. Bey, kadının hükmü olmaksızın ceza veremez, kadı da kendiliğinden bir yaptırım faaliyetinde bulunamazdı. Fermanlar çoğu kez, beylerbeyi, sancakbeyi yanında kadılara hitaben yazılırdı. Bütün fermanların yazılış nedenleri açıklanırken, kadıların arzlarından bahsedilirdi.²¹⁸

A) EYALET

Eyalet başında beylerbeyi bulunan ve en üst taşra idari birimidir. Eyalet kavramı Türk-İslam devletleri yoluyla Osmanlı Devleti'ne girmiştir. Osmanlılar'ın Rumeli'ye çıktıktan sonra süratli bir şekilde fetihlerde bulunmaları yeni bir idari yapının düzenlenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. 1361 yılında Rumeli Beylerbeyliği kurulmuştur. Yıldırım Beyazid zamanında merkezi Kütahya olan Anadolu Beylerbeyliği kurularak Anadolu'daki bütün sancaklar buraya bağlanmıştır.²¹⁹ Tanzimatla birlikte iltizam sisteminin kaldırılmasıyla eyalet (vilayet) yönetiminde bazı değişiklikler olmuştur ve ilk vilayet kanunu 1864 senesinde çıkarılmıştır.²²⁰

1- Salyaneli Eyaletler

Salyane, yıllık demektir. Bu eyaletler tımar sisteminin uygulanmadığı yerlerdir. Tahrir yapılmamakta ve tımar, zeamet gibi dirlikler bulunmamaktadır. Eyaletteki gelirler buradaki memurların maaşları ayrıldıktan sonra merkeze alınmaktadır. Buralarda güvenliği sağlamak üzere yeniçeri garnizonları, kadı ve defterdar vardı. Salyaneli eyaletler, Mısır, Bağdat, Yemen, Habeş, Lahza, Cezayir, Trablusgarb ve Tunus eyaletleridir.²²¹

2- Salyanesiz Eyaletler

Salyanesiz eyaletlerde tımar sitemi uygulanmaktaydı. Bu eyaletlerde tahrir yapılmakta ve eyalet gelirleri, has, zeamet ve tımar şeklinde dirliklere ayrılıyordu. Eyalet gelirlerinin büyük kısmı has adı altında hazineye aktarılıyordu. Eyalet giderleri ve gerekli harcamalardan arta kalan para hazineye irsale olarak gönderilmekteydi. Tımar sisteminin kontrolü, tahrir gibi nedenlerle bu eyaletler daha fazla denetlenmektedir. Dolayısıyla merkezi idareye daha bağlıdırlar. Anadolu, Rumeli, Karaman, Diyarbakir, Erzurum, Dulkadiye, Şam, Budin, Van, Temaşvar bu eyaletlerdendir.²²²

3- İmtiyazlı Eyaletler

Salyaneli ve salyanesiz eyaletler dışında kalan Eflak, Boğdan, Erdel, Kırım ve Mekke gibi bazı özel statülü eyaletler bulunmaktadır. Eflak, Boğdan ve Erdel halkı Romence konuşmaktadır. Buralar fethedildikten sonra doğrudan merkeze bağlanmamışlar, kendi iç işlerinde muhtariyete (otonom) sahip olmuşlardır. Bu yerlerin toprak asilzadelerinin seçtikleri Hristiyan asıllı prensle, *Voyvoda* unvanıyla yönetici olarak atanmışlardır. Bu yöneticiler doğrudan sadrazamla yazışabilirlerdi. Osmanlı ordusu ile birlikte sefere katılırlar ve her yıl topladıkları vergilerden hazineye haraç öderlerdi. Kırım Fatih

²¹⁶ Orhan Kılıç, "XVII. Yüzyılın ilk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması" in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 89.

²¹⁷ Ünal, a.g.e., s. 113.

²¹⁸ Nejat Göyünç, "Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)" in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 77.

²¹⁹ Göyünç, a.g.m., s. 78.

²²⁰ Engelhardt, a.g.e., s. 185; Vilayet Kanunu için bkz. s. 509-512.

²²¹ Ünal, a.g.e., s. 113.

²²² Ünal, a.g.e., s. 113.

döneminde fethedildikten sonra, burada bulunan Cengiz Han'ın soyundan gelen yöneticilere dokunulmamış, Divan-ı Hümayun'a bağlı kalarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kırım Hanı Divan tarafından atanırdı. Kırım ordusu Osmanlı'nın batıya olan seferlerine katılmışlardır. Mekke emirleri Hz. Peygamberin soyundan gelmektedir. Bu sebeple Osmanlı hükümdarları onlara büyük saygı gösterirler, bağlılıklarını ifade ederlerdi. Cidde, Yemen gibi şehirler sancak yönetimine dahil edilmişken, Mekke ve Medine şehirlerine dokunulmamış, buralara para yardımı yapılmıştır. Bir garnizon kurularak güvenlikleri sağlanmıştır.²²³

4- Beylerbeyi

İlk dönemlerde beylerbeyi bir tane idi ve bütün ordu işlerinden sorumluydu.²²⁴ Fatih kanunnamesinde belirtildiğine göre, hazine defterdarlığı, nişancılık, yüksek gelirli kadılık, sancakbeyliği, üzengi ağalığı yapmış olan kimseler beylerbeyi olabilirdi. Vezirlerden sonra gelirler ve ona göre dirlik alırlardı. Genel olarak beylerbeyinin görevleri, siyasi işlere bakmak, hükümleri uygulamak, adaleti sağlamak, mazlumlara korumak, başında bulundukları ili imar etmek, eyalet içinde meydana gelebilecek asayiş bozan durumları ortadan kaldırmak, bir sefer durumunda emrindeki kuvvetlerle savaşa katılmaktı.²²⁵

B) SANCAK

Sancaklar, Osmanlı idari yapılanmasında bir beylerbeyliğine bağlı ve değişik büyüklüklerdeki yönetim birimleridir. Başındaki beye sancak beyi denmektedir. Beylerbeyinin kaldığı sancağa Paşa Sancağı denirdi. Çelebi Sultan sancakları denenler ise Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde şehzadelerin, yönetsel tecrübe kazanmak üzere yönetici olarak gönderildikleri sancaklardır.²²⁶ Sancak beyleri merkezi yönetim tarafından atanmaktadır. Saray görevlileri, ümera çocukları, alaybeyi, zaim, defter kethüdası, üzengi ağası, tımar defterdarları gibi kimselerden atanırdı. Saraydan sancağa atanma durumuna sancağa çıkma denmektedir. Sancakbeyleri bulundukları sancağın asayişini sağlamakla görevlidirler. Halkın şikâyeti ve beylerbeyinin arzı ile görevden alınabilirlerdi.²²⁷

C) KAZA

Kazalar sancaklara bağlı olarak yapılanan, sancakların bir alt birimidir. Nahiye ve köylerden meydana gelmekteydi. Her kazanın en az 40-50, bazen 300 kadar köyü vardı. Hem idari yönden, hem hukuki olarak kazanın bütün işlerinden sorumlu olan bir kadı tayin edilirdi. Tanzimat'tan itibaren kazalara ayrıca kaymakam tayin edilmiş ve onun başkanlığında kaza idare meclisleri teşkil ettirilmişti. Kadılar, kazaların en yüksek adli makamıdır. Bir yandan devletin temsilcisi sıfatıyla görev yaparken, diğer taraftan halkın temsilcisi olarak arzlarda bulunurdu. Halk her türlü istek ve şikayetini kadiya yapar, o da bunları divana arz ederdi. Yolların açılması, onarılması, fiyatların tespiti gibi belediye hizmetlerini yerine getirir, mukataaların teftişi, noterlik gibi idari, mali denetime ait görevleri vardır.²²⁸

D) KÖY

Köyler Osmanlı idari yapılanmasının en alt birimidir ve bazı gayrimüslim etnik gruplar dışında halkın büyük çoğunluğu köy ve nahiyelerde yaşamaktaydı. Nahiyeler biraz daha büyükçe olan köylere denirdi. Nahiyelerin başında kadı naibi idareci idi. Köyler dirlik olarak bir sipahiye verilebilmekteydi. Gayrimüslim köyleri ise cemaatin *kocabaş* denilen ileri gelen kişisi veya bir din adamı aracılığıyla yönetilmekteydi. Osmanlı Devleti'nde fiziki, etnik şartlar, yerleşim şartları, kültürel, siyasi, askeri etkenler nedeniyle farklı farklı köy tipleri oluşmuştur. Günümüzdeki muhtarlık kurumu ise Tanzimat'tan hemen önce uygulamaya başlanmıştır.²²⁹

E) AYANLIK SİSTEMİ

Ayan, Arapça *ayn* kelimesinin çoğuludur ve Osmanlı döneminde ve Osmanlı öncesi dönemlerde şehir ve köylerde ileri gelen kimseler için kullanılan bir tabirdir. XV. ve XVI. yüzyıldan itibaren ayan ya da eşraf denilen seçkin zümre sosyal ve ekonomik bozukluklar nedeniyle sürekli güçlenmişler ve

²²³ Ünal, a.g.e., s. 113-114.

²²⁴ Ünal, a.g.e., s. 112.

²²⁵ Göyünç, a.g.m., s. 82.

²²⁶ Göyünç, a.g.m., s. 83.

²²⁷ Göyünç, a.g.m., s. 83.

²²⁸ Göyünç, a.g.m., s. 86.

²²⁹ Bu konu için bkz. Saydam, a.g.e., s. 106-107.

nüfuz kazanmışlardır.²³⁰ Ayan sınıfı içersinde kapıkulları, yeniçeri serdari, sipahiler, kethüda yerleri, mültezimler, mukataa eminleri, azledilmiş veya tekaüt olmuş beylerbeyleri, sancak beyleri, müderrisler, kadılar, müftiler ve bunların çocukları yer almaktadır. Yerli halktan olup sonradan zenginleşenler de zamanla ayan grubu içine katılmıştır.²³¹

XVI. yüzyılın ikinci yarısında memleket idaresindeki aksaklıkların belirmesiyle birlikte ortaya çıkmışlardır. Ayan ile eşrafların şehirlerde güçlenmeleri resmi ayanlığı ortaya çıkarmıştır. Devlet, bir vilayete ait önemli bir meselede ayana danışıyor ve zorda kaldığında yardımına başvuruyordu. Örneğin asker temini, vergi toplanması, hazinenin gideceği yolların korunması ve eşkıyaların bertaraf edilmeleri konusunda sık sık ayanlara müracaat ediliyor; ülkenin koşulları ayanların güçlenmesinde etkili oluyordu.

XVII. yüzyıldan itibaren merkezi idarenin eyaletlerdeki beylerbeyi ve sancakbeylerinin yetkilerini kısıtlama yoluna gitmesiyle ayanlığın ortaya çıkışı ve güçlenmesine zemin hazırlanmıştır. Eyalet ve sancaklarda ehl-i örf ve ehl-i şer' denilen yönetici kesim ve kadıların merkezin hoşuna gitmeyen bir durumda katledilip ve mallarına el konurken, ayanlar toprak satın alarak nüfuzlarını artırmışlardır. Kazandıkları servet ve nüfuzun etkisiyle devletin zayıfladığı dönemlerde şehirlerde büyük ölçüde söz sahibi olmuşlardır.

Özellikle 1683 Avusturya savaşları sırasında ortaya çıkan eşkıyaların bastırılmasında devletin ayanlardan yardım alması durumlarını güçlendirmiştir. XVIII. yüzyılın başlarında derebeylerinin sayısı çok artmış, bu derebeyleri etrafında birçok eşkıya toplayarak halka zulüm yapmışlardır. Ayrıca devlet düzeninin giderek bozulması, adam kayırma, rüşvet olaylarının başlaması devlet otoritesinin zayıflamasına yol açmış, halkı ayanlara sığınmaya itmiştir. Bunun yanı sıra bozulan işlerinden ya da ağır vergi yükünden dolayı kendilerine borç almak üzere başvuran halka borç vererek daha güçlü konuma gelmişlerdir.²³²

Bu dönemde ayanların devlete maddi yardımları karşılığında bazı iltizamlar ayanlara ömür boyu verilmiş ve böylelikle ayan malikaneleri ortaya çıkmıştır. Ayanlar malikane sistemini kullanarak bölgelerin gelirlerini kontrol imkanı bulmuşlar ve devlete ait bazı yetkileri kullanır hale gelmişlerdir. İlk olarak ortaya çıkmalarından itibaren, halk ile devlet arasında iş takipçisi-ara bulucu faaliyetlerde bulunmuşlar, bulundukları yerlerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak, vakıfların işlerini yürütmek, bilirkişilik yapmak, bazı vergilerin tahsil zamanını belirlemek, kötü yöneticilerin görevlerinden alınıp, yerlerine yenilerinin tayin edilmesini sağlamak gibi görevleri vardı.

1808 yılında ordusuyla birlikte İstanbul'a gelen Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa padişah IV. Mustafa'yı tahttan indirerek yerine Sened-i İttifak belgesini imzalamayı kabul eden II. Mahmut'u tahta çıkarmıştır. II. Mahmut, kuvvetiyle İstanbul'a hakim olan ayanın sadrazamlığını kabul etmiştir ve Osmanlı tarihinde ilk ve tek olarak bir ayan kendi gücüyle sadrazam olmuştur. Sened-i İttifak belgesinin imzalanmasından kısa bir süre sonra yeniçerilerin çıkardığı bir isyana müdahale eden Alemdar Mustafa Paşa, kendisine padişahın yardımcı kuvvet göndermemesi sonucu öldürülür. Padişah kendisini baskı altına alan büyük bir ayandan kurtulmuş olur. Sırasıyla diğer ayanların yerine merkezi otoritenin memurlarını göndererek padişah II. Mahmut ayanlık sistemini ortadan kaldırmıştır.²³³

Sonuç olarak bir dönem merkezi otoritenin gücünü kaybetmeye başlamasıyla güç kazanan şehrin önde gelen kimseleri ayanlar, devlet ile halk arasında aracı olma işini Tanzimat'a kadar sürdürmüşlerdir. Ayanlar devamlı olarak askeri, siyasi ve ekonomik meselelerin içinde yer almışlar; devlet ile olan ya da kendi aralarındaki mücadelelerden daima halk zarar görmüştür. Tanzimat döneminde de varlıklarını sürdürmüşler ve çıkarılan tapu nizamnamesi ve arazi kanunnamesi ile tasarruf ettikleri toprakların mülkiyetlerini de elde etmişlerdir. Ayanlık sistemi sona ermiş olsa da ayan kökenli kimseler iktisadi güç ve nüfuzlarını cumhuriyete kadar ve hatta cumhuriyetten sonra da devam ettirmişlerdir.

²³⁰ Ayanların taşrada nüfuz sağlayıp yükselmeleri ve siyasi ve toplumsal güçleri için bkz. Pamuk, a.g.e., s. 122-127

²³¹ Özcan Mert, "Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi" in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 174-180; Yücel Özkaya, "Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Ayanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar" in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 165-173.

²³² Özkaya, a.g.m., s. 166.

²³³ Mert, a.g.m., s. 178.

SONUÇ

Osmanlı ilk dönemlerinde çok otoriter bir merkezi devlete sahip iken, zamanla sınırların genişlemesi, nüfusun, toprağın artması ile devlet bürokrasisi karmaşık bir hal almıştır. Osmanlı mutlakiyetle yönetilen bir hukuk devletidir. Padişah hakimiyetin meşru dayanağını şeriat almaktadır. Devlet yönetiminde şeriat hukuku hakim ve padişahın kendisini bağlayan yegane kuvvet şeriat hukukudur. Osmanlı padişahları sahip oldukları mutlak yetkiyi tek başlarına kullanmamışlar, genellikle müşavere yoluna gitmişlerdir. Divan ortak bir çalışmanın yapıldığı, siyasi, idari ve hukuki bütün kararları alma yetkisine sahip bir örgütlenmedir. Padişah, devlet yaşamında divana ve meşverete yer vererek kendi sorumluluğu olan tebaanın güven ve asayişini sağlamak, adalet ve imar dağıtmak görevini paylaşmışlardır.

Osmanlı bürokrasisi bütünüyle padişah ve onun sarayı etrafındadır. Devlet yönetiminde etkin olacak bürokrat kadro sarayda yetiştirilmektedir. İlk dönemlerde padişahlar devletin hemen her işleriyle ilgilenmişken, zaman içersinde bürokrasiyle uğraşma işi sadrazama kalmış ve onun konağı etrafında toplanmış olan bürokratik örgütlenme Tanzimat'la birlikte kabine sistemine geçilene kadar devam etmiştir. Klasik dönemde genel bürokrasi sadrazam, mali işler defterdar, adli ve eğitim işleri kazasker etrafında örgütlenmiş olan teşkilatlarca yürütülmektedir.

Tebaa din ve mezheplerine göre ayrılmış millet sistemince yönetilmekte, her cemaat kendi hukukuyla, kendi seçtikleri yöneticiler tarafından idare edilmektedir. Devlet yönetiminde hakim olan hukuk ise şeriat hukuku olmakla birlikte, bazen şeriata aykırı düşebilecek örfi düzenlemelere gidilmiş, toplum hayatının düzenlenmesinde örfi hukuk ağır basmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne tam bir şeriat devleti demek mümkün değildir.

Taşra yönetiminde ademi merkeziyet söz konusudur ve devlet sadece güvenlik ve adaleti sağlamak, ayrıca vergi toplamak ile görevlidir. Her birime bir idari, bir de adli amir atamakta, idarenin iyi olmasına ve adaletin sağlanmasına çalışmaktadır. Osmanlı klasik dönemi toprak yönetimine tımar adı verilir. Bütün ülke toprakları devletin malıdır, özel mülkiyet sınırlı ölçüdedir. Devlet toprağını belli bir vergi ve asker beslemek koşuluyla kiraya vermektedir. Uygulanan bu dirlik sistemi, fetihlerin durması ve devlet gelirlerinin azalmasıyla yerini, peşin vergi toplama olan iltizam sistemine bırakmıştır. İltizam yoluyla zengin olmuş kimseler, bir yandan halka adaletsiz vergiler dayatırken, devlet yönetimine etkili olmaya çalışmışlardır. Nitekim son birkaç yüzyıl mültezimlik yaptıkları bölgede kendi hanedanlıklarını kurmuşlardır.

Osmanlı son iki yüzyılına kadar çağdaşları arasında ileri bir devlettir. Yürütme gücü ve bürokrasisi mükemmel bir şekilde organize olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı ekonomisini tarım ve fethe dayandırmaktan çıkaramadığı için ve aynı zamanda teknik gelişmeleri takip edemediğinden, bir süre sonra fetih gelirleri azalmış, toprak düzeni (dirlik) bozulmuştur. Bu bozulma halkın aleyhine olmasının yanında, taşrada ayanları güçlendirerek merkezi otoritenin zayıflamasına sebep olmuştur. Merkez teşkilatında da son derece iyi örgütlenen bürokrasi, liyakat ilkesine dikkat edilmemesi, saray içi çekişmeler sebebiyle giderek zayıflamıştır. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru sistem sürdürülemez hale gelecektir. Bu yüzyılın sonunda Selim III. ve XIX. yüzyılın başlarında Mahmut II. ile başlayan değişimler bir tesadüfün sonucu değil; toprak düzeni ve buna bağlı olarak bütün bürokrasideki çöküşün neticesidir.

Osmanlı klasik dönem idari yapısı bize şu sonucu verebilir: Bir devlette bürokrasinin gelişimi o günün şartlarında ihtiyaç ölçüsünde gelişir ve düzenlenir. Dolayısıyla devletler için bürokrasi durağan bir yapı değil, gelişmeye açık ve sürdürülebilir olmalıdır. Esas itibariyle Sadaretin başvekilliğe (başbakanlık), sadaret kethüdalığının dahiliye nazırlığına, reissülküttablığın hariciye nazırlığına, defterdarlığın maliye nazırlığına kolayca dönüşebilmesi, Osmanlı bürokrasisinin statik olmayan, sürdürülebilir bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Öte yandan bürokrasi ve siyaseti ekonomi olmadan düşünmek mümkün değildir. Bürokrasinin tek başına iyi olması, idari yapının doğru işlemesi için yeterli değildir. Ekonominin bu yapının sürdürülmesine elverişli bir biçimde işliyor olması gerekir. Sonuç itibariyle Osmanlı idari yapısı, devletin ekonomik olarak güçlü olduğu dönemlerde kendi özgü ve daha mükemmel işlerken; ekonomik düzen bozuldukça idari yapı da işleyişte zorlanmıştır. XIX. yüzyıl itibariyle çöken klasik döneminkinden, bambaşka bir sisteme geçilmiştir.

KAYNAKLAR

- Ahışhalı Recep, “Divan-ı Hümayun Teşkilatı” in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Aydın M. Akif, *Osmanlı Devleti’nde Hukuk ve Adalet*, Klasik, İstanbul, 2017.
- Bozkurt Gülnihal, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi (Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci 1839-1939)*, TTK yayınları, Ankara, 1996
- Doğan Muzaffer, “Divan-ı Hümayun’dan Babıali’ye Geçiş” in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler EREN, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, çev: Ali Reşad, Kaknüs, İstanbul, 1999.
- Göyünç Nejat, “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)” in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Gültepe Necati, “Osmanlılarda Bürokrasi: Merkezin Yönetimi” in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Karatepe Şükrü, “Osmanlı’da Din-Devlet İlişkisi” in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Kılıç Orhan, “XVII. Yüzyılın ilk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması” in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Mert Özcan, “Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi” in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Mumcu Ahmet, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun*, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1976.
- Niyazi Mehmed, *Türk Devlet Felsefesi*, Ötüken, İstanbul, 1996, 2. Baskı.
- Okumuş Ejder, *Türkiye’nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*, İnsan, İstanbul, 1999.
- Ortaylı İlber, *Türk İdare Tarihi*, TODAİE yayınları, Ankara, 1979.
- Özkaya Yücel, “Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Ayanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar” in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Pamuk Şevket, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*, Gerçek, İstanbul, 1997, 4. Baskı.
- Saydam Abdullah, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Kemal Matbaacılık, Trabzon, 1995.
- Seyitdanlıoğlu Mehmet, “Divan-ı Hümayundan Meclis-i Mebusan’a Osmanlı İmparatorluğu’nda Yasama” in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Sezen Yümnü, “Osmanlı’da Din-Devlet İlişkilerinin Teorik ve Teolojik Bağlarıyla Uyumu” in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, 3. Baskı.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, 3. Baskı.
- Üçok Coşkun, Ahmet Mumcu ve Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, 17. Baskı.
- Ünal Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta, 1997.
- Ünal Mehmet Ali, “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı” in *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı C.6* (Teşkilat), editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Yücel Yaşar ve Sevim Ali, *Türkiye Tarihi C.II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

MÜKEMMELİYETÇİLİK VE ANNE-BABA TUTUMLARININ KORELASYON İNCELEMESİ

RABİA YILMAZ²³⁴

GİRİŞ

Yalnızlık zaman zaman her insanın hissettiği ya da yaşadığı bir duygudur. Hayatın bazı dönemlerinde insanlar yalnız kalmak istemiş ya da yalnızlığa itilmişlerdir. Yalnızlık bilindiğinin aksine kişinin diğer insanlardan yoksun kalması demek değildir etrafında birçok insan varken ve birey bu insanlarla iletişim halindeyken de yalnızlık yaşayabilir. Yalnızlık daha çok anlamla ifade edilmelidir bireyin kendini yalnız hissetmemesi için anladığı ve anlaşıldığına dair reaksiyonlar alması gerekmektedir. Yalnızlık ilişkisinin niteliğine ilişkin bir sorundur birçok yazar kitaplarını oluştururken yalnız kalma eğilimindedir fakat bu gerçek bir yalnızlık değildir eserlerini oluştururken diğer insanların okuyacağı yararlanacağı, anlaşılacağı arzusunun içlerinde barındırmaktadırlar bu da bu gönüllü yalnızlığın bizim sorun olarak nitelendirdiğimiz yalnızlık kavramıyla bağdaşmadığının bir göstergesidir. Yalnızlık, depresyon, kaygı, stres gibi yaşanması hoş olmayan bir duygu olduğu gibi günümüz insanını bunaltan, tedirgin eden önemli sorunlardan birisidir. Son yıllarda kültürel ve sosyal yapıyı zorlayan, modern kent yaşamında sağlıklı sosyal ilişki ve yakınlıktan mahrum kalan ve böylece yalnızlık yaşayan birey sayısında hızlı bir artış gözlenmektedir. (Özodaşık, 2001).

Yalnız kalan bireyler hayal ettikleri, istekleriyle yaşadıkları sosyal ilişkiler birbirine uymadıklarından yalnız kalmayı tercih etmişlerdir. Yalnızlık bu bireyler için kendi içlerindeki boşluğu yine kendileriyle doldurmaya çalışma isteğidir aslında .Bazı durumlarda yas, travma bireylerin kendilerini iyileştirmek için sığınılacak bir liman gibi de düşünebiliriz ,bir süre yalnız kalıp kendileri ve çevreleriyle tekrar barışma düşüncesiyle harekete geçilir bu tip yalnızlıkta fakat yalnızlık duygusu alışkanlık yapan bir duygudur bu konuda dikkatli olunması gerekir eğer yeterli psikolojik sağlamlığa erişmemişse kişi olumsuz sonuçlara neden olabilir. Yalnızlık duygusu çoğunlukla umutsuzluk ve mutsuzluk içerip kişiye acı veren bir kavramdır .Yalnızlık duygusu içinde olan kişi zamanla aidiyet duygusunu ve sahiplenme duygusunu da yitirir. Yalnız olan kişi beklentilerinden çoğu zaman vazgeçmiştir buna bir tür öğrenilmiş çaresizlik de diyebiliriz şöyle açıklayabiliriz sosyal fobik bireyler ilk zamanlarda iletişim kurmaya genelde çabalarlar fakat çabalarına rağmen yalnızlıklarını aşamadıklarında buna teslim olurlar. Yalnızlık duygusu umutsuzluk ve mutsuzluk içerip bireye acı veren bir durum olmasıyla yalnız olmayı isteme durumundan ayrılır. Çünkü insan doğası gereği sosyal bir varlıktır. Yalnızlık yaşantısında birey, bazen gerçekten kendisinin duygusal olarak oldukça zorlanmasına neden olan olumsuz, nahoş duygular yaşamasına sebep olabilmektedir. Bu olumsuz duygular arasında depresif duygu durumu, ümitsizlik, üzüntü, mutsuzluk, diğerlerine ve kendine yönelmiş öfke, yabancılaşma, soyutlanma yer almaktadır. Yalnız bireyler bu durumla baş etme noktasında işlevsel olmayan baş etme yöntemlerini kullanabilmektedir. Yalnızlık yaşayan bireyler; içindeki acıyı öfkeye dönüştürüp diğerlerine yansıtabilmekte ya da öfkeyi kendisine yöneltip bu durumla baş etmek için intihar gibi kendine zarar verici davranışları düşünebilmektedir. (Kaya ve diğerleri...,2012:19).

Klinik çalışmaların temelinde iki tip yalnızlık tanımlanmıştır. Birincisi emosyonel yalnızlık; özel, samimi ilişkilerin yokluğu, kaybı sonrasında yaşanan, kişi kendisini rahatsız ve boşluk içinde hisseder. İkincisi ise sosyal yalnızlıktır; genel arkadaşlıkların kurulamaması ya da

²³⁴ Uzman Klinik Psikolog

toplumun bireyi değerlendirememesi anlamına gelmektedir ve sosyal yalnızlar kendilerini bıkın ve yetersiz hisseder. (Ünal ve Bilge,2005:2). Yalnızlığa etki eden birçok faktör vardır; Weiss (1973), yalnızlığın nedenlerinden birisi olarak bağlanma stillerini işaret etmektedir. Weiss'in yaklaşımına göre yalnızlık, bireyin bağlandığı kişilerden ayrıldığında ortaya çıkan kaygı durumudur. Öncelikle ilk çocukluk yaşantısında çocuk ile anne/ bakıcı arasındaki ilişki güven duygusunu oluşturmamışsa, yalnızlık duygusu bireyin sevdiği her nesneden ayrıldığında ortaya çıkmaktadır. (İlhan,2012:2).

Sosyal destek yetersizliği; sosyal destek, bireye çevresindeki insanlar tarafından yapılan yardım olarak tanımlanır. Kriz ve emosyonel gerginlik durumlarında bireyler, doğal yardımcı olarak görülen aile üyeleri ve arkadaşlarına dayanma ihtiyacı duyarlar. Bu formal olmayan yardımcıların oluşturduğu destek ağı bireyin uyum süreci ve sağlığı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Yalnızlığın üniversite öğrencileri arasında da yaygın olarak yaşandığı görülmektedir. Ailelerinden uzakta üniversite ortamına gelen gençlerde, bir grubun üyesi olma, bir meslek sahibi olma ve geleceğe yön verme idealleri ile yeni bir okula, yeni bir kente ve yabancı bir çevreye uyum sağlama çabaları pek çok öğrencide değişik sorunlar ortaya çıkarmakta, öğrenciler geleneksel düzene ve kendilerine yabancılaşabilmektedir. (Yılmaz ve diğerleri...,2008:2)

Güven duygusu aşırı güven ya da güven yoksunluğu durumlarında da yalnızlık ortaya çıkabilmektedir. Burada benlik saygısı ve aile beklentileri devreye girmektedir çocuklukta yaşanan aşırı beklentiler ya da reddedici tutumlar gibi bazı olumsuz anne baba tutumları çocukları mükemmeliyetçilik duygusuna itilmişlerdir ya siyah ya beyaz hiçbir zaman gri olmak istemeyen bu insanlar beyaz olamadıklarında siyahı yani soyutlanmayı yalnızlığı tercih etmişlerdir. Mükemmeliyetçilik duygusu yaşanmadığında kişi bu duygudan mahrum kaldığında yaşadığı diğer duygularıyla ilgilenmez tek bir odak noktası vardır en iyi olmak en iyi şekilde yapmak aslında bu duygunun varlığı çoğu zaman yalnızlığı ortaya çıkarmaktadır. Çünkü mükemmeliyetçi kişi ya kendince en iyi en değerli bulduğu sosyal ilişkileri yaşayacaktır ya da yaşamayacaktır ya arkadaşları arasında en mükemmel olacaktır ya da arkadaşları olmayacaktır. Mükemmeliyetçilik genellikle en iyiyi yapma çabasıyla karıştırılır. Oysa sağlıklı bir şekilde elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmakla mükemmeliyetçilik arasında fark vardır. En iyiyi başarmak için çaba gösterenler başarılı olmak ya da hedeflerine ulaşmak için gösterdikleri bu çabadan zevk alırlar. Mükemmeliyetçi kişiler ise hiçbir zaman ve koşulda hata yapılmaması gerektiğine inandıklarından kendilerinden ve yaptıklarından sürekli kuşku duyup, kaygı içinde yaşarlar. Mükemmeliyetçiliğin psikolojik olarak yıkıcı yani uyum sağlanamayan yönleri, oldukça yüksek performans standartlarına ulaşılması gerektiğini düşünen, mükemmel olarak düşündükleri performansın altında hiçbir şeyden tatmin olmayan ve hiçbir zaman hata yapılmaması gerektiğine inanan kişilerde ortaya çıkmaktadır. Mükemmeliyetçi bir kişi hiçbir başarının yeterince tatminkâr olmadığını düşünmektedir. Mükemmeliyetçi bir kişiyi tanımlamanın bir diğer şekli, bir projenin son küçük detaylarına bile kişinin aşırı miktarda enerji ve zaman ayırması olarak gösterilebilir. Mükemmeliyetçiler başarı ve kabul elde etmeye çalışırken, başarısızlık korkusundan, reddedilmekten ve onaylanmamaktan kaçınmaktadırlar. Mükemmeliyetçi kişi kendini imkânsız hedeflere zorlamakta ve elde edilen sonuca göre kendi değerini belirlemektedir. Bu tip kişiler sürekli olarak başarıya ulaşmak için çabalamalarına karşın, ortaya koydukları çabadan hiçbir zaman tatmin olmazlar. (Çepikkurt ve İnanç,2012:(2)44)

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmanın amacı; üniversiteye devam eden PDR öğrencilerinin yalnızlık ve mükemmeliyetçilik düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koymaktır. Üniversite öğrencilerinin ailelerinden uzaklaşmalarıyla, yeni, kültür yeni bir eğitim öğrenim sistemiyle yeni arkadaş ve çevreyle karşılaşmaları onlar için birtakım problemlere sebep olmaktadır bunlardan en önemlilerinden bir tanesi yalnızlıktır. Üniversiteye gelirken bir çok öğrenci zihninde üniversiteyi idealize etmekte sonuçta geldiği üniversite profili zihnindeki üniversite idealine aykırı çıktığında bir tür yıkama uğramaktadır. İçlerinden bazıları daha da fazla bir yıkıma uğramaktadır bunlar mükemmeliyetçi gruptur. Yalnız grup ve mükemmeliyetçi grubun birbirleriyle bir bağlantısı var mıdır mükemmeliyetçilik ve yalnızlık birbirini tetikler mi sorularının cevabı bu çalışmada aranacaktır. Bu çalışma iki önemli değişkenin arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için yapılmaktadır.

1. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

1.1. Yalnızlık

Yalnızlık; sosyal ilişkilerdeki yoksunluk ve yetersizlikten kaynaklanan, bireyleri memnun etmeyen psikolojik bir durumdur (Öz ,2010;akt.). Yalnızlık, bireyin çevresi tarafından dışlanması olarak algılanır fakat bu durum her zaman böyle değildir. Birey ruhsal durumuna bağlı olarak kendini toplumdan soyutlayarak da yalnızlık yaşayabilir (Danış 2009, Erözkan 2009; Kurt, 2014:10). Duru'nun (2008) belirttiğine göre Peplau ve Perlman'ın yalnızlık tanımında 3 önemli nokta söz konusudur. Bunlar;

- Yalnızlık, kişinin sosyal ihtiyaçlarındaki yetersizlikten kaynaklanır.
- Yalnızlık, tatsız ve acı verici bir duygudur.
- Yalnızlık, subjektif bir deneyimdir. Kişi tek başına iken oluşabileceği gibi kalabalık içinde de yalnızlık yaşanabilir.

Sullivan (1953)' a göre yalnızlık; kişinin yakınlık ihtiyacının karşılanmadığı durumunda ortaya çıkan, tüm insan yaşantılarının en acı verenidir. Köklerinin erken döneme, çocukluğa dayandığı bu duygu, tüm yaşamda kişilerarası ilişkileri etkileyen bir unsur olarak görülür. Erikson (1982), psiko-sosyal gelişim dönemleri içerisinde “Temel Güvene karşı Güvensizlik” aşamasında etkileşimler ile başlayan yalnızlık yaşantısının, genç yetişkinlik dönemindeki yakın ilişkiler kurma ile karakterize olan “yakın ilişkilere karşı soyutlanma” döneminde belirgin şekilde ortaya çıktığını savunmaktadır. Genç yetişkinlik döneminde, birey artık kendi kimliğini başkaları ile birleştirmeye hazırdır. Bunun için ilişkilerinde özveriler bulunabilmekte ve ödün verebilmektedir. Tüm bu çabalara rağmen bireyin istediği yakın ilişkileri kuramaması ve yakınlaşmayı sağlayamaması durumunda yalnızlık duygusu ortaya çıkmaktadır (Erikson, 1982) Horney (1998), birey davranışlarının çevreyle etkileşim sonucu ortaya çıktığını savunur. Ona göre birey çocukluktan itibaren davranışlarının yönünü değiştirerek, diğerlerine yakınlaşır, uzaklaşır ya da karşıt davranışlar geliştirir. Sevildiğini ve kabul edildiğini hissederse, kendisiyle baş başa kalabilir ancak yalnızlık hissetmez çünkü diğerlerinin desteğine güvenebileceğini ve bıraktığı yerde bulabileceğini bilir. Buna karşın eğer birey kendini reddedilmiş hissederse, güvenliğini sağlamak amacıyla davranışlarının sadece yönünü değil niteliğini de değiştirmek zorunda kalır. Diğerlerine güvenmediği ve destek alamadığı için yalnızlık ve çaresizlik yaşar. Horney (1998) çocuğun içinde bulunduğu bu yalnızlık ve çaresizlik duygusunu tanımlamak için “temel kaygı” kavramını kullanmıştır. Birey temel kaygıdan korunmak için sevecenlik, boyun eğme, güç ya da insanlardan uzaklaşma yollarından birini seçmek zorunda kalır. İnsanlardan uzaklaşma yolunu seçen bireyler, sadece inzivaya çekilerek değil; insanlardan duygusal bir uzaklık ve soyutlanma gibi stratejilerle benliğini korumaya çalışırlar.

Psikodinamik yaklaşıma göre ise, yetişkin döneminde yaşanan yalnızlık, bebeklik ve çocukluk dönemi bağlantılarındaki eksikliğin doğal bir sonucudur ve yalnızlık belirtileri kökü daha önceki deneyimlere dayanan iç stres ve çatışmanın işaretçisidir (Bahr, 2003). Gençtan ve Öztürk'e göre, kişiliğin yapılanmasında psikoseksüel gelişimin önemini vurgulayan Freud, bebeklik ve çocukluğun ilk dönemlerindeki ilişkilerin hayatın sonraki yıllarında yansımalarının olacağını; bu dönemleri başkaları ile atlatan bireyin, diğer insanlarla anlamlı sevgi ilişkileri kurabileceğini savunmaktadır. Bu sebeple, başkalarıyla doyum verici ilişkiler kuran bir kişi yalnızlık duygusunu yaşamayacaktır (Turan, 2010 akt;Sezen 2014:28). Sullivan' a (1953) göre, yalnızlık yakınlık ihtiyacının yeterince giderilmemesi sonucu ortaya çıkan oldukça rahatsız edici, hoş olmayan bir yaşantıdır. Yetişkinlikte yaşanan yalnızlığın kökleri ona göre bebeklikte yatmaktadır. Sullivan her insanda kişilerarası yakınlık kurma ihtiyacının varlığından söz etmiştir. Yaşam boyunca yakınlık ihtiyacı hissedilir ve bu ihtiyaç giderilmeye çalışılır. Çocukluk döneminde de yakınlık kurma ihtiyacının karşılanmamasından kaynaklanan yalnızlık hissedilirken, en olumsuz haliyle yalnızlık ergenlikten itibaren yaşanır.

Varoluşçu yaklaşıma göre de insan hayatından sorumlu olduğu derecede yalnızdır. Sorumluluk yaratıcılığı gerektirir; insanın yaratıcılığının farkında olması bir başka yaratıcı ve koruyucu olduğu inancını bırakması anlamına gelir. Derin yalnızlık kendini yaratma hareketinin yapısında vardır. Hiçbir ilişki yalıtımı yok edemez. Her birimiz varoluştaki yalnızız. Fakat yalnızlık o şekilde paylaşılabılır ki sevgi yalıtım acısını telafi eder. Eğer varoluştaki yalıtılmış durumumuzu kabul edebilir ve kararlılıkla yüzleşebilirsek başkalarına sevgiyle yönelebiliriz (Yalom, 2000). Moustakas (1961) modern hayatın yalnızlığını; yaşamın kaçınılmaz bir parçası olan varoluşsal yalnızlık ve yalnızlık kaygısı olarak birbirinden ayırmıştır. Varoluşsal yalnızlık içseldir ve yaşamın bir gerçeğidir. Bu hem acı vericidir hem de uzun bir yalnızlık döneminin dışında yaratıcılık egemendir. Gerçek yalnızlık bireyin doğum, ölüm, değişim, trajedi gibi gerçek yaşam deneyimlerinden kaynaklanır. Yalnızlık kaygısı ise bireyi yaşama dair önemli sorgulamalar yapmaktan alıkoyan ve devamlı olarak diğer insanlarla aktivite içinde olma güdüsünü motive eden bir savunma mekanizması sistemidir. (Pancar 2009:13). Varoluşçulara göre, yalnızlık bir patoloji değil, insanlığın vazgeçilmez durumunun gerçekçi bilincidir. Bu açıdan, yalnız kişiler sadece açıkça gerçeği görebilenlerdir. Yalnızlığı yönetme bir formda veya diğerinde arayışı içerir: yaratıcılık, fedakârlık veya dostlukta anlam bulma ya da diğer insanlara, örgütlere ve nedenlere odaklanma (Bahr, 2003 akt;Sezen 2004:30).

Bağlanma teorisine göre, çocuk ve çocuğa temel bakım veren kişi arasında kurulan duygusal bağ ve bu ilişkinin kalitesi, zihinsel modeller oluşturarak tüm yaşamı şekillendirmektedir. Oluşan bu zihinsel modeller, daha sonraki ilişkilerde bireylerin nasıl algılanacağı ve onlarla nasıl iletişime geçileceğine ilişkin bilgiler vermekte ve kişiyi yönlendirmektedir Erken dönemde yeni doğanın bağlanma figürü ile kurduğu yakınlık onun için hem çevresini keşfetmede yararlanabileceği “güvenli bir temel” ve tehlike anında korunabileceği “sağlam bir sığınak” işlevi görür . Teorik olarak, çocuğa bakım veren kişinin “güvenli üs” rolünü yüklenmesi ve keşfetmesi için uygun ortamı sağlaması; çocuğun olumlu pozitif şemalar geliştirmesine, bu şemalar doğrultusunda sağlıklı ilişkiler kurabilen, olumlu benlik algısına sahip ve psikolojik olarak sağlıklı bir insan olarak yaşamını sürdürmesine zemin hazırlamaktadır. Aksi durum, kaygı, üzüntü, depresyon, öfke ve yalnızlık duygularının yaşanmasına neden olmaktadır. Çocuk, bu negatif duygularla baş etmede farklı stratejiler ve savunma davranışları geliştirmektedir. Geliştirilen stratejiler ve savunma mekanizmaları yaşam boyu tüm ilişkilerde etkisini göstermektedir (Bowlby, 1980 akt;İmamoğlu 2008:96).

Rogers Etkileşim ve Tedavi Grupları isimli kitabında yalnızlıktan söz eder. Ona göre insan varlığının önemli bir parçası olan yalnızlık, birbirinden kopukluktur. Kendi tek başınalığımız bizi birbirimizden ayırır. Bu anlamda her insan yalnız yaşamak ve yalnız ölmek zorundadır. İnsanın, başkalarıyla hiçbir gerçek ilişkisinin olmadığını hissettiği an ortaya çıkan yalnızlıktan bahsetmiştir. Nüfus arttıkça belirgin hale gelen yalnızlığın biçimlerini kültürün samimiyetsizliği, kısa süreli oluşu, düzensizliği gibi birçok etmen çoğaltabilir. Sonra bir de milyonlarca insanda var olan yakın kişisel ilişki korkusu vardır. Bunlar, insanların başkalarından tamamen kopmuş olduklarını hissetmelerine sebep olan etmenlerin sadece birkaçıdır. Her insan duygularını içinden geldiği gibi ifade etmek yerine saygı duyduğu ve kendisi için önemli olan insanların onayladığı biçimde davranırsa daha çok sevebileceğini; ta küçüklüğünden öğrenir. Böylece de dış dünyayla ilişki kurduğu bir dış davranışlar kabuğu oluşturmaya başlar. Kişi isteyerek ya da zorla bu savunma kalkanlarını bıraktığı zaman onun yalnızlığa en açık olduğu zamandır. Gerçek kişiliğiyle yüzleşen birey, kendini hiç kimsenin anlayamayacağından ya da içindeki kişiliği hiç kimsenin kabul etmeyeceğinden son derece emindir. Böylece içinde başkalarına karşı derin bir yabancılaşma duygusu gelişir; zanneder ki, “eğer birisi kendisini, içindeki kişiliği olduğu gibi öğrenecek olursa kendisine ilgi duyması, onu sevmesi imkânsızdır.” Kişi, hayatın anlamının, onun sahte yüzünün dış gerçek dünyayla olan ilişkisine bağlı olmadığını, olamayacağını kabul etme eğilimine girdiğizaman yalnızlığı umutsuzluğa dönüştür. İkimizdeki kişi olma tehlikesini göze alma istekliliği hepimizin içinde var olan yalnızlığı gidermede ve diğer insanlarla samimi bir ilişki içine girmede ilk adımdır. Kişi bunu tek başına başarabildiği gibi etkileşim grubu içinde de başarabilir (Rogers,1994 akt:Pancar 2009:14).

Sosyal ilişkilerinden olduğu kadar, bireyin koyduğu sosyal ilişki standartları ve beklentiler de yalnızlık yaşantısını ortaya çıkarır. Bireyin ilişkilerine dair değerlendirmeleri, geçmiş yaşantıları ve başkalarının

deneyimlerine dayanan çıkarımlar gibi öznel değerlendirmeleri yaşanan yalnızlık düzeyini belirler. Bilişsel yaklaşıma göre bu değerlendirmeler gerçek dışı olabilmektedir. Kişi öznel değerlendirmelerinden yola çıkarak, kendine ve ilişkilerine dair negatif, içsel ve durağan yüklemelerde bulunup, gerçek dışı, mantıksız inançlar geliştirebilmektedir. (Rook, 1984akt;İmamoğlu 2008 :98). Young (1982), yalnızlık olgusunun farklı şekillerde yaşanabildiğini, bireylerin farklı "yalnızlık grupları" içinde yer alabildiklerini öne sürerek, yalnızlık duygusuna neden olan tipik bilişsel çarpıtmaları araştırmış ve bu düşünceleri gruplara ayırarak tanımlamıştır. Çalışma sonuçlarına göre tek başına olmaktan hoşlanmama, düşük benlik kavramı, sosyal kaygı, sosyal uyumsuzluk, güvensizlik, duyguları paylaşmada sınır koymak gerektiğine inanma, cinsel kaygı, incinme korkusu ile yakınlığı reddetme, duygusal bağlanma ile ilgili kaygı, pasiflik ve gerçekçi olmayan beklentiler yalnızlık duygusuna neden olan tipik otomatik düşünceler arasında sıralanmıştır. (İmamoğlu 2008). Bilişsel yaklaşıma göre yalnızlık sahip olunan sosyal ilişkiler ile istenen sosyal ilişkiler arasındaki fark algılandığı zaman yaşanılır. Yalnız kişilerin yaptığı yüklemeler, yalnızlığın üstesinden gelmesini, duygularını ve umudunu etkilemektedir. Kendisine dair olumsuz bir bakış açısı geliştiren birey, benlik saygısının düşmesine neden olmaktadır. Düşük benlik saygısının yalnızlığı nasıl etkilediğiyle ilgili 2 farklı görüş vardır. İlki düşük benlik saygısının yalnızlığın nedeni olduğunu ileri sürer. İkincisi ise düşük benlik saygısının yalnızlığın koşullarını hazırladığını ileri sürer. Şöyle ki düşük benlik saygısı bireyin doyurucu sosyal etkileşimler kurmasına engel olabilecek tutum ve davranışlara eşlik eder (Perlman ve Peplau, 1982 akt;Pancar 2009:15

Sosyal ilişkiler insan yaşamının özünü oluşturmaktadır. Bu yüzden, sosyal alanda yaşanan sıkıntılı durumların bireyleri olumsuz yönde etkilediği gözlemlenmektedir. Bu sıkıntılı durumlardan biri olan yalnızlık durumu sosyal ilişkiler ağında önemli niteliksel ve niceliksel eksikliklerin olması sonucunda ortaya çıkmaktadır (Demir, 1989 akt; Keleşoğlu ,2014:50). Yalnızlık değişkenleriyle ele alınacak olursa şöyle sıralanabilir (Akçay, 2011: 104-105)

1. Yalnızlık duygularının boyutları, fiilen mevcut ilişkilerin düzeyinden çok, anne baba ile çocuklar arasındaki ilişkilerle ilgili beklentiler tarafından belirlenir. Gerek aile gerekse toplumun kişiye bittigi rol, onu yalnızlığa itebilmektedir.

2. Hareketsizlik ve can sıkıntısı arasında ilişki bulan araştırmalar vardır.

3.Yalnızlığın bir değişkeni de bağımlı değildir. Başka insanlara daha fazla bağımlı olan bireylerde toplumsal ilişkilerin azalması, doğal olarak yalnızlık duygusunun güçlenmesine neden olmaktadır. Sürekli olarak korunma ve destek görme arayışı, yalnızlığı etkileyebilmektedir

1.1.2. Yalnızlığın Boyutları

Yalnızlık kavramının genel özellikleri üzerinde genel bir uzlaşmaya varılmış olsa da, araştırmacılar yalnızlığın boyutları, sınıflandırılması, türleri konusunda tam uzlaşmaya varamamışlardır. Bunlardan birkaçına aşağıda yer verilmiştir. Yahyaoğlu (2007), yalnızlığı derin yalnızlık, sosyal durum yalnızlığı, duygusal yalnızlık, gizli yalnızlık ve triad yalnızlık olmak üzere beş boyutta ele almıştır.

İnsanların çevreleriyle ilişkilerinin tamamen kesildiği, depresyonla birlikte bulunan ve depresyonun diğer belirgin özelliklerinin de bulunduğu bir yalnızlık çeşididir. Adı üstünde, derin ve acı veren bir yalnızlıktır. İlerleyen aşamalarında depresyonun ağırlaşması ve yalnızlığın giderek daha da ilerlemesiyle insan yaşamın tüm zevklerinden tamamen kopar. Artık hayatın onun için hiçbir anlamı kalmamıştır. Bu insanlarda yorgunluk, halsizlik, karar verememe, unutkanlık, çaresizlik ve intihar düşünceleri vardır. Önlem alınmadığı durumlarda insan intihar ederek yaşamına son vermeyi isteyecektir. Bu durumu yaşayan insanın vakit kaybetmeden psikiyatrik yardım alması gerekir (Yahyaoğlu, 2007).

Birey kendisini yaşadığı sosyal çevre içinde yalnız hissetmeye başlamıştır. Sosyal alanda tüm etkinliklerden uzaklaşmış ve aynı zamanda içinde yaşamış olduğu topluma da yabancılaşmıştır.

Kalabalık gruplar sıkıcı bir hale gelmiştir. Diğer insanlarla bir araya gelerek topluca yapılmakta olan bütün etkinlikler anlamsızlaşmıştır. Bir organizasyonun içinde görev almak, sorumluluk yüklenmek son derece zordur. Bir bütünün parçası olup grup halinde katkı sağlanması gereken etkinliklerde bulunmak istemez. Yabancı bir ülkeye eğitim almak için giden bir gencin yalnızlığı, gidilen ve hiçbir tanıdığın bulunmadığı şehirde hissedilen yalnızlık, sosyal durum yalnızlığıdır. İçine yeni girilen bir topluluk ya da sosyal hizmet kurumunda bile başlangıçta bu yalnızlığı yaşamak normal kabul edilebilir; fakat bu durumun uzun sürmesi ve uyum sorunlarıyla karşılaşılması durumunda "sosyal durum yalnızlığı" akla gelmelidir (Yahyaoğlu, 2007).

İnsanın kendi ruhsal dünyasındaki beklentilerine karşılık istediğini alamaması üzerine yaşadığı yalnızlıktır. İnsanın sevgisine, beklentilerine, değerlerine, istediği ve hak ettiğine inandığı ölçüde karşılık alamaması üzerine yaşadığı yalnızlıktır. Kendine yapılan bu davranış onu hayal kırıklığına uğratmış, bu hayal kırıklığı ruhsal dünyasına zarar vermiştir. Bu durum yaşanırken çevre koşulları normaldir ve insanın beden olarak sağlığı da yerindedir. Kısa sürede ortadan kalkabilir ya da kronik bir hâle dönüşerek bir hastalık tablosu meydana getirebilir. Bireyin yaşadığı hayal kırıklığının seviyesine, süresine ve hayal kırıklığına duyulan dirence göre sonuçlar değişir (Yahyaoğlu, 2007).

Gizli yalnızlık yaşayan insana dışarıdan bakıldığında hiçbir sorunu yokmuş gibi görünür. Yaşadığı ciddi üzüntülerden, kırgınlıklardan sonra ortaya çıkar. Bu üzüntü ve kırgınlıklar dışarıya yansıtılmamıştır. "Her üzüntümü ya da sinirimi içime atıyorum, kimseyle paylaşmıyorum" diyen kişilerin yaşadığı yalnızlıktır. Bu yalnızlık, olaylara ya da kişilere, daha geniş bir ifadeyle hayata bakış açısının değiştirilmemesi durumunda derin yalnızlığa doğru bireyi sürüklemeye potansiyeline sahiptir. Haksızlıklar karşısında susarak tepkisini ifade edemeyen bireylerin yaşadığı yalnızlıktır. (Yahyaoğlu, 2007).

Yalnızlığın boyutlarından biri olan triad yalnızlık, depresyon ve korkuyla karışık bir yalnızlıktır. Kişinin yaşadığı bu yalnızlık, karma karışık duygular içinde gerçekleşebilir. Çökkünlük ya da aniden parlayan ve bir kaşık suda fırtınalar koparan bir ruh yapısı vardır. Böylelikle sürekli kişinin ruh durumundaki dalgalanmalar onu yalnızlığa doğru çekmeye devam eder. Kısır döngü gibi, içine girildiğinde çıkmanın da oldukça zor olduğu bir yalnızlıktır. Profesyonel manada yardım almak gerekir. Kişinin kendi başına bu durumdan kurtulabilmesi neredeyse imkânsız gibidir. Psikoterapi desteğiyle birlikte ilaçla tedavi de gerekir (Yahyaoğlu, 2007).

Durumsal ve geçici yalnızlık genellikle çevresel olayların ürünüdür. Kronik yalnızlık ise çevreden çok duygusal durumları içeren iç faktörlerle ilgilidir. Kronik yalnızlık türü fiziksel ve ruh sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir (Young, 1982; Akt: Sarıhan 2007). Özodaşık ise yalnızlığı fiziksel yalnızlık, yabancılaşma, kınama, kendi isteği ile gerçekleşen yalnızlık ve gerçek yalnızlık olmak üzere beş farklı boyutta sınıflandırmıştır.

İnsanlar tarihin ilk çağlarından bu yana varlığını sürdürebilmek için mücadele etmek zorundadırlar. Bu mücadele insanları bir araya getirmiş ve toplumsal bir varlık halini almalarını sağlamıştır. Böylece insanlar örgütlenmiş ve toplumları oluşturmuşlardır (Wells 1984). Bu toplumların bir takım kuralları var olmuş ve bu kurallara uymayan insanlar yalnız kalmışlardır (Gün ,2006 akt; Kurt ,2014:23). Zaman içerisinde insanların hayatları durağan olmamış teknolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler olmuştur. Teknolojide yaşanan gelişmeler insanlar arasındaki mesafeleri kısaltmıştır. Fakat bu mesafeler sanal mesafelerdir. Bu nedenle teknoloji yalnızlığı maskeleyerek büyötmektedir. İnsanlar internet, televizyon gibi iletişim araçlarının karşısında saatlerce zaman harcayarak asosyal bir hal almakta ve yalnızlığa sürüklenmektedirler (Oğuz 2012 akt; Kurt, 2014:23). Dünya nüfusu giderek arttıkça insanların değer ve amaçları da farklılaşmakta böylece sosyal ilişkilerin derinliği azalmakta ve toplumlar yalnızlaşmaktadır (Duru ,2005 akt; Kurt, 2014:23). Toplumumuzun aile yapısı da zaman içerisinde değişime uğramış ve geniş aileden çekirdek aileye geçiş yaşanmıştır. Geniş ailelerde yaşamın paylaşımı ile daha yakın ilişkiler kurulurken çekirdek ailelerde bu ilişkiler olumsuz etkilenmiş ve kişileri yalnızlığa

sürüklemiştir. Kent yaşamının kalabalığı ve koşuşturması içerisinde kişiler arası ilişkiler kurmak oldukça zordur ve bu nedenle kişiler yalnızdır. Kasaba ya da köy yaşamında ise insanlar birbirlerini tanırlar, yüz yüze ilişkiler kurarlar ve yalnızlık yaşamazlar. Tüm bu nedenlerle günümüzde insanların kendilerini yalnız hissetme düzeyi giderek artmaktadır (Duru 2005,akt; Kurt,2014:23).

1.2. Mükemmeliyetçilik

Birey doğduğu andan itibaren çevresel uyarıcılarla karşı karşıya kalmaktadır. Büyüme ve gelişme döneminde çocuğun davranışları eleştirilerek, düzeltilerek ve ödüllendirilerek kişisel ve toplumsal beklentilere uygun davranmayı öğrenmesi konusunda sürekli olarak yönlendirilmektedir. Çevresel şartların oluşturduğu baskı neticesinde pek çok kişi belirli standartlara ulaşma çabası içerisinde olmaktadır. Bazen bu standartlar ulaşılabilenin çok üzerinde tutulduğu için mükemmeliyetçilik ortaya çıkabilmektedir. (. Taşçılar 2014:3).

Geçmişten günümüze, mükemmeliyetçilik ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, ortak olarak kabul edilen bir tanım ya da yapının varlığından söz edilemez. Bunun önemli nedenlerinden birinin ise mükemmeliyetçiliğin olumlu yansımaları ile psikolojik sıkıntılara yol açabilen olumsuz yansımalarının net bir şekilde ortaya konulamaması görülebilir. (Tire,2011) Adler (2000)' e göre birey ideal mükemmelliğe ulaşamadığı oranda aşağılık duygusu hisseder ve bununla motive olur. Aynı zamanda toplumsal ilginin bireylerin güç ve mükemmellik yönünde çabalarını dengeleyen bir unsur olduğunu ileri sürmüştür. Toplumsal ilgi bireylerin yararlılık yönünde çabalarını göstermeye yardım eder. Mükemmeliyetçi çabalar sağduyu ve toplumsal ilgi ile birlikte ortaya çıktığı sürece sağlıklı ve gereklidir. Bununla beraber Adler sağlıklı (olumlu) mükemmeliyetçilik yanında sağlıklı (olumsuz) mükemmeliyetçiliğin de olduğunu ortaya koymaktadır. Adler' e göre kişisel üstünlük için çabalayan nevrotikler toplumsal ilgiden uzaktır ve düşman bir ülkede yaşıyormuş gibi hisseder. Toplumsal ilgi Adler' in mükemmellik çabalarındaki iki farklı tipin (olumlu ve olumsuz) farklarını ortaya koymakta temel taşlardan biridir. Mükemmellik için normal çabalar gösteren bireyler idare edilebilir bir düzeyde aşağılık duygusu yaşarlar ve bu duyguların yapıcı ve yararlı yönleriyle ilgilenirler. Yüksek düzeyde toplumsal ilgi gösterirler ve kendilerine ve diğer insanlara faydalı olan davranışlar yoluyla bu aşağılık hissini yenmek için yollar ararlar. Bunun aksine mükemmellik için nevrotik çabalar gösteren bireyler daha yoğun bir aşağılık duygusu ile mücadele ederler ve daha düşük sosyal ilgi gösterirler ve diğer insanları ilgisini dikkate almaz, üstünlük ve kişisel güç için daha çok çaba harcarlar.

Toplumsal ilgiden yoksunluk kusursuzluk çabasına da yansır, üstünlük amacı da artık toplumsal olarak kabul edilebilecek çerçeveden çıkmış olup, genel toplumun refahına katkıda bulunmaksızın, hatta ona zarar verirken duyulan bir kişisel doyum duygusunu arttırmakla kalmaktadır. Uyumlu (olumlu) ve uyumsuz (olumsuz) mükemmeliyetçiler arasında ortaya çıkan yaşam tarzı farklılıklarının kaynağında bireylerin aile çevrelerinden aldıkları anlayışlar ve doğum sırasının önemli bir belirleyici olduğunu belirtmektedir. Adler bu konuda dört tip ortaya koymuştur; İlk doğan, ortanca, en küçük ve tek çocuk. İlk doğanlar mükemmellik için çok çaba sarf ederler ve büyüklerini memnun etme ihtiyacı hissederler. Diğerlerinin mutluluğu için sorumluluk hissederler ve kuvvetli bir başarıma gereksinimi duyarlar. Aynı zamanda ilk çocuklar otoriteye saygı duyarlar ve kuralların gerekli olduğunu düşünürler. Ortanca çocuklar kendilerini ilk çocuk ve en küçük arasında sıkışmış hissederler. Kendilerini rakiplerle çevrilmiş gibi görürler. Ortanca çocuklar diğerlerinin haklarına yardım eden yargıç veya barış yapıcı olabilirler. En küçük çocuk ailenin bebeğidir. En küçük çocuğun pek çok rakibi vardır ama genellikle onları yener. Bazen de en küçük çocuk aşırı aşağılık duygusu hissedebilir. Tek çocuk ise ilgi merkezinde olmaya alışkındır. (Adler, 2000 akt;Tire ,2011:11). Horney (1975) mükemmeliyetçiliği kendine güvensizlik sonucu oluşan nevrotik bir gereksinim olarak görmektedir. Mükemmeliyetçiler, herkesten iyi olmaya ve büyük başarılar kazanmaya çalışarak, bu güvensizliği yenmeye çalışmaktadırlar. Horney (1956)' e göre nevrotik kişi kusursuz saydığı benliğine uygun düşmeyen davranışlarda bulunursa hatasını hoş görmez, kendini affetmez. İdealleştirdiği imge uğruna kendine uyguladığı yaptırımlar kendi benliğinden uzaklaşmasına, kendisine sahip olamamasına, kendine yabancılaşmasına neden olmaktadır. Kendisine

yabancılaştıkça kişilik bütünleşmesi de bozulmaktadır. Horney' e göre kusursuzluk ihtiyacı, ideal benliği gerçekleştirmeye yönelik bir güdüdür. Nevrotik birey kendi yarattığı iç-buyruk ve kurallardan oluşan karmaşık bir sistem yoluyla ideal benliğine ulaşmaya çalışır. İdeal benliği gerçekleştirmek için başarı, güç ve ün kazanmak ister, nevroitik bir hırs içindedir. Nevrotik birey her şeye dayanabilmesi, herkesi sevebilmesi, üretken olması gerektiğine inanmakta ve kendine koyduğu kuralların yerine getirilebilirliğini göz ardı etmektedir. Bu iç buyrukların bireyin kişiliğini veya yaşamı üzerindeki etkileri, bireyin bunlara tepki verme veya bunları algılama biçimine göre değişir. Dışsallaştırılmaya çalışan iç buyruklar kişiler arası ilişkiyi de bozmaktadır. Birey başarısızlık korkusuyla insanlardan kaçmakta, zorlanacağı işlere hiç girmemektedir. Nevrotik birey olumsuzluklara karşı aşırı duyarlıdır ve öz-aşığılama duygusuna sahiptir.

Horney , mükemmeliyetçilik bireyin kendine yabancılaşmasına patolojik olarak uyum sağlamasıdır. Horney, mükemmeliyetçi insanlardan söz ederken aşırı düzenli ve dakik olan, tam uygun kelimeyi kullanmaya çalışan, doğru kravat veya ayakkabıyı giymesi gerektiğini düşünen insanlardan bahsedildiğini söylemektedir. Horney' e göre bunlar, mükemmeliyetçilerin üstünlükte doruğa çıkma ihtiyaçlarının yüzeysel yanısıdır. Bunlar ancak davranışsal bir mükemmelliğin ifadesi olduğundan, nevroitik bireyler başka bir araca ihtiyaç duyarlar, bu amaçla başkalarının da bu mükemmeliyete ulaşmaları için ısrar ederler onlar mükemmeliyete ulaşamadıklarında da küçümserler. Bu öz aşağılamanın dışa yansımasıdır. Görüldüğü gibi Horney mükemmeliyetçiliği sadece olumsuz yönüyle ele almış ve mükemmeliyetçiliği nevroitik bir gereksinim olarak görerek açıklamıştır. (Tire 2011:12).

Mükemmeliyetçilik kavramıyla ilişkili diğer bir teoride Davranışçı Kuram' dır. Skinner davranışın biçimlendirilmesi ve sürdürülmesinde çevrenin rolünü vurgulamaktadır. Skinner' e göre bireyin davranışları olumlu şekilde pekiştirildiğinde ve ödülle sonuçlandığında artabilmektedir. Aynı şekilde insanlar ödüllendirici sonuçları olmayan ya da cezalandırılan davranışlarda bulunduklarında aynı davranış giderek daha az sergileme eğiliminde olurlar Bu kurama göre mükemmeliyetçilik kavramı, pekiştireçlere olan ihtiyaçlarla basit bir şekilde açıklanabilir(Tire 2011). Sosyal Öğrenme Kuramı ile Bandura (1977) davranışın belirleyicisi olarak beklentinin rolünü ağırlıklı olarak vurgulamakta ve yeterlik beklentisi ile sonuç beklentisini birbirinden ayırt etmektedir. Ona göre yeterlik beklentisi “sonuç için gerekli davranış başarılı bir biçimde yapabileceğine inanmak” iken, sonuç beklentisi kişinin “belirli bir davranışın belirli sonuçlara yol açacağına ilişkin tahmin” dir Yeterlik beklentisinin en temel kaynağı başarıyla ilgili kişisel yaşantılar olup tekrarlanan başarısızlık, yeterlik beklentisini azaltırken, tekrarlanan başarı artırmaktadır (Nelson-Jones, 1982akt;Tire 2011). Bu kurama göre; sorun yaratan (probleml), mükemmeliyetçi davranış; mükemmellik düzeyi oldukça yüksek olduğunda ve bireyin elde edeceğini düşünmesine rağmen erişilemediğinde oluşur. Bu durumda genellikle depresyon ya da anksiyeteye sonuçlanır. Dahası, bireyde olumlu pekiştireci kazanma çabasının cezadan kaçmaktan daha çok yerleşmesi bazı mükemmeliyetçi davranışların sorun yaratıcı (problematik) doğasına da etki edebilmektedir. (Borynack, 2003akt :Tire 2011).

Freud kusursuz olma ihtiyacını, mazoşist ve yıkıcı dürtülerin ürünü ve Oedipus Kompleksinin kalıntısı olarak yorumlar (Geçtan, 2000 akt;Büyükbayraktar 2011:29). Mükemmeliyetçilik eğilimi Freud' a göre çocuklukta başlar ve ebeveynlerin yasaklarının içselleştirilmesi ile devam eder. Bu içselleştirmelerin etkileri ile oluşan süper egonun mükemmel bir imaj yaratma, tasarlama ve sürdürme uğraşısında olduğu belirtilmiştir (Horney, 2006 akt;Büyükbayraktar 2011:29). Ayrıca mükemmeliyetçilik psikoseksüel kişilik gelişiminin anal döneminde sağlıklı olmayan bir gelişim sonucu olan nevrozun bir göstergesi olarak açıklanmıştır. (Lasota, 2005 akt;Büyükbayraktar 2011:29).

Horney' in mükemmeliyetçilik noktasındaki görüşleri Freud' dan ayrılmaktadır. Horney (1995)' e göre ideal benliğin oluşmasında kusursuzluk ihtiyacı önemli bir unsurdur. Ona göre mükemmeliyetçilik çevrenin, en önemlisi de ebeveynin davranışlarından etkilenir. Kişilik çocuğun çevresine karşı davranışlarıyla ya da çocuğa sağlanan çevreyle oluşur. Çocuğun davranış şekilleri kişiliğin bir parçası haline geldiğinde bu durum “nevroitik ihtiyaç” olarak adlandırılır. (Büyükbayraktar 2011)Nevrotik bireyin ideal benliğe ulaşmaya çalışması, kendi yarattığı iç-buyruk ve kurallardan oluşan karmaşık bir sistem yoluyla olur. İdeal benliği gerçekleştirmek için başarı, güç ve ün kazanmak ister ve nevroitik bir

hırs içindedir. Bu iç-buyruklar nevrotik insanın ne yapması, ne hissetmesi, ne bilmesi, ne olması ve ne olmaması konusundaki tabuların tümünü kapsar ve mutlak kusursuzluğu amaçlar. (Horney, 1995; akt;Büyükbayraktar 2011:29).

Adler (2002), üstünlük çabasının sürekli olarak mükemmelliği isteyen bir güdü olduğunu ve her bireyde kusursuzluk çabasının var olduğunu belirtir . Ona göre bebek dünyaya geldiğinde bakıma muhtaç zayıf bir varlıktır.Birey çocukluk dönemindeki yetersizliğinden ve çevreye olan bağımlılığından ötürü yaşamına bir çaresizlik içinde başlar. İşte bu çaresizlik aşağılık duygularını doğurur. Bu aşağılık duyguları; diğer insanlar üzerinde kişisel bir üstünlük elde etmek için gelişirse, bu durum bireyde sosyal açıdan olumsuzluğa sebep olur. Bu tip bireylerin aşağılık duyguları bu durumun üstesinden gelmeye çalışmaktan çok mükemmeliyetçi hislere sebep olur (Lasota, 2005). Adler (2002)’ e göre kişisel üstünlük için çabalayan nevrotikler, toplumsal ilgiden uzaktır ve düşman bir ülkede yaşıyormuş gibi hisseder. (Akt Büyükbayraktar 2011)

Ellis’ in öncülüğünü yaptığı Akılcı-Duygusal Yaklaşım’ da da Mükemmeliyetçi kişilik yapısı özellikle de mükemmeliyetçi düşünce tarzları ile yakından ilişkili birçok özelliğe yer verilmiştir (Graf, 1997 :akt:Tire,2011:11). Ellis rahatsızlık veren pek çok duygunun temelinde mantıksız inançlar olduğuna işaret eder ve özellikle üç ana mantıksız inançla vurgu yapar. “Bireyin her şeyin iyisini yapmaya ve başarıların takdir edilmesine dönük isteği aksi takdirde kendini işe yaramaz olarak görme eğilimi” bu mantıksız inançların başında gelir. Ellis’ in 12 madde altında sıraladığı mantıksız inançlardan mükemmeliyetçi düşünce yapısıyla ilişkili olan bazıları şöyle sıralanabilir.

- 1) Önemli bulduğun tüm insanlar tarafından her zaman sevilmeli ve beğenilmelisin
- 2) Başarılı, yetkin ve yeterli olduğunu kanıtlamalısın veya en azından bazı konularda gerçekten mükemmele yakın olmalısın.
- 3) İnsanlar yapılan işler olduklarından daha iyi olmalıdır, eğer sende yaşamın güçlüklerine ve zorluklarına ani ve iyi çözümler bulamıyorsan bunu çok kötü ve korkunç bir şey olarak görmelisin.
- 4) Son derece düzenli olmalı ve rahat olmamalısın.
- 5) Kendi kendine insan olarak bir değer vermen ve kendini kabullenmen, senin genel olarak değerini; senin performansının iyi olmasına ve insanların seni beğenme derecesine bağlıdır (Nelson-Jones, 1982akt:Tire 2011:12).

Ellis’ in mantıksız inançları kadar bu inançların yaygın olarak görülen özellikleri de mükemmeliyetçilikle yakından ilişkilidir. Özellikle bireyin arzu ve tercihlerinin doyurulmasına dönük beklentileri istinasız, açık ya da örtülü bir şekilde “-meli” ve “malı” ifadelerini içerir. Ellis’ in mantıksız talepleri betimlemek için kullandığı “malılaştırma” terimi ile “mükemmellik” , “ olağanüstülük” ve “hoşgörüsüzlük” kelimeleri de bu özelliği ifade etmektedir. Davranış bilimleri ve sosyal bilimler literatüründe kabul gören 10 irrasyonel düşünce arasında da mükemmeliyetçilik yer almaktadır (Graf,1997akt:Tire 2011). Mükemmeliyetçiler yaşamdan zevk almak yerine, kişisel değerini derecelendirerek mantıksız ve işlevsel olmayan bir durum ortaya çıkarmaktadırlar. Bazen bireyin ulaşılabilir olduğu mantıklı bir hedefe ulaşmak için mevcut performansını yükseltmek üzere kendisine standartlar belirlemesi faydalı bir şeydir. Ancak mükemmeliyetçilik genellikle beraberinde aşırı zor, hatta ulaşılması imkânsız hedefler getirir.

(Antony ve Swinson, 2000 akt;Büyükbayraktar 2011:11).

Mükemmeliyetçiliği ele alan son yıllardaki araştırmalar, yapının çok boyutlu olarak ele alınması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bununla birlikte bu araştırmaların pek çoğunda önceki literatürle benzer bir şekilde mükemmeliyetçiliğin negatif yansımalarına odaklanıldığı görülmektedir. Örneğin, farklı bakış açılarıyla tanımlanan mükemmeliyetçiliğin çok sayıda psikolojik rahatsızlıkla ilişkili bulunduğu görülmektedir. Bu açıdan uyumlu “sağlıklı” ve uyumsuz “sağlıksız” mükemmeliyetçilik arasında bir

ayrım yapmak önemlidir; çünkü yapı, kendi basına birçok kavramsal ve pragmatik sorunlar içermektedir.

Bununla birlikte deneysel araştırmalarda mükemmeliyetçiliğin uyumsuz yansımalarına ve psikolojik bağıntılarına dikkat çekilmesinin sebebi, kısmen yetişkinlerdeki mükemmeliyetçiliği ölçme amacıyla geliştirilmiş ölçeklerin kullanılması olabilir. Bu ölçümler daha çok uyumsuz mükemmeliyetçilik özelliklerini vurgulamayı amaçlamaktadır. Mükemmeliyetçiliği ölçmede kullanılan önceki mükemmeliyetçilik ölçümleri, özellikle de Burns'ün mükemmeliyetçilik ölçeği, 1980'li yıllar boyunca kullanılmış; ancak kişisel standartlar ve hatalara yönelik kaygılara aşırı vurgu yapması sınırlı kalmasına neden olmuştur. Kişisel standartlar ve hatalara odaklanma eğilimindeki bu ve benzeri tanımlamalar ve ölçümler, yapının boyutluluğunu anlama ve değerlendirmede yeterli değildir. Mükemmeliyetçiliği konu alan son zamanlardaki araştırmalar, mükemmeliyetçilik yapısının çok boyutlu olduğunu gösteren bulgularla ilerlemiştir.

Mükemmeliyetçiliğin ilişkili bulunduğu değişkenlerden birisi de kaygıdır. Sarason (1975) kaygıyı, tehdit edilen, meydan okunan bir ortamda, bireyin kendisini yetersiz olarak görmesi şeklinde açıklamaktadır. Aşırı olmayan bir kaygı kişi için uyum sağlayıcı bir nitelikte iken, aşırı düzeyde olduğunda tedavi gerektiren ruhsal bir bozukluk durumuna dönüştüğü belirtilmektedir. Özer (1997)'e göre kaygı duygusu, yaşantılar yoluyla öğrenilmektedir. İnsan, doğumdan itibaren, sürekli olarak bir amaç doğrultusunda, içinde bulunduğu şartları değiştirme ve geliştirme, karşılaştığı sorunların üstesinden gelme gayreti içinde olur. Başarma isteğinin, içsel ve dışsal sebeplerin baskısı sonucunda oluştuğunu açıklayan Adler (1956), mükemmeliyetçilik çabasının kişinin anlamlı yaşam amaçlarına ulaşma çabasına da hizmet ettiğini belirtmektedir. Mükemmeliyetçi öğrenciler ancak, yaptıkları mükemmel olduğunda tatmin olmaktadır. Ulaşılabilir hedeflere, limitlerini bilerek çabalamak, başarıya ulaşmada olumlu bir tutumdur. Ancak bunun aksine başarılı olma ve güç hedeflere ulaşmak için sürekli çabalayarak, kendi değerini, başarısına göre ölçüp, kusursuz olma çabası problemlere sebep olabilir (Furtwengler ve Konnert, 1982 akt;Zabun ,2014:44).

2. ETNOGRAFİK ANALİZ

Bu bölümde araştırma modeli, araştırmanın uygulandığı çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilecektir. Bu araştırmada yalnızlık ve mükemmeliyetçilik değişkenleri açısından değişip değişmediği incelenmiştir. Araştırmada içerik analizi ve ilişkisel tarama modeli benimsenmiştir. Geçmişte var olmuş ya da halen var olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan tarama modeli araştırmalar araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesneyi kendi koşulları içinde tanımlamaya çalışır. Bu modelde araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesneyi değiştirme veya etkileme çabası gösterilmez. Önemli olan onu uygun bir biçimde “gözleyip” betimlemektir. İlişkisel tarama modelleri ise, iki veya daha çok sayıdaki değişkenin birlikte değişimini ve/veya bu değişimin derecesini belirlemeyi amaçlar (Karasar, 2000). Bu çalışma, yalnızlık ve mükemmeliyetçilik açısından incelendiği ilişkisel tarama modelinde bir çalışmadır. Bu araştırmanın evrenini Trabzon Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi oluşturmaktadır. Bu araştırmanın örneklemini Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi'nde psikolojik danışma ve rehberlik bölümünden ve bütün sınıf düzeylerinden seçkisiz yolla seçilen öğrencilerden oluşacaktır. Örnekleme; psikolojik danışma ve rehberlik bölümü öğrencilerinden 1,2,3,4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bu araştırmanın çalışma grubunu, Karadeniz Teknik Üniversitesi 2014-2015 eğitim yılı bahar döneminde fatih eğitim fakültesi PDR bölümlerinde öğrenim görmekte olan birinci ikinci üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmada 65 kadın ve 40 erkek olmak üzere toplam 105 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşları 18 ile 32 yaşları arasında değişmektedir. Verilerin toplanmasında UCLA Yalnızlık Ölçeği ve Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeğinden yararlanılmıştır. Aşağıda ilgili ölçeklere ilişkin bilgiler verilmiştir. Kişisel Bilgi Formu cinsiyet, bölüm, yaş hakkında bilgi toplamak için araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan ve katılımcıların farklı demografik özelliklerini

belirleyebilmek amacıyla bu formda cinsiyet, anne tutumu, baba tutumu, kardeş sıralaması, yaş, kardeş sayısı, sınıf düzeyi, kalınan yer (ev-yurt) ile ilgili seçenek soruları sorulmuştur.

Frost ve ark.(1990) tarafından, öğrencilerin mükemmeliyetçilik eğilimlerini belirlemek amacıyla geliştirilen Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği; düzen, hatalara aşırı dikkat, kişisel standartlar, ailesel beklentiler, ailesel eleştiri ve davranışlardan şüphe olmak üzere altı alt boyutlu 35 maddelik bir ölçektir. Ölçek, likert tipinde 1–5 arası derecelendirme ile (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum cevaplarına karşılık gelecek şekilde düzenlenmiştir. Ters madde olmayan ölçek alt boyutlarından alınan yüksek puan, o alt boyut için yüksek mükemmeliyetçilik düzeyini göstermektedir. Alt faktörlerden alınabilecek en yüksek puanlar ise şöyledir: düzen 30 puan, hatalara aşırı ilgi 45 puan, davranışlardan şüphe 25 puan, aile beklentileri 25 puan, ailesel eleştiri 30 puan, kişisel standartlar 30 puan olmak üzere toplamda alınabilecek olası puan ise 175'tir. Geçerlik ve güvenilirlik işlemleri Smith Koleji bayan öğrencileri üzerinde yapılan ölçeğin, Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının .90 olduğu, alt ölçeklerinin güvenilirliğinin .77 ile .93 arasında değiştiği belirtilmiştir. İlgili ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışmaları Mısırlı-Taşdemir (2004) tarafından fen liselerinde okuyan 489 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ölçek, örneklem grubuna uygulandıktan sonra faktör analizine tabi tutulmuştur. Altı faktör için faktör yüklemeleri: düzen (.63-.82) hatalara aşırı ilgi (.31-.70) davranışlardan şüphe (.40-.68) aile beklentileri (.55-.73) ailesel eleştiri (.41-.68) kişisel standartlar (.44-.62) arasında bulunmuştur. Genel ve alt ölçekler için belirlenen Cronbach Alfa (α) iç tutarlılık katsayıları .63 ile .87 arasında çıkmıştır. Testin genel güvenilirlik katsayısı .83 olarak hesaplanırken; düzen için .87, hatalara aşırı ilgi için .77 davranışlardan şüphe için .61 aile beklentileri için .71, ailesel eleştiri için .65 ve kişisel standartlar için .63 olarak bulunmuştur. Testin yarıya bölme güvenilirlik katsayısı ise .80 olarak hesaplanmıştır. Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği'nin altı alt boyutu oluşturan maddeler aşağıda belirtilmiştir:

1. Düzen/tertip alt boyutu altı maddeden oluşmaktadır (Madde 2, 7, 8, 27, 29, 31).
2. Hatalara aşırı ilgi alt boyutu dokuz maddeden oluşmaktadır (Madde 4, 9, 10, 13, 14, 18, 21, 23, 25).
3. Davranışlardan şüphe alt boyutu beş maddeden oluşmaktadır (Madde 17, 28, 32, 33,34).
4. Ebeveynsel eleştiri alt boyutu dört maddeden oluşmaktadır (Madde 3, 5, 22, 35).
5. Aile beklentileri alt boyutu beş maddeden oluşmaktadır (Madde 1, 11, 15, 20, 26).
6. Kişisel standartlar alt boyutu altı maddeden oluşmaktadır (Madde 6, 12, 16, 19, 24, 30)'dur.

Çok boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeğinin Türkçe uyarlaması Özbay ve Taşdemir (2003) tarafından yapılmıştır. Frost ve arkadaşları tarafından tanımlanan mükemmeliyetçilik eğilimleri geliştirdikleri 35 maddelik Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği' nin alt ölçek ve toplam puanları ile değerlendirilmektedir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması çalışması değişik Fen liselerinde okuyan 489 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Karşıt tercüme işlemlerinden sonra, testin geçerliliğine ilişkin çalışmalar yapı geçerliliğine dayalı olarak yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda yapı geçerliliği konusunda bulgular elde edilmiştir. Faktörlenebilirlik incelemesinden sonra, 35 maddelik mükemmeliyetçilik tutumlarına ilişkin ölçeğin, orijinal çözümlemesine benzer olarak 6 faktör çözümlemesi içerisinde açıklanabilirliği belirlenmiştir. Orijinal ölçekten farklı olarak 4. ve 34. maddeler farklı faktör yapıları içerisinde açıklanmışlardır. Düzen/Tertip, Davranışlardan Şüphe, Ebeveynsel Eleştiri, Hatalara Aşırı İlgi, Aile Beklentileri ve Kişisel Standartlar olarak yorumlanan ve adlandırılan faktörler toplam varyansın 47.8' ini açıkladığı belirlenmiştir. Testin güvenilirliği maddeler arası iç tutarlılık yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve alfa değerlerinin genel ve alt testler için .63 ile .87 arasında değiştiği bulunmuştur. Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı .80 bulunmuştur. ÇBMÖ olarak kısaltılan testin bireylerin mükemmeliyetçilik tutumlarını geçerli ve güvenilir olarak ölçebileceği konusunda psikometrik sonuçlar elde edilmiş ve tartışılmıştır (Özbay ve Taşdemir, 2003 akt;Kesici 2006:20) Russel ve arkadaşları (1980) tarafından geliştirilen ve ülkemizdeki geçerliliği Demir (1989) tarafından yapılmış bireyin yalnızlık duygusunu ölçen 20 sorudan oluşan likert tipi bir ölçektir. 10 ifade (1,4,5,6,9,10,15,16,19,20) sosyal ilişkilerden doyumu gösteren pozitif ifadeleri, 10 ifade (2,3,7,8,11,12,13,14,17,18) ise sosyal ilişkilerden memnuniyetsizliği gösteren negatif ifadeleri içerir. Ölçekte bireyler cümlelerin kendine uyduğuna ve ne sıklıkla inandıklarına göre her bir maddeyi değerlendirirler. Maddeler; 'hiç', 'nadiren', 'bazen', 'sık sık' bu durumları yaşamı ifadelerine eşlik eden 1-4 değeri arasında derecelendirilmiştir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek

puan 80'dir. Ölçekten alınan puanın artması bireyin daha yoğun yalnızlık yaşadığını gösterir. (Demir 1989 akt;Kurt 2014) UCLA Yalnızlık Ölçeğinin cronbach alfa katsayısını 0,96 bulmuştur. Bu çalışmada cronbach alfa katsayısı 0,91 bulunmuştur. Bu çalışmada, çıkarımsal istatistik hesaplamalarından yararlanılarak veriler değerlendirilmiştir. İstatistiksel işlemler için SPSS 16.00 paket programı kullanılmıştır. Buna ilaveten, öğrencilerin yalnızlık ve mükemmeliyetçilik düzeylerini belirlemek amacı ile ortalama ve standart sapma puanları hesaplanmıştır. Çalışmanın örneklemini oluşturan PDR öğrencilerini cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık gösterip/göstermediğini belirlemek amacı ile bağımsız t-testi ve sınıf düzeyleri, anne tutumu,baba tutumu,kardeş sıralaması, yaş,kardeş sayısı ,kalınan yer (ev-yurt), sosyo-ekonomik düzeyleri ve akademik ortalamalarına göre anlamlı farklılık gösterip/göstermediğini belirlemek amacı ile anova yapılmıştır.Öğrencilerin mükemmeliyetçilik algıları ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkiye “Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı” ile bakılmıştır. Araştırma çalışmasının bu bölümünde, araştırmanın amaçları kapsamında elde edilen verilerin istatistiksel çözümlemelerine ilişkin bilgilere, bu çözümlemeler sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu kapsamda mükemmeliyetçilik algısı ile yalnızlık düzeyi arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Ayrıca mükemmeliyetçilik algısı ile yalnızlık düzeyi değişkenleri ile ailenin yaş, cinsiyet, anne tutumu, baba tutumu, kardeş sıralaması, sınıf düzeyi, kardeş sayısı faktörlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiş ve bulunan bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. Korelasyonlar

		Top yalnızlık	Toplam mükemmeliyetçilik
Toplam yalnızlık	PearsonCorrelation	1	,187
	Sig. (2-tailed)		,056
	N	105	105
Toplam mükemmeliyetçilik	PearsonCorrelation	,187	1
	Sig. (2-tailed)	,056	
	N	105	105

Pearson Korelasyon Analizi sonuçlarına göre PDR öğrencilerinin mükemmeliyetçilik algı ile yalnızlık düzeyleri arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. ($r=0,56$ $p< 0,05$)

		K.T	S.D	ORT.	F	P
Düzen tertip	Grup içi	15,697	3	5,232	,157	,925
	Gruplar arası	3361,294	101	33,280		
	Toplam	3376,990	104			
Hatalara karşı aşırı ilgi	Grup içi	58,918	3	19,639	,490	,690
	Gruplar arası	4051,329	101	40,112		
	Toplam	4110,248	104			
Davranışlardan şüphe	Grup içi	24,820	3	8,273	,671	,572
	Gruplar arası	1244,571	101	12,322		
	Toplam	1269,390	104			

Ebeveynsel eleştiri	Grup içi	13,492	3	4,497	,583	,627
	Gruplar arası	778,470	101	7,708		
	Toplam	791,962	104			
Aile beklentileri	Grup içi	20,373	3	6,791	,453	,716
	Gruplar arası	1513,875	101	14,989		
	Toplam	1534,248	104			
Kişisel standartlar	Grup içi	,309	3	,103	,006	,999
	Gruplar arası	1817,081	101	17,991		
	Toplam	1817,390	104			
Sosyal ilişkiler pozitif	Grup içi	76,976	3	25,659	,865	,462
	Gruplar arası	2995,653	101	29,660		
	Toplam	3072,629	104			
Sosyal ilişkiler negatif	Grup içi	9,738	3	3,246	,083	,969
	Gruplar arası	3949,176	101	39,101		
	Toplam	3958,914	104			
Toplam mükemmeliyetçilik	Grup içi	316,434	3	105,478	,346	,792
	Gruplar arası	30752,194	101	304,477		
	Toplam	31068,629	104			
Toplam yalnızlık	Grup içi	74,380	3	24,793	,877	,456
	Gruplar arası	2855,849	101	28,276		
	Toplam	2930,229	104			

Üniversite öğrencilerinin kardeş sayısı değişkenine bağlı olarak düzen tertip, aşırı ilgi davranışlardan şüphe, ebeveynsel eleştiri, aile beklentileri, kişisel standartlar, sosyal ilişkiler pozitif, sosyal ilişkiler negatif alt ölçekleriyle beraber toplam mükemmeliyetçilik ve toplam yalnızlık puanları onewayanova puanı ile test edilmiştir.

Kardeş sayısı ile düzen tertip alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.:15, p: .92)

Kardeş sayısı ile hatalara karşı aşırı ilgi alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.:49, p: .69)

Kardeş sayısı ile davranışlardan şüphe alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.:67, p: .57)

Kardeş sayısı ile ebeveynsel eleştiri alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.:58, p: .62)

Kardeş sayısı ile aile beklentileri alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.:45, p: .71)

Kardeş sayısı ile kişisel standartlar alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.:06, p: .99)

Kardeş sayısı ile sosyal ilişkiler pozitif alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.:86, p: .46)

Kardeş sayısı ile sosyal ilişkiler negatif alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.83, p: .96)

Kardeş sayısı ile toplam mükemmeliyetçilik alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.34, p:79 .)

Kardeş sayısı ile toplam yalnızlık alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.87, p:.45)

		K.D	S.D	ORT.	F	P.
Düzen tertip	Grup içi	105,839	6	17,640	,528	,785
	Gruplar arası	3271,152	98	33,379		
	Toplam	3376,990	104			
Hatalara karşı aşırı ilgi	Grup içi	134,417	6	22,403	,552	,767
	Gruplar arası	3975,830	98	40,570		
	Toplam	4110,248	104			
Davranışlardan şüphe	Grup içi	91,164	6	15,194	1,264	,281
	Gruplar arası	1178,226	98	12,023		
	Toplam	1269,390	104			
Ebeveynsel eleştiri	Grup içi	96,633	6	16,105	2,270	,043
	Gruplar arası	695,329	98	7,095		
	Toplam	791,962	104			
Aile beklentileri	Grup içi	133,568	6	22,261	1,558	,168
	Gruplar arası	1400,680	98	14,293		
	Toplam	1534,248	104			
Kişisel standartlar	Grup içi	135,506	6	22,584	1,316	,257
	Gruplar arası	1681,885	98	17,162		
	Toplam	1817,390	104			
Sosyal ilişkiler pozitif	Grup içi	106,649	6	17,775	,587	,740
	Gruplar arası	2965,980	98	30,265		
	Toplam	3072,629	104			
Sosyal ilişkiler negatif	Grup içi	153,523	6	25,587	,659	,683
	Gruplar arası	3805,391	98	38,831		
	Toplam	3958,914	104			
Toplammükemmeliyetçilik	Grup içi	2391,326	6	398,554	1,362	,238
	Gruplar arası	28677,302	98	292,626		
	Toplam	31068,629	104			
Toplam yalnızlık	Grup içi	244,889	6	40,815	1,490	,190
	Gruplar arası	2685,339	98	27,401		
	Toplam	2930,229	104			

Yapılan çalışmada yaş ve aile tutumu alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. ($F(6,104)=2,270$, $p<.05$). Yapılan Tukey HSD çalışmasında üniversite öğrencilerinin ebeveynsel eleştiri alt ölçeği ile yaş değişkeni arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. ($p=,043$)

cinsiyet		N	Ort	Ss	T	P
Düzen tertip	kadın	65	24,0923	6,41707	,79594	
	erkek	40	23,8750	4,35706	,68891	,418
Hatalara karşı ilgi	kadın	65	21,0462	5,90135	,73197	
	erkek	40	23,1250	6,74513	1,06650	,440
Davranışlardan şüphe	kadın	65	13,6000	3,27300	,40597	
	erkek	40	14,3250	3,82561	,60488	,298
Ebeveynsel eleştirisi	kadın	65	8,2154	2,49056	,30892	
	erkek	40	8,8250	3,14510	,49728	,205
Aile beklentileri	kadın	65	14,1231	4,03310	,50024	
	erkek	40	15,4750	3,38918	,53588	,165
Kişisel standartlar	kadın	65	18,1231	4,22236	,52372	
	erkek	40	20,6250	3,65631	,57811	,571
Sosyal ilişkiler pozitif	kadın	65	33,3692	5,11911	,63495	
	erkek	40	32,1000	5,89567	,93219	,133
Sosyal ilişkiler negatif	kadın	65	17,7231	5,25151	,65137	
	erkek	40	18,5250	7,47299	1,18158	,018
Toplam mükemmeliyetçilik	kadın	65	99,2000	17,21663	2,13546	
	erkek	40	106,2500	16,69293	2,63938	,612
Toplam yalnızlık	kadın	65	51,0923	4,97093	,61657	
	erkek	40	50,6250	5,86903	,92798	,709

Üniversite öğrencilerinin cinsiyete bağlı olarak düzen tertip, aşırı ilgi davranışlardan şüphe , ebeveynsel eleştirisi, aile beklentileri ,kişisel standartlar ,sosyal ilişkiler pozitif ,sosyal ilişkiler negatif alt ölçekleriyle beraber toplam mükemmeliyetçilik ve toplam yalnızlık puanlarını, ilişki olup olmadığı olup olmadığı bağımsız t testiyle (Independent-samples T test) test edilmiştir. T testine göre cinsiyet değişkeniyle sosyal ilişkiler negatif alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p=,018$)

ANOVA

		K.D	S.D	ORT.	F	P.
Düzen tertip	Grup içi	154,120	3	51,373	1,610	,192
	Gruplar arası	3222,871	101	31,910		
	Toplam	3376,990	104			
Hatalara karşı aşırı ilgi	Grup içi	79,687	3	26,562	,666	,575
	Gruplar arası	4030,561	101	39,907		
	Toplam	4110,248	104			
Davranışlardan şüphe	Grup içi	35,760	3	11,920	,976	,407
	Gruplar arası	1233,630	101	12,214		
	Toplam	1269,390	104			
Ebeveynsel eleştirisi		40,947	3	13,649	1,836	,145

	Grup içi	751,015	101	7,436		
	Gruplar arası	791,962	104			
Aile beklentileri	Toplam	18,459	3	6,153	,410	,746
	Grup içi	1515,788	101	15,008		
	Gruplar arası	1534,248	104			
Kişisel standartlar	Toplam	169,421	3	56,474	3,461	,019
	Grup içi	1647,970	101	16,317		
	Gruplar arası	1817,390	104			
Sosyal ilişkiler pozitif	Toplam	121,723	3	40,574	1,389	,251
	Grup içi	2950,906	101	29,217		
	Gruplar arası	3072,629	104			
Sosyal ilişkiler negatif	Toplam	32,456	3	10,819	,278	,841
	Grup içi	3926,458	101	38,876		
	Gruplar arası	3958,914	104			
Toplam mükemmeliyetçilik	Toplam	907,126	3	302,375	1,013	,390
	Grup içi	30161,502	101	298,629		
	Gruplar arası	31068,629	104			
Toplam yalnızlık	Toplam	43,835	3	14,612	,511	,675
	Grup içi	2886,393	101	28,578		
	Gruplar arası	2930,229	104			

Üniversite öğrencilerinin anne tutumuna bağlı olarak düzen tertip, aşırı ilgi davranışlardan şüphe, ebeveynsel eleştiri, aile beklentileri ,kişisel standartlar ,sosyal ilişkiler pozitif ,sosyal ilişkiler negatif alt ölçekleriyle beraber toplam mükemmeliyetçilik ve toplam yalnızlık puanları onewayanova puanı ile test edilmiştir. Yapılan çalışmada anne tutumu ve kişisel standartlar alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. ($F(3,101)=3,461$, $p<.05$). Yapılan Tukey HSD çalışmasında üniversite öğrencilerinin kişisel standartlar alt ölçeği ile anne tutumu ile ilişkisi 1(otoriter)2(aşırı koruyucu) 3(demokratik)4(ilgisiz) grup arasında çıkan yüksek ilişkiden ($p=0,19$) kaynaklandığı söylenebilir.

ANOVA

		K.D	S.D	ORT.	F	P.
Düzen tertip	Grup içi	147,789	3	49,263	1,541	,209
	Gruplar arası	3229,201	101	31,972		
	Toplam	3376,990	104			
Hatalara karşı aşırı ilgi	Grup içi	174,404	3	58,135	1,492	,221
	Gruplar arası	3935,844	101	38,969		
	Toplam	4110,248	104			
Davranışlardan şüphe	Grup içi	47,533	3	15,844	1,310	,275
	Gruplar arası	1221,858	101	12,098		
	Toplam	1269,390	104			
Ebeveynsel eleştiri	Toplam	89,108	3	29,703	4,268	,007
	Grup içi	702,854	101	6,959		
	Gruplar arası	791,962	104			
Aile beklentileri	Toplam	167,578	3	55,859	4,128	,008
	Grup içi	1366,669	101	13,531		
	Gruplar arası	1534,248	104			

Kişisel standartlar	Toplam	71,943	3	23,981	1,388	,251
	Grup içi	1745,447	101	17,282		
	Gruplar arası	1817,390	104			
Sosyal ilişkiler pozitif	Toplam	69,890	3	23,297	,784	,506
	Grup içi	3002,738	101	29,730		
	Gruplar arası	3072,629	104			
Sosyal ilişkiler negatif	Toplam	91,711	3	30,570	,798	,498
	Grup içi	3867,203	101	38,289		
	Gruplar arası	3958,914	104			
Toplam mükemmeliyetçilik	Toplam	2273,618	3	757,873	2,658	,052
	Grup içi	28795,011	101	285,099		
	Gruplar arası	31068,629	104			
Toplam yalnızlık	Toplam	32,625	3	10,875	,379	,768
	Grup içi	2897,604	101	28,689		
	Gruplar arası	2930,229	104			

Üniversite öğrencilerinin baba tutumuna bağlı olarak düzen tertip, aşırı ilgi davranışlardan şüphe, ebeveynsel eleştiri, aile beklentileri, kişisel standartlar, sosyal ilişkiler pozitif, sosyal ilişkiler negatif alt ölçekleriyle beraber toplam mükemmeliyetçilik ve toplam yalnızlık puanları onewayanova puanı ile test edilmiştir. Yapılan çalışmada baba tutumu ve ebeveynsel eleştiri alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. ($F(3,101)=4,268$, $p<.05$). Yapılan Tukey HSD çalışmasında üniversite öğrencilerinin ebeveynsel eleştiri alt ölçeği ile baba tutumu ile ilişkisi 1(otoriter)2(aşırı koruyucu) 3(demokratik)4(ilgisiz) grup arasında çıkan yüksek ilişkiden ($p=.007$) kaynaklandığı söylenebilir. Yapılan çalışmada baba tutumu ve aile beklentileri alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. ($F(3,101)=4,128$, $p<.05$). Yapılan Tukey HSD çalışmasında üniversite öğrencilerinin ebeveynsel eleştiri alt ölçeği ile baba tutumu ile ilişkisi 1(otoriter)2(aşırı koruyucu) 3(demokratik)4(ilgisiz) grup arasında çıkan yüksek ilişkiden ($p=.008$) kaynaklandığı söylenebilir.

		K.D	S.D	ORT.	F	P.
Düzen tertip	Grup içi	26,287	2	13,144	,293	,748
	Gruplar arası	2155,399	48	44,904		
	Toplam	2181,686	50			
Hatalara karşı aşırı ilgi	Grup içi	70,416	2	35,208	,811	,450
	Gruplar arası	2083,505	48	43,406		
	Toplam	2153,922	50			
Davranışlardan şüphe	Grup içi	1,278	2	,639	,050	,952
	Gruplar arası	616,879	48	12,852		
	Toplam	618,157	50			
Ebeveynsel eleştiri	Grup içi	11,815	2	5,908	,803	,454
	Gruplar arası	352,930	48	7,353		
	Toplam	364,745	50			
Aile beklentileri	Toplam	22,138	2	11,069	1,041	,361
	Grup içi	510,490	48	10,635		
	Gruplar arası	532,627	50			
Kişisel standartlar	Toplam	25,452	2	12,726	,646	,529

	Grup içi	945,528	48	19,699		
	Gruplar arası	970,980	50			
Sosyal ilişkiler pozitif	Toplam	54,371	2	27,185	,989	,379
	Grup içi	1318,963	48	27,478		
	Gruplar arası	1373,333	50			
Sosyal ilişkiler negatif	Toplam	4,075	2	2,037	,052	,949
	Grup içi	1879,612	48	39,159		
	Gruplar arası	1883,686	50			
Toplam mükemmeliyetçilik	Toplam	227,179	2	113,590	,418	,661
	Grup içi	13046,743	48	271,807		
	Gruplar arası	13273,922	50			
Toplam yalnızlık	Toplam	41,042	2	20,521	,581	,563
	Grup içi	1696,644	48	35,347		
	Gruplar arası	1737,686	50			

Üniversite öğrencilerinin yurtta kalma barınma türüne bağlı olarak düzen tertip, aşırı ilgi davranışlardan şüphe, ebeveynsel eleştiri, aile beklentileri, kişisel standartlar, sosyal ilişkiler pozitif, sosyal ilişkiler negatif alt ölçekleriyle beraber toplam mükemmeliyetçilik ve toplam yalnızlık puanları onewayanova puanı ile test edilmiştir.

Yurtta kalma barınma türü ile düzen tertip alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f:29., p:74 .)

Yurtta kalma barınma türü ile hatalara karşı aşırı ilgi alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f:81., p: 45.)

Yurtta kalma barınma türü ile davranışlardan şüphe alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.:05, p:95 .)

Yurtta kalma barınma türü ile ebeveynsel eleştiri alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.:80, p:45 .)

Yurtta kalma barınma türü ile aile beklentileri alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.:104, p:36 .)

Yurtta kalma barınma türü ile kişisel standartlar alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.:64, p:52 .)

Yurtta kalma barınma türü ile sosyal ilişkiler pozitif alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.:98, p:37 .)

Yurtta kalma barınma türü ile sosyal ilişkiler negatif alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.:05, p: 94.)

Yurtta kalma barınma türü ile toplam mükemmeliyetçilik alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.:41, p: 66.)

Yurtta kalma barınma türü ile toplam yalnızlık alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.:58, p:56.)

ANOVA

		K.D	S.D	ORT.	F	P.
Düzen tertip	Grup içi	30,470	2	15,235	,699	,502
	Gruplar arası	1111,178	51	21,788		
	Toplam	1141,648	53			
Hatalara karşı aşırı ilgi	Grup içi	46,618	2	23,309	,623	,540
	Gruplar arası	1908,216	51	37,416		
	Toplam	1954,833	53			
Davranışlardan şüphe	Grup içi	12,321	2	6,160	,497	,611
	Gruplar arası	631,772	51	12,388		
	Toplam	644,093	53			
Ebeveynsel eleştiri	Grup içi	31,071	2	15,535	2,082	,135
	Gruplar arası	380,633	51	7,463		
	Toplam	411,704	53			
Aile beklentileri	Toplam	5,674	2	2,837	,156	,856
	Grup içi	930,418	51	18,243		
	Gruplar arası	936,093	53			
Kişisel standartlar	Toplam	19,827	2	9,914	,612	,546
	Grup içi	826,265	51	16,201		
	Gruplar arası	846,093	53			
Sosyal ilişkiler pozitif	Toplam	13,521	2	6,760	,205	,815
	Grup içi	1681,016	51	32,961		
	Gruplar arası	1694,537	53			
Sosyal ilişkiler negatif	Toplam	52,867	2	26,434	,667	,518
	Grup içi	2022,114	51	39,649		
	Gruplar arası	2074,981	53			
Toplammükemmeliyetçilik	Toplam	3,719	2	1,860	,005	,995
	Grup içi	17490,151	51	342,944		
	Gruplar arası	17493,870	53			
Toplam yalnızlık	Toplam	14,488	2	7,244	,314	,732
	Grup içi	1175,216	51	23,043		
	Gruplar arası	1189,704	53			

Üniversite öğrencilerinin evde kalma barınma türüne bağlı olarak düzen tertip, aşırı ilgi davranışlardan şüphe , ebeveynsel eleştiri, aile beklentileri ,kişisel standartlar ,sosyal ilişkiler pozitif ,sosyal ilişkiler negatif alt ölçekleriyle beraber toplam mükemmeliyetçilik ve toplam yalnızlık puanları onewayanova puanı ile test edilmiştir.

Evde kalma barınma türü ile düzen tertip alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. (f:69., p:50 .)

Evde kalma barınma türü ile hatalara karşı aşırı ilgi alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f:62., p: 54.)

Evde kalma barınma türü ile davranışlardan şüphe alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f:.,49, p:61 .)

Evde kalma barınma türü ile ebeveynsel eleştiri alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f:2,0, p:13 .)

Evde kalma barınma türü ile aile beklentileri alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f:15, p:85 .)

Evde kalma barınma türü ile kişisel standartlar alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f:61, p:54 .)

Evde kalma barınma türü ile sosyal ilişkiler pozitif alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f:20, p:81 .)

Evde kalma barınma türü ile sosyal ilişkiler negatif alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f:66, p: 51.)

Evde kalma barınma türü ile toplam mükemmeliyetçilik alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f:005, p: ,995.)

Evde kalma barınma türü ile toplam yalnızlık alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. (f:31, p:7)

ANOVA

		K.D	S.D	ORT.	F	P.
Düzen tertip	Grup içi	184,440	3	61,480	1,945	,127
	Gruplar arası	3192,551	101	31,609		
	Toplam	3376,990	104			
Hatalara karşı aşırı ilgi	Grup içi	68,758	3	22,919	,573	,634
	Gruplar arası	4041,489	101	40,015		
	Toplam	4110,248	104			
Davranışlardan şüphe	Grup içi	66,874	3	22,291	1,872	,139
	Gruplar arası	1202,516	101	11,906		
	Toplam	1269,390	104			
Ebeveynsel eleştiri	Grup içi	4,419	3	1,473	,189	,904
	Gruplar arası	787,543	101	7,797		
	Toplam	791,962	104			
Aile beklentileri	Toplam	150,156	3	50,052	3,652	,015
	Grup içi	1384,091	101	13,704		
	Gruplar arası	1534,248	104			
Kişisel standartlar	Toplam	96,177	3	32,059	1,881	,138
	Grup içi	1721,214	101	17,042		
	Gruplar arası	1817,390	104			
Sosyal ilişkiler pozitif	Toplam	22,371	3	7,457	,247	,863
	Grup içi	3050,257	101	30,201		
	Gruplar arası	3072,629	104			

Sosyal ilişkiler negatif	Toplam	80,735	3	26,912	,701	,554
	Grup içi	3878,179	101	38,398		
	Gruplar arası	3958,914	104			
Toplammükemmeliyetçilik	Toplam	1764,930	3	588,310	2,028	,115
	Grup içi	29303,699	101	290,136		
	Gruplar arası	31068,629	104			
Toplam yalnızlık	Toplam	61,995	3	20,665	,728	,538
	Grup içi	2868,233	101	28,398		
	Gruplar arası	2930,229	104			

Üniversite öğrencilerinin kardeş sıralamasına bağlı olarak düzen tertip, aşırı ilgi davranışlardan şüphe, ebeveynsel eleştiri, aile beklentileri, kişisel standartlar, sosyal ilişkiler pozitif, sosyal ilişkiler negatif alt ölçekleriyle beraber toplam mükemmeliyetçilik ve toplam yalnızlık puanları onewayanova puanı ile test edilmiştir. Yapılan çalışmada kardeş sıralaması ve aile beklentileri alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. ($F(3,101)=3,652$, $p<.05$). Yapılan Tukey HSD çalışmasında üniversite öğrencilerinin aile beklentileri alt ölçeği ile kardeş sıralaması ile ilişkisi 1(tek)2(iki) 3(üç-beş)4(beş ve üzeri) grup arasında çıkan yüksek ilişkiden ($p=,015$) kaynaklandığı söylenebilir.

ANOVA

		K.D	S.D	ORT.	F	P.
Düzen tertip	Grup içi	62,841	3	20,947	,638	,592
	Gruplar arası	3314,150	101	32,813		
	Toplam	3376,990	104			
Hatalara karşı aşırı ilgi	Grup içi	31,441	3	10,480	,260	,854
	Gruplar arası	4078,807	101	40,384		
	Toplam	4110,248	104			
Davranışlardan şüphe	Grup içi	7,578	3	2,526	,202	,895
	Gruplar arası	1261,812	101	12,493		
	Toplam	1269,390	104			
Ebeveynsel eleştiri	Grup içi	9,154	3	3,051	,394	,758
	Gruplar arası	782,808	101	7,751		
	Toplam	791,962	104			
Aile beklentileri	Toplam	73,616	3	24,539	1,697	,172
	Grup içi	1460,632	101	14,462		
	Gruplar arası	1534,248	104			
Kişisel standartlar	Toplam	83,516	3	27,839	1,622	,189
	Grup içi	1733,874	101	17,167		
	Gruplar arası	1817,390	104			
Sosyal ilişkiler pozitif	Toplam	50,027	3	16,676	,557	,644
	Grup içi	3022,602	101	29,927		
	Gruplar arası	3072,629	104			
Sosyal ilişkiler negatif	Toplam	51,668	3	17,223	,445	,721
	Grup içi	3907,246	101	38,686		
	Gruplar arası	3958,914	104			
Toplammükemmeliyetçilik	Toplam	750,262	3	250,087	,833	,479
	Grup içi	30318,366	101	300,182		

	Gruplar arası	31068,629	104			
Toplam yalnızlık	Toplam	10,992	3	3,664	,127	,944
	Grup içi	2919,237	101	28,903		
	Gruplar arası	2930,229	104			

Üniversite öğrencilerinin sınıf düzeyi bağılı olarak düzen tertip, aşırı ilgi davranışlardan şüphe ,ebeveynsel eleştiri, aile beklentileri ,kişisel standartlar ,sosyal ilişkiler pozitif ,sosyal ilişkiler negatif alt ölçekleriyle beraber toplam mükemmeliyetçilik ve toplam yalnızlık puanları onewayanova puanı ile test edilmiştir.

Sınıf düzeyi ile düzen tertip alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.63, p: .59)

Sınıf düzeyi ile hatalara karşı aşırı ilgi alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.26, p: .85)

Sınıf düzeyi ile davranışlardan şüphe alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.20, p: .89)

Sınıf düzeyi ile ebeveynsel eleştiri alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.16, p: .17)

Sınıf düzeyi ile aile beklentileri alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.16, p: .18)

Sınıf düzeyi ile kişisel standartlar alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.55, p: .64)

Sınıf düzeyi ile sosyal ilişkiler pozitif alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.44, p: .72)

Sınıf düzeyi ile sosyal ilişkiler negatif alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.83, p: .96)

Sınıf düzeyi ile toplam mükemmeliyetçilik alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.83, p:47 .)

Sınıf düzeyi ile toplam yalnızlık alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.(f.12, p: .)

SONUÇ

Bu araştırma Trabzon'da Fatih Eğitim Fakültesi PDR bölümünde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin mükemmeliyetçilik algılarının ve yalnızlık düzeylerinin cinsiyet, kardeş sayısı, anne tutumu, baba tutumu, kalınan yer (ev-yurt), sınıf düzeyi, kardeş sıralamasına göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu bölümde, bu amaç doğrultusunda elde edilen bulgular literatür ışığında tartışılmış ve yorumlanmıştır. Araştırmada üniversite öğrencilerinin mükemmeliyetçilik algısı ile yalnızlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı ele alınmıştır. Bu doğrultuda yapılan Pearson Korelasyon Analizi sonuçlarına göre üniversite öğrencilerinin mükemmeliyetçilik algısı ile yalnızlık düzeyleri arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır.

Frost vd., (1990), mükemmeliyetçiliği aşırı derecede kendine eleştirel yaklaşma, yüksek standartlar oluşturma olarak kavramsallaştırmıştır. Bu kuramsal yaklaşımda temel ana nokta mükemmeliyetçi bireylerin hata yapmaya ilişkin aşırı hassasiyetleridir. Hatta geliştirdikleri ölçeğin boyutları arasında ailesel eleştiri algılama, davranışlarından şüphe etme gibi durumlar vardır. Mükemmeliyetçiliğin kuramsal yapısında bulunan kendine yönelik eleştirel bakış, hataya karşı aşırı hassasiyet gibi boyutlarla gelen yansımalar, kişinin eleştirel düşünme eğilimlerine ilişkin kuramsal yapıda gözüken açık fikirli olma, farklı yaklaşımlara duyarlılık, hatalı olabileceğine yönelik tutumların olması gibi boyutlarla ilişkili görünmektedir. Tüm bu durumlar, öğretmen adaylarının mükemmeliyetçi düşünmeye sahip olmalarında akıl yürütme becerilerini kullanmaları, merak içerisinde olmaları, açık fikirli olmaları gibi durumlarının da etkili olabileceğini göstermektedir. (Eker ve Tortop ,2013:152)

Üniversite öğrencilerinin kardeş sayıları değişkeni ile düzen tertip, aşırı ilgi davranışlardan şüphe, ebeveynsel eleştiri, aile beklentileri, kişisel standartlar, sosyal ilişkiler pozitif, sosyal ilişkiler negatif alt ölçekleriyle beraber toplam mükemmeliyetçilik ve toplam yalnızlık puanları arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Araştırmada mükemmeliyetçiliğe ilişkin kardeş sayısı değişkeni açısından yapılan karşılaştırmada mükemmeliyetçilik alt boyutlarından düzen, hatalara aşırı ilgi, davranışlardan şüphelenme, aile beklentileri, ailesel eleştiri ve kişisel standartlar bakımından kardeşi olmayan, kardeş sayısı 1 olan, 2 olan, 3 olan, 4 ve üzeri olan öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. (Deniz2011)

Benk'e (2006) göre üniversite öğrencilerinde kendine odaklı başkalarına odaklı, sosyal odaklı, mükemmeliyetçilik ve mükemmeliyetçilik toplam puanları kardeş sayısına göre farklılaşmaktadır. Bu sonuçlara dayalı olarak üç ve üzeri sayıda kardeşe sahip olan üniversite öğrencilerine tek kardeşe sahip olanlara oranla mükemmeliyetçilik puanları daha yüksektir. Bunun sebebi kardeşler arasında yaşanabilecek rekabetin mükemmeliyetçi bireyler yaratması olarak düşünülebilir. (Deniz 2011)

ÖNERİLER

1. Üniversiteye uyum süreçlerine yardımcı olacak kapsamlı Psikolojik Danışma ve Rehberlik hizmetlerinin sunulması faydalı olabilir. Üniversite Psikolojik danışmanlarının yalnızlık açısından gereksinim duyan öğrencilerle bireysel ve grupla psikolojik danışma yapmaları yararlı olabilir.
2. Üniversitelerde yalnızlığı azaltmaya yönelik beceri geliştirme programlarının hazırlanması ve uygulanması yararlı olabilir.
3. Mükemmeliyetçilikle ilgili benzer özelliklere sahip öğrenciler bir araya getirilerek, sorunlarının daha ciddi boyutlara ulaşmaması için önleyici rehberlik çalışmaları ya da psikolojik danışma grupları yürütülebilir.
4. Bulguların sonucunda mükemmeliyetçilik tutumlarının anne baba tutumlarıyla anlamlı ilişki gösterdiği göz önüne alınacak olursa anne-babalara ve eğitimcilere, çocuklarına mükemmeliyetçi kişilik özelliği, anne baba tutumları ve mükemmeliyetçi kişilik özelliğinin çocukları üzerindeki etkileri konusunda bilinçlendirme etkinlikleri ve seminerleri düzenlenebilir.
5. Mesleki rehberlik çalışmaları kapsamında öğrencilerin, olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçilik özelliklerinin belirlenmesi ve bu doğrultuda meslek seçimi ve karar vermenin sağlanması, yapılacak çalışmalarda yararlı olacaktır.
6. Mükemmeliyetçilik düzeyi yüksek olan öğrenciler için, amaç belirleme, sorun çözme becerileri, karar verme becerileri, kaygı ve öfke ile baş etme, gerçekçi (akılcı) düşünme/değerlendirme ve özsaygı konularında programlar hazırlanıp, olumsuz mükemmeliyetçilik yerine olumlu mükemmeliyetçi kişilik özelliğinin geliştirilmesi üzerine çalışmalar düzenlenebilir.

7. Yalnızlık ve otomatik düşüncelerin birey üzerindeki olumsuz etkilerinin fazla sayıda alana yaygın ve kendi içinde döngüsel olması, durumun önemini ve birey bu döngüye girmeden önce önleyici yaklaşımların gereksinimini artırmaktadır.

8. Öğrenciler düzenli olarak bilgilendirilmeli, önleyici çalışmalara katılımları sağlanmalı ve farkında olmadan sebep olabilecekleri durumlar hakkında uyarılmalıdır.

9. Farklı öğretim kademelerinde bulunan ve risk altında olan öğrenciler belirlenebilir ve daha büyük gruplara önleyici programlar, etkinlikler düzenlenebilir.

10. Yalnızlığın sağaltımı için, öğrencinin sosyal çevresinden gördüğü destek artırılmalıdır.

11. Bu çalışma üniversite öğrencileri üzerinde uygulanmıştır. Mükemmeliyetçilik ve yalnızlığın her yetişkin bireyi ilgilendirebileceği düşünüldüğünde araştırma farklı meslek gruplarından farklı örneklemeler üzerinde uygulanabilir.

12. Üniversitelerde özellikle birinci ve hazırlık sınıfı öğrenciler için oryantasyon ve etkinlik programı düzenlenebilir.

13. Konuyla ilgili kamu spotları hazırlanabilir.

KAYNAKÇA

Aydın,İ (2010).Cezaevi hükümlülerinin yalnızlık düzeyleri ve ruhsal belirti düzeyleri arasındaki ilişkin incelenmesi.Yüksek Lisans Tezi,Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kurt.D (2014) Müzik terapinin huzur evinde yaşayan yaşlıların yalnızlık hissi üzerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi,Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Keleşoğlu,F (2014) Sosyal hizmet perspektifinden akademik başarı ve yalnızlık düzeyi ilişkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi,Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Enstitüsü, Bursa.

Zabun,E (2011) Dershaneye gitme, mükemmeliyetçilik,ana baba tutumu ve sınav kaygısının öğrencilerin sbs başarısını yordama gücü.Yüksek Lisans Tezi,Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

Taşçılar,M,Özyaprak,M,Güçyeter,Ş,Kanlı,E,Erdoğan,S(2014) Üstün yetenekli ve zekalı çocuklarda mükemmeliyetçiliğin değerlendirilmesi.Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi,11(21),31-45

İlhan,T (2012) Üniversite öğrencilerinin yalnızlık,cinsiyet rolleri ve bağlanma stillerinin yalnızlığı yordama güçleri.Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi,12(4),2377-2396

Kılıç,Ş (2014) Üniversite öğrencilerinin yalnızlık ve psikolojik dayanıklılıklarının incelenmesi.Yüksek Lisans Tezi,Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,Erzurum.

Sezen,G (2014) Öğretmenlerin işle bütünleşme ve iş yaşamının yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,Sakarya.

Oruç,T (2013) Üniversite öğrencilerinde psikososyal değişkenlere göre yalnızlık ile otomatik düşünceler ilişkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,İzmir.

Erbaş,M (2012) Öğretmen adaylarının mükemmeliyetçilik düzeylerinin red duyarlılığı ve öznel iyi oluş düzeylerine göre incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,Samsun.

Tire,Y (2011) Ön ergenlerde olumlu ve olumsuz mükemmeliyetçilik ile algılanan ana baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Adana.

Deniz,N (2011)Liseye devam eden ergenlerin risk alma davranışları ile mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,Konya.

Çelik,A (2011) Spor kulüp yöneticilerinin çatışmayı yönetme stratejilerinin mükemmeliyetçilik özellikleri ve motivasyon düzeyleriyle ilişkisi.Doktora Tezi,Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü,Ankara.

Büyükbayraktar,Ç(2011) Üniversite öğrencilerinde mükemmeliyetçilik ve öfke ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,Konya.

Pancar,A(2009) Parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerin yalnızlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Adana.

Kağan,S (2006) Bilişsel davranışçı terapiye dayalı mükemmeliyetçilik eğitimin sporcuların ,mükemmeliyetçilik başarı güdüsü ve başarısızlık korkusuna etkisi.Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,Ankara

İmamoğlu, S(2008)Genç yetişkinlikte kişiler arası ilişkilerin cinsiyet ,cinsiyet rolleri ,yalnızlık algısı açısından incelenmesi. Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,İstanbul

Kılınç,H (2005)Ergenlerin yalnızlık düzeyleri ve kişiler arası ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaları arasındaki ilişkinin incelenmesi.Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,Ankara

Cırcır,B(2006) Öğretmen adaylarının denetim odakları ve mükemmeliyetçilik tutumlarının bazı özlük niteliklerine göre karşılaştırmalı olarak incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,Konya.

Duyan,V,G,Çiftçi,E,Sevin,Ç,Erbay,E,İkizoğlu,M(2008)Lisede okuyan öğrencilerin yalnızlık durumlarına etki eden değişkenlerin incelenmesi.Eğitim ve Bilim Dergisi,33(150),29-41

Eker,C,Tortop,H(2013) Öğretmen adaylarının mükemmeliyetçilikleriyle eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 31(Güz), 144-157.

Özodaşık, M. (2001). *Modern insanın yalnızlığı* (1.Basım), İstanbul:Çizgi Kitabevi Yayınları.

DURU, Erdinc; (2008), **Yalnızlığı Yordamada Sosyal Destek ve Sosyal Bağlılığın Rolü**, Turk Psikoloji Dergisi, Haziran Cilt:23, Sayı: 61, s. 15-24.

AKCAY, Cengiz; (2011), **Yaşlılık Kavramlar ve Kuramlar**, 2. Baskı, Kriter Yayınları, İstanbul

Danış MZ. (2009). Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık ve Yoksulluk Durumları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Bazı Çıkarımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1):67-83.

Öz F. (2010). Sağlık Alanında Temel Kavramlar.Mattek Matbaacılık Bas. Yay. Tic. Ltd. Şti., Ankara, s.149-170

Gün F. (2006). Kent Kültüründe Yalnızlık Duygusu. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, (Danışman: Prof. Dr. Zafer İlbars).

Yaşar MR. (2007). Yalnızlık. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(17): 237-260.

Bilgili N, Kitiş Y, Ayaz S. (2012). Yaşlılarda Yalnızlık, Uyku Kalitesi ve Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Türk Geriatri Dergisi*, 15(1): 81-88.

Çakır V, Çakır V. (2011). Yalnızlık ve Televizyon Kullanımı. *Selçuk İletişim*, 7(1): 131-147.

AKYUZ, Huseyin; (2001), **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Araştırma**, MEB Yayınları, Araştırma İnceleme Dizisi:18, İstanbul

YOLCUOĞLU, İsmet Galip; (2012), **Sosyal Hizmete Giriş**, SABEV Yayınları, Ankara

Özer K. A.(1997). *Kaygı, sınanma duygusuyla baş edebilme*. İstanbul: Varlık Yayınları

Mızrak, E. (2006), Anksiyete Bozukluğu ve/veya Depresif Bozukluk Tanısı Alan Hastalarda Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği Uyarlama Çalışması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Erözkan, A. (2005), Üniversite Öğrencilerinin Mükemmeliyetçilik ve Depresyon Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, VIII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Dinç, Y. (2001), Mükemmeliyetçiliğin Depresif Semptomlar ve Öfke Üzerindeki Yordayıcı Rolü: Olumsuz Yaşam Olaylarının Belirleyiciliği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Geçtan, E. (2000). *Psikanaliz ve Sonrası* (9.Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Duy, B. (2003). **Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım Dayalı Grupla Psikolojik Danışmanın Yalnızlık ve Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Üzerine Etkisi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yalom, I. (2000), *Varoluşçu Psikoterapi* (Çev. Z. İyidoğan Babayiğit). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Körler, Y. (2011). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Yalnızlık Düzeyleri ve Yalnızlık İle Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Arasındaki İlişkiler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, , Eskişehir.

Yahyaoğlu, R. (2007). *Yalnızlık Psikolojisi: Kurt Kapanından Huzur Limanına*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Köse, E.(2009).*Yurtta Kalan ve Ailesiyle Birlikte Yaşayan Lise Öğrencilerinin Yalnızlık ve Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.

Sarıhan, C. Ö. (2007). *Engelli Çocuğa Sahip Olan ve Olmayan Annelerin Aile İşlevlerini Algılamaları ile Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü . Ankara

Karasar, N. 2005 **“Bilimsel Araştırma Yöntemi”**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Mısırlı Taşdemir, Ö. (2003). *Üstün yetenekli çocuklarda mükemmeliyetçilik, sınav kaygısı, benlik saygısı, kontrol odağı, özyeterlilik ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı.
- Demir, A. (1989), “UCLA Yalnızlık Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği”, Psikoloji Dergisi, 7(23)s.14-18.

Yalın Bir Sanat Eleştirisi: Yapı(t)söküm

Cemali Altuntaş²³⁵

Bir sanat eseri veya akımı üzerine yazılan eleştiri metnlerinin okunaklılığı, konuya ilgisi derinlemesine olmayanlar için genellikle düşüktür. Sadece uzmanların zihninde karşılık bulabilen, toplumsal hayatta kullanılmayan kavramların sıklıkla içerildiği uzun ve ağdalı cümleler, vasatı bir sanat ilgisinde ölü ve yabancı bir dilde yazılmış eser okuyormuş hissiyatı uyandırmaktadır. Sanatla ilgili olan kişi elbette konuyla ilgili kavramları öğrenmek, hafızasındaki sanat eseri arşivini büyütmek, eserlere ve eleştirilere yönelik bakışını genişletmekle mükelleftir. Fakat sanat eserlerine karşı tamamen ilgisiz olmak ile bu alanın nitelikli bir ilgisi olmak arasındaki uçurumu aşmak mevcut sanat eleştirisi metinleriyle pek mümkün olmamaktadır. Karmaşık meseleleri isminin hakkını vericesine yalın ve anlaşılır bir şekilde karşısındakilere aktarma konusunda pek çok insanın son derece başarılı bulunduğu Yalın Alpay, 2020'nin sonunda yeni bir eserin altına imza attı. Destek Yayınları'ndan çıkan "Yapı(t)söküm" isimli bu kitap, sanat ilgisinin karşılaştığı esere yabancı kalma sorununa çözüm sağlayabilecek potansiyele sahip.

Yapı(t)söküm, sistematik olarak hazırlanmış bir sanat eleştirisi kitabı değil, bir derleme. Yalın Alpay'ın resim, heykel, edebiyat, müzik ve sinema üzerine Varlık, Rh Sanat, İstanbul Art News, Ot, Andante, Sabit Fikir, Radikal Kitap, Hürriyet Sanatkitap, Akşam Kitap, Robb Report, Gölge gibi yayınlarda, sanat kitaplarında ve sanatçı kataloglarında yazmış olduğu çeşitli yazıların bir araya getirilmesinden oluşuyor. Giriş kısmında sanata olan bakışını ve yazınsal hayatının sanatla ilgili olan kısmının kronolojik bir hikayesini sunuyor. Kitabın bölümlendirilmesi ise sırasıyla Resim, Heykel, Müzik, Edebiyat, Çizgi Roman, Sinema ve Söyleşiler başlıklarıyla gerçekleştiriliyor.

Yapı(t)söküm'de odakta sadece sanat eserleri yok. Yalın Alpay, her bir sanat eserini bir sanatçının oluşturduğunun, her bir sanatçının da bir insan olduğunun, yani hisleriyle ve muhakeme gücüyle hareket eden bir organizma olduğunun bilincinde olmalı. Zira ilk olarak sanat eserinin ortaya çıkışından önceki olaylara, tarihsel arka plana yeteri kadar değinerek okurun zihninde bağlamı/sahneyi kuruyor, daha sonra da sanat eserini oluşturan kişinin ruh hâline ilişkin bir tasarım sunuyor. Bu yolla okurun sanat eserine nüfuz etmesini, derinlere inmesini sağlıyor. Okur böylece karşısındaki eserin farklı nesnelerin etkileşimleriyle oluşan yeni bir nesne olmaktan öte, kendisi gibi algı sahibi bir canlının hislerinin ve düşüncelerinin dışı vurumu olduğunu, bu ürünün bir duygu taşması veya patlaması biçiminde ortaya çıktığını idrak ediyor. Sanatçıyla hemhâl olup, onun yalnızca derdini kelimeler yerine başka araçlarla ifade eden biri olduğunu fark ediyor. Doğrusu her bir sanatçı, terimlerini sadece kendisinin tam anlamıyla kavrayabildiği yeni bir dil kuruyor gibidir. Onun bu dilde yazdığı eserleri inceleyenler ise bu dilin kendi öznel kavrayışlarında karşılık düşüştüğü yeri görmekte, onun üzerine konuşabilmektedir. Kapalı bir kutu olan bu dille muhatap olan herkes kendi yorumunu ortaya koymaktadır. Sanat eseri, duyumsanan somut bir ürün ile bu yorumların bütünleşmesi sonucunda meydana gelmektedir. Yeni yorumlar ve yeni kavrayışlarla değişen/dönüşen bir yapıt olması nedeniyle sanat eseri orada öylece duran, statik bir şey değildir, dinamiktir. Yalın Alpay da "sanatın kendisini var etmesinde sanat yorumları, sanatçı ve izleyici kadar önemlidir" ifadesiyle bu duruma işaret etmektedir.

Yeni kavramlar öğrenmenin düşünme kapasitesini geliştirdiği su götürmez bir gerçek. Yeni bir sanat eseriyle karşılaşmanın, onu derinlemesine incelemenin, ondaki bakışı ve dili çözmeye çalışmanın da hem düşünme kapasitesinde hem de hayal gücünde benzer bir gelişmeyi meydana getirmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Özellikle belli sanat dallarındaki veya sanat akımlarındaki eserlerin muğlaklığına dayanarak sanatı "belirsiz ve anlaşılmasız bir dünya" olarak tanımlayan kişilerin ellerine alıp okudukları herhangi bir yazınsal eserle, sözgelimi bir romanla olan ilişkilerine dönüp bakmaları, kendi şahsi tecrübelerini zihinlerinde tekrar canlandırmaları, sanatın diğer dallarıyla aralarındaki bariyerleri aşmak için en azından çabalamaya başlamalarına yardımcı olabilir. Bir roman okumak, bir

²³⁵ Yıldız Teknik Üniversitesi Harita Mühendisliği Bölümü Araştırma Görevlisi

film izlemek gibi “hobi” olarak nitelendirilen, pek çok insanın sıklıkla gerçekleştirdiği bu eylemler aslında bir sanat eserini inceleme ve yorumlama faaliyetlerini içermektedir. Elbette her roman, şiir veya film hayatlarımızda olağanüstü değişimler meydana getirmez, fakat her biri bakış açımıza, hislerimize ve düşüncelerimize ufak ufak katkılar sunarak bizi dönüştürür, onunla karşılaşmadan evvelki hâlimizden farklı biri oluruz. Sanatın bu katkısı ve etkisi dikkatimizden kaçmamalı.

Sanat ilgilileriyle sanat eserleri arasındaki “anlaşılmazlık” ön yargısının aşılmasında, Yalın Alpay’ın yeni kitabında derlediği yazılarındaki özgün yorumlarının fayda sağlayacağını düşünüyorum. Bu yorumların okurun yeni eserlere olan bakışlarını da dönüştüreceğine, kendi iç kapasitelerinden yeni diller neşet edeceğine ve bunların sanatsal gelişimi ivmelendireceğine inanıyorum. Yalın Alpay’ın da ifade ettiği gibi, yaratıcısının dahi yabancı kalabileceği yepyeni açılımlar üretmeyi başaran analizler ortaya çıktığında, sanat yapıtının etki alanı da, niteliği de, kavranabilirliği de derinleşecektir.

AMERİKANİZM

Rıza Tevfik

Çev. Ergin Akdağ²³⁶

Almanya'nın en büyük ulemasından ve kaşiflerinden Profesör Dubova Reymond (**Dubois Reymond**) -zannedirim 1877'de- bir hayli mühim konferanslar vererek bütün âlem-i medeniyetin nazar-ı dikkatini bir mesele-i adiyeye tevcih etmişti: **Terakkiyât-ı ilmiye ve tekemmülât-ı sınaie meselesi!..***

Bundan adi bir şey olamaz değil mi ya?.. Bunu herkes biliyordu ve görüyordu. Zaten on dokuzuncu asr-ı miladi -edvar-ı saireye nispetle- ulûm ve sanayinin inkişafıyla mümtaz idi. Ondan evvel vapur, şimendifer ve elektrik yoktu. Yalnız bu keşfiyât-ı harikuladenin, geçen asır medeniyetine ne kadar bariz ne kadar başka bir mahiyet verdiğini insan düşünürse, derhâl teslim eder ki, hakikaten o asırla büsbütün yeni bir medeniyet başlamıştır. Öyle bir medeniyet ki, geçmişlere hiç benzemez. Bu malum!

Fakat Dubova Reymond, bu adi hakikate inzar-ı dikkati celp etmekle başka şeyler göstermek istiyordu. Bu dehşetli terakkiyât-ı sınayenin felsefe-i hayata ve dolayısıyla ahlak ve muamelâta fena bir tesiri olduğunu, pek iyi görüyor ve göstermek arzu ediyordu. Amerikalılar, zaten her yerden evvel bu cilve-i ahlakiyeyi izhar etmişlerdi. **Amerikanizm** tabiri, bir tarz-ı tasavvura, bir türlü yaşayışa, elhasıl, ameli ve büsbütün yeni bir felsefeye alem olmuş ve -aynı sebepler, aynı mecburiyetlerle- medeni dünyanın her tarafında ve aynı hâletiruhiye ile inkişaf etmeye başlamıştı. Alman profesörü, bu felsefede, medeniyet-i hakikiye hesabına bir eksiklik, hatta ciddi bir tehlike görmüş olduğu için, onu bir mesele yapıp ortaya atmıştı.

Bizde de bu felsefe başladı; hem âsâr-ı fiiliyesini gösteriyor. Fakat terakkiyât-ı sınaie ve mekanikiye memleketimizde pek ileri gitti de onun için değil! O gibi terakkiyâtın başka yerlerde mucip olduğu dıyk-ı maişet, burada büsbütün başka sebeplerden naşı kendini fena hâlde hissettirmeye başladı da ondan!..

Bunu anlatmak isterim. Layıkıyla anlatabilirim, beyhude gazete münakaşâtını, kuvvetimizi heder eden rekabet-i cahilâneyi ve daha birçok düşkünlüklerimize sebep olan hâlet-i ruhiyeyi -bir dereceye kadar- tarif etmiş olurum, sanırım.

Kavgalar, muharebeler -her ne vesile ile olursa olsun- dıyk-ı maişet, hırs-ı menfaat yüzünden vukua gelir. Sürekli kavgalar, muharebeler ahlâkı bozar **Humanisme** hissiyatını en evvel öldürür derler. Bunda bütün muhakkikin ve mütefekkirin müttefikü'r-reydir. Fakat bunun aksi de doğrudur; çünkü budur ki düşünce, insan müthiş bir devr-i fasit içine düşmüş olur: İster tek bir adam olsun, isterse bir millet olsun kavgaya girişirse, işini gücünü bırakır, muntazam hayatını bozmaya mecbur olur ve kazanıp da biriktireceğine, birikmiş olan kuvâsını sarf eder; ekseriya heder eder. Evvelce de bilvesile söylemiştim: Felaketlerin cümlesi de kuvâ-yı mekînenin izmihlalini mucip olarak dıyk-ı maişeti davet eder. Hayat, o takdirde, büsbütün güçleşir. Kavga-yı hayatta rekabet olanca şiddetiyle hükümferma olur. O vakit gönüllerde eski merhamet duyulamaz. (Nefsi nefsi!) hengamesidir. Yere düşen kalkamaz, altta kalır; eski Romenlerin dediği gibi: **Vay mağlubun başına!..** Bizde de darb-ı mesel sarihtir: **Altta kalanın canı çıkar!** deriz. Faydalı bir ihtardır. Fırtına bu dereceye vardı mı: **Gemisini kurtaran kaptandır.**

Anlaşıyor ki, kavgalar, çekişmeler, muharebeler, işin suret-i zahiresini arz eder bir perdedir. Asıl hakikat, **kuvâ-yı mekînenin** yok yere zayi olması, heder olup gitmesidir. İzmihlâl-i

²³⁶ Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

(**dissipation**) kuvâ-yı mucip olan herhangi bir sebep, aynı diyk-ı maişeti îka edebilir. O da aynı endişe-i hayatı tevhit eyleyebilir. O sebep ne mahiyette olursa olsun!..

Peki ama, terakkiyât-i ilmiyenin, makineye ve sair vesait-i medeniyeye tatbiki ile hasıl olan tekemmülât sınavı, nasıl olur da böyle **yaşayışta darlık** îka edebilir? Aksini düşünmek daha ziyade hakikat-i hâle muvafık görünür!.. Diyebiliriz.

Filhakika öyle de görünür. Lakin nüfusun medeniyetle artması, aynı zamanda hem levazım-i medeniyenin hem de mevad-ı iptidaiyenin ve havâic-i zaruriye fiyatının şiddetle yükselmesi, etrafla ve esbabıyla nazar-ı mülâhazaya alınırsa görülür ki terakkiyât-ı sınavı, hayat-ı cemaati teshil etmekle beraber hayat-ı şahsiyeye daha çok engeller, maniler ikame ediyor. Ondan daha büyük kudret, daha büyük fedakârlık, daha medid ve şedit bir gayret istiyor. Hem fedakârlığı bilhassa, ahlakından, insaniyetinden istemekten zevk alıyor gibi!..

Daha bile fena bir ciheti var: Eski medeniyetlerde mesela Hint medeniyetinde tarz-ı idare pek aristokrat idi. O zaman cemiyet birtakım sunuf-ı mütetâbia üzere münkasımdı. Bu idareye **Le Régime des castes** denilirdi. Herhangi bir sınıfa mensup bir adam (ne kadar kabiliyet-i fitriyeye malik olursa olsun) mümkün değil, kendi mafevkindeki sınıf efradına karışamaz, onların haysiyetini, hiçbir, veçhile hiçbir hizmetle ihraz edemezdi. O sınıf halkı mafevkindeki sınıf halkının esiri idi. Mahıyla canıyla ırzıyla esiri idi! Kendi madunundaki sınıfa nispetle dahi efendi geçinirdi.

Kurun-ı vustaya nihayet veren esbap ve icabâtın cümlesini sayabilmek mümkün değildir. Fakat şüphe yoktur ki bunların en mühimlerinden biri de idare-i âlemin demokrasiye meyl-i katisidir. Mamafih kim düşünebilirdi ki demokrasi hukuk-i insaniyeyi tesviye etmek gayretine rağmen, aksine bir neticeye peyveste olacaktır? Eski aristokrasyon on kere müthiş, zalim ve hele ahlaksız bir **Plutocratie**'nin kendi sinesinde doğacağını görecektir? Ve onun hükmü altında yeniden bir **Régime des castes** teşekkül edecektir?

Hâlbuki bu böyle olmuş ve böyle oluşunda da tekemmülât-ı sınavı ve sarrafiyenin büyük bir dahil ve tesiri olmuştur. Yalnız herkes için, yol açık! İşte yegâne fark bu! Fakat o öyle bir yol ki onu geçip öbür ucundaki menzil-i muvaffakiyete varabilmek için, insan dev olmalı, ejder olmalı, İnsan değil!

İşte bu sebeptir ki Frenkler, bu manaya işaretle **“Beaucoup d’invités, et peu d’élus.”** diyerek bunun düsturunu vermişlerdir. O hân-ı izzet ve nimete med’uv bulunanlar pek çok; lakin kabul olunanlar pek az; çünkü haysiyet varakası isteniliyor!..

Bu acı hakikat-i hayatı, gereği gibi anladıktan sonra **Amerikanizm** felsefesi başlıyor:

Dünyada bir sürü adamlar var ki vesaitten mahrum olmak talihsizliğinin kurbanıdırlar. Bahtiyar olanların pek çoğundan daha kabiliyetsiz doğmamış oldukları hâlde vesaitsizlik, kimsesizlik sebebiyle sefalet-i hayata, belki de sefaletle ölüme mahkumdurlar. Zira zamanımız icabât-ı medeniyesinin şu şimdiki hâline nazaran bir adam yalnız kuvâ-yı tabiiyesiyle kavga-yı hayatta emsaline rekabet edemez. Azıcık mücehhez olmalı, veyahut o kuvâ-yı tabiiye kendisinde harikulade bir derecede bulunmalı! Öyle bir adam hem dâhi doğmuş olmalı hem de soğuktan, sıcaktan, yoksulluktan, hastalıktan hiçbir veçhile müteessir olmayacak kadar acip bir vücut olmalı! Zira hastalık, yoksulluk rekabete en ziyade mâni olan esbab-ı zaafıdır. Bizim bildiğimiz manada hüsn-i ahlak da o kabildendir. Merhamet, dostluğa riayet, insaniyet bütün bu hasâil, **can pazarına** girişenlerce, fevz ve galebeye, muvaffakiyet-i katiyeye mâni şeylerdendir.

Amerikalı milyarderlerden Rockefeller'in ve birçok emsalinin nasıl bu saltanat-ı nakdiyeye irtifa edebilmiş olduklarını anlamak için tercümeihâllerini ve **tarz-ı rekabette** ibraz ettikleri hasâil-i maneviyeyi nazar-ı dikkate almak kifayet eder. Hem bunlar, ender olan müstesnalardır. Bunlar devlerdir. Herkes öyle olamaz.

O hâlde, kesesi boş, midesi boş fakat zihni hırsla dolu acar adamların mesleği tayin eder. Cihan onlar nazarında vâsi bir harp meydanıdır. Vur vuranın, kır kıranın gidiyor. Vaka malumatları yok. Fakat

malumat ile insan, olsa olsa ancak hoca olur, hocalık dahi, çok para getirir bir şey değildir. Hem öğrenmeye vakit yok! O vaktinde gerekti. Asıl muvaffakiyeti temin eden şey ilim değil. Olsa bile, o bildiğimiz kitaplarda münderiç ilimler değil. İnsanların zayıf noktalarını, budalalıklarının esbab-ı maneviyelerini, falan ve filan hâle göre veçhe-i temayülâtını bilmektir. Ahlak da lazım değil!.. Olsa bile, yine kitaplarda münderiç olan zevzek nasihat düsturları değil, onları söyleyenler bile tutmaz. Tutmaya cesaret etselerdi açlıktan ölmeye kendi kendilerini mahkûm eylerlerdi. Vaka bir nevi ahlak lazım, birtakım hasâil lazım ki ahlak tarifiinde dahildir. Fakat resmen makduh ve medhuldür. İşte kavga-yı hayatta muvaffakiyet için asıl onlar lazımdır. **Bakisi durûğ bî nihayet!**

Mamafih bütün bu doğru düşünceleri bir maksad-ı muayyene raptederek şirazeye almalı ki bir sistem olsun ve insan hedef-i maksudu gözüyle görebilsin, eliyle tutabilsin. Onu takip ederken şaşkınlık ile sağa sola bocalamasın.

Maksat paradır. Bircümle vesait-i muvaffakiyetin en parlak, en metin, en güzel timsali olan bu maden dünyaya hâkimdir. Ahlaka hâkimdir, binaenaleyh vicdana, insana hâkimdir. Yukarıdan beri yürütülen o mülâhazâtı şimdi bertaraf edip para kazanmaya bakmalı!.. Ama nasıl? Nasıl olursa olsun! Hedef ve maksat mergup olunca vesaitin mahiyetine bakılmaz. İş cesareten ibarettir. İleri saldırmalı!.. Hayat-ı beşeriyenin müddeti pek az olduğu için beyhude vakit kaybedip temin-i vesait için uğraşmamalı. O eski usuldür. Vesaitin cümlesi insanın kendindedir.

İşte Amerikanizm'in ruhu, muhtasaran ifade edilirse budur. Hatta yine Amerikanizm'in usulü (**Méthode**) olmak üzere telakki olunan ve Avrupa elsin-i umumiyesine giren **Arrivisme**'nin menşei de budur.

Şayan-ı dikkattir ki bundan on sene evvel Amerikalı ve pek haysiyetli malumatlı bir adam malumatın tarz-ı hazırla haysiyetini ve faydasını tenkit ettikten sonra **şarlatanlıktan** bahsediyor ve onu tercih eyliyordu. Şarlatan olmak için çok nadir hasletler ister, ruh-ı beşere derin bir vukuf ister. Ondan sonra pek büyük hünerverlik ister. **Reklam** yapabilmelidir, diyordu. Bu mülâhazâtı Avrupa gazeteleri nakleylemişlerdi.

Amerikanizm işte budur. Profesör Dubova Reymond, bu felsefe-i ameliyenin Avrupa'da aynı esbap ve avarız dolayısıyla kuvvet bulmaya başladığını ve hayat-ı insaniyetin bütün şiiiriyetini öldürmekte olduğunu hissetmiş ve ona karşı bir **Humanisme** cereyanı açmak lüzumundan bahsetmişti. Yine tekrar edeyim; tatbikat-ı ilmiye ve inkişafât-ı sınaie ile bu felsefe arasında sıkı bir münasebet bulunduğunu sarahaten iddia ediyordu. Nitekim meşhur idealist filozoflardan **A. Lange, Felsefe-i Maddiye Tarihi** namıyla yazmış olduğu iki büyük cildin ikincisinde, bütün bu tehlikeli ahvali materyalizme ve Darwinizm'in felsefe-i hayatta, siyasiyatta ve rekabet-i ticariyede gayet nazif ve hâkim bir amel-i itikadî olmasına atfediyor. **Sosyalizm** ve **Neokatolisizm** ve daha bu gibi aksi cereyanların vücuduna hep bu **Ahlak-ı dehriyeyi (Morale matérialiste)** sebep gösteriyor.

Eğer bu ahlakı tadil edebilecek kuvvetli cereyanlar peyda olmazsa, hırs-ı menfaatle endişe-i maişetle bu hâle gelen cemaat-ı beşeriyenin felakete duçar olacağını ihtara kadar varıyor.

Hasılı Avrupalılar **Amerikalılaşmak (Américanisation)** ihtimalini bir tehlike-i ahlakiye ve medeniye addedip, ona karşı bir çare-i mâni düşünüyorlar.

Belki de bu bir (göründüğü kadar ciddi) tehlike değildir fakat herhâlde ahlaka su-i tesiri muhakkaktır.

همکي بهر زراست yani “her şey altın içindir” cümle-i itikadiyesini düsturu'l-amel ittihaz eden bir adamdan korkulur.

Bizim memleketimizde böyle bir hâl yahut ona ihtimal var mı? Bilmem?.. Fakat, emarelerini görüyorum ve dediğim gibi -maatteessüf- sanayinin terakki ve tekemmülünden ileri gelmiyor. İş yok, endişe-i maişet çok, eli böğründe adam daha çok, ondan ileri geliyor. Teessüf olunur ki memleketimizdeki müessesât-ı ticariye ve sınaiyede Türklerin ve asıl yerli Osmanlıların pek az payı olabiliyor. Büyük işlerde, bankalarda, şimendiferlerde, elektrik ve tramvay ve maden işlerinde kaç

kişimiz var?.. Ve varsa mevkileri nedir ve kaç para alıyorlar?.. Ve öyle işleri idare edebilecek surette müstahzır ve mücehhez midirler?

Bugün bankalardan biri bir ilan verse, yüksek maaşla, bir muhasebeciye, bir direktöre lüzum görüldüğünü -farzımuhal olarak- bizlere beyan etse ve müsabaka açsa, bizlerden kimse bu ilana iltifat etmez eminim. Hâlbuki (Vaktiyle gazetelerimiz yazmıştı da ondan biliyorum.) belediyeye arabacı istenilmiş, iki bin bilmem kaç kişi arzuhâl ile müracaat eylemiş.

Rekabet meselesi de öyle; sırf miskin ve mahdut teşebbüsâta münhasır kalıyor ve neticesi yekdiğerimizi gırtlaklamaktan ibaret oluyor. Satışta dört yüz nüsha temin edemeyen gazeteler yekdiğeriyle öyle müthiş bir muharebe açıyorlar ve bunu meşru göstermek için o kadar fena vesilelere teşebbüs ediyorlar ki insan buna acır ve Amerikanizm'in bu türlüsünden büsbütün iğrenir.

Şüphe yok ki bu sefalet-i maneviyeye sebep sefalet-i maddiyedir. Buna bir çare bulabilenler, memlekete en büyük bir hizmet etmiş olacaklardır. Yoksa diyk-ı maişetle burada da kalmak mümkün olamayacaktır sanırım.

Tabii mülahazat-ı halisanem, adam akıllı ve hulus ile bir mesele-i ciddiye hakkında bahis açan muharrirler için değildir. **A l'amérikân** reklamlarla gazetelerini dolduran ve içini boş bırakan sahifeleridir.

* Asrının en büyük kaşifin-i ulemasından olan bu dâhi, fizyolojist idi. Fazla olarak pek derin bir mütefekkiridi. İsminden de anlaşılacağı veçhile kendisi aslen Alman değil, Huguenot'lardandır. Bundan bir iki asır evvel Protestan olan ecdadı Almanya'ya ilticaya mecbur olmuştu.

Rıza Tevfik (Bölükbaşı), 3 Nisan 1330 (16 Nisan 1914), İçtihat, Numara: 100

Transkripsiyon: Ergin Akdağ

Sözlük:

Acip: Şaşırtıcı, tuhaf.

Alem: Bayrak (metinde öncü manasında).

Âsâr: Eserler.

Cilve-i ahlakiye: Ahlak güzelliği.

Dehriye: Zamanın mutlak, ezeli ve ebedi olduğunu kabul eden doktrin, materyalizm.

Devr-i fasit: Bozuk dönem.

Dıyk-ı maişet: Geçim sıkıntısı.

Düsturu'l-amel: Gereğince hareket edilmesi icap eden kanunlar.

Edvar-ı saire: Benzer yüzyıllar.

Fevz: Zafer.

Hân: Sofra.

Hasâil: Hasletler, güzel huylar.

Havâic-i zaruriye: Vazgeçilmez ihtiyaçlar.

Hayat-ı beşeriye: İnsanın hayatı.

Hayat-ı cemaat: Toplumsal hayat.

Hayat-ı şahsiye: Kişisel hayat.

Hırs-ı menfaat: Kişisel hırslar.

Hulus: Saf olma, kalp temizliği.

İhras etmek: Elde etmek.

Îka: Yapma, meydana getirme.

İnkişaf: Ortaya çıkma ve gelişme.

İnzar-ı dikkat: Sakıncalı bir duruma dikkat çekmek.

İzhar etmek: Açığa çıkarmak.

İzmihlâl-i kuvâ-yı mucip: Gereken kuvvetin yok olması.

Kurun-ı vusta: Orta çağ

Kuvâ: güçler, kuvvetler.

Levazım-ı medeniye: Medeni ihtiyaçlar.

Mafevk: Üst, üst taraf.

Mahdut: Sınırları belirlenmiş, kısıtlı.

Makduh: Beğenilmeyen, ayıp görülen.

Maksad-ı muayyen: Belirli amaç.

Medhul: Ayıplanmış.

Medid: Uzayıp giden, uzun süren.

Med'uv: Davetli.

Mekînet: Güç, nüfuz.

Mergup: İstenilen, arzu edilen şey.

Mesele-i adiye: Sıradan konular.

Mevad-ı iptidaiye: Ham maddeler.

Muhakkikin: Olayların aslını araştıran kişi, araştırmacı.

Mücehhez: Donatılmış, yapacağı iş için gerekli donanıma sahip olan.

Mülahazat-ı halisane: Samimi düşünceler.

Münkasım: Kısımlara ayrılmış.

Müstahzır: Hazırlayan, huzura getiren (metinde hazır durumda olan manasında kullanılmıştır).

Müttefikü'r-rey: Ortak fikirde olmak.

Peyveste: Ulaşmış, vasıl olmuş.

Şedit: Şiddetli.

Telakki: Görüş, anlayış.

Sunuf-ı mütetabia: birbirini takip eden sınıflar, metinde kast sistemi.

Suret-i zahire: (Herhangi bir şeyin) görünen şekli, dış görünüş.

Tarz-ı tasavvur: Düşünce tarzı.

Tekemmülât-ı sınaie: Sanayinin gelişmesi.

Terakkiyat-ı ilmiye: İlmin ilerlemesi.

Ulûm: İlimler.

Vesait: Araçlar.

TELÂKKİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Telakki Journal of Social Sciences

ARAŞTIRMA VE İNCELEME

ETEM YUNUS AKBAYIR - ÇOK YÖNLÜ BİR MUHARRİR VE FİKİR-SİYASET ADAMI OLARAK SAMET AĞAOĞLU (1909-1982)

VEYSEL DİNLER - OSMANLI DEVLETİ'NİN KLASİK DÖNEM İDARİ YAPISI VE İŞLEYİŞİ

RABİA YILMAZ – MÜKEMMELİYETÇİLİK VE ANNE-BABA TUTUMLARININ KORELASYON İNCELEMESİ

KİTAP İNCELEMESİ

CEMALİ ALTUNTAŞ - YALIN BİR SANAT ELEŞTİRİSİ: YAPI(T)SÖKÜM

ÇEVİRİ

RIZA TEVFİK – AMERİKANİZM (ÇEV. ERGİN AKDAĞ)